

Ville Jalovaara

**Paasikiven diktaatista homoiltaan
Suomen luterilainen kirkko ja seksuaalietiikan
murrosvuodet**

Sapere aude 1

Vartija 2014

© Vartija ja kirjoittajat
ISBN: 978-952-67760-2-6 (PDF)
ISSN: 978-952-67760-3-3 (EPUB)
e-kirjajulkaisu, Helsinki 2014

Sisällys

Saatteeksi	1
1. Johdanto: kirkko ja seksuaalisuus	4
2. Eronneiden uudelleen vihkiminen	13
3. Pitkät Juhannustanssit	25
4. Harhaoppinen arkkipiispa?	40
5. Ajankohtaisen Kakkosen kaksi homoiltaa	52
6. Kirkon huomispäivän seksuaalieettiset ratkaisut	65
Lähteet ja kirjallisuus	71

Saatteeksi

Kirkon suhtautuminen seksuaalisuuteen on ollut mielipiteitä jakava kysymys aina siitä asti, kun kristinuskon ensimmäiset julistajat kulkivat Rooman valtakunnan valtateillä parituhatta vuotta sitten kertomassa sanomaa ylösnousseesta Jeesus Nasaretilaisesta. Uuden testamentin sivuilta löytyy kertomuksia siitä, että jo alkuseurakunnissa uuden uskonnon suhtautuminen seksuaalisuuteen aiheutti kiistoja ja hämmennystä, jonka heijastukset ulottuvat aina meidän päiviimme asti. Kristillisten kirkkojen toimintaympäristössä viimeisen parinsadan vuoden aikana tapahtuneet merkittävät muutokset uusien sen ehdottaman totuusarvon kyseenlaistaneiden ideologioiden esiinmarssin ja tieteen kehityksen myötä ovat osaltaan haastaneet kirkkojen perinteiset opetukset ihmisen seksuaalisuudesta. Parisuhteen ja perheen käsitteet ovat olleet murroksessa länsimaisissa yhteiskunnissa jo toistasataa vuotta. Viimeisten parikymmenen vuoden aikana erityisesti suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen on tullut kristillisten kirkkojen välinen ja myös niiden sisäinen näkemysten vedenjakaja maailmanlaajuisesti ja myös täällä meillä Suomessa. On odotettavissa, että keskustelu suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen jatkuu maassamme vilkkaana myös lähitulevaisuudessa, koska eduskunnassa parhaillaan käsitellään parhaillaan tämän kirjan käsikirjoitusta viimeisteltäessä tasa-arvoista avioliittolakia koskevaa kansalaisaloitetta. Uskontokuntien suhtautumisesta lakialoitteeseen on käyty myös keskustelua, vaikka aloitteessa korostetaankin kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien oikeutta päättää itsenäisestä vihkivätkö ne samaa sukupuolta olevia pareja avioliittoon vai eivät.

Nyt käsillä oleva teos pyrkii kolmen Suomen uudemman ajan kirkkohistoriasta haetun tapausesimerkin avulla hahmottamaan sitä miten Suomen luterilaisessa kirkossa on viimeisen seitsemänkymmenen vuoden aikana kohdattu yhteiskunnan muutosten kirkon seksuaalieettisiin opetuksiin mukanaan tuomia muospaineita. Teos alkaa lyhyellä historiallisella johdatuksella aihepiiriin ja tapausesimerkkien kuvauksen yhteydessä on myös esitelty kunkin aikakauden osalta keskeisiä luterilaisen kirkon seksuaalieettisiä linjauksia ja kannanottoja.

Johdannossa hahmotellaan suomalaisessa avioliittokäsityksessä keskiajalta aina toisen maailmansodan alle tapahtuneita muutoksia. Ensimmäinen varsinainen pääluke käsittelee eronneiden uudelleenvihkimisestä heti toisen maailmansodan päättymisen jälkeen kirkon ja valtiovallan välille syntyneitä näkemyseroa, jonka ratkaisemisessa presidentti J. K. Paasikivellä oli hyvin keskeinen rooli. Tähän tapausesimerkkiin tutustuminen voi tuoda joitain vertailukohtia siihen viime vuosina käytyyn keskusteluun, että tulisiko kirkon luopua vihkioikeudestaan, jos eduskunta päättää tänä vuonna tai myöhemmin tulevaisuudessa hyväksyä tasa-arvoisen avioliittolain. Eronneiden uudelleen vihkimistä käsittelevästä kappaleesta siirrytään kirjailija Hannu Salaman teokseen *Juhannustanssit* kulminoituneeseen 1960-luvun alun kirkon ylläpitämien moraalikäsitteiden ja nuoremman sukupolven aatemaailman varsin voimakkaaseen yhteentörmäykseen. Luvussa pohditaan erityisesti sitä, että missä määrin *Juhannustansseista* pahastumisessa oli lopulta kyse teoksen tulkitsemisesta jumalanpilkaksi ja missä määrin Salaman kritiikkiä motivoi se, että romaanissa kyseenalaistettiin perinteinen seksuaalinormisto. Kolmannessa pääluvussa käsitellään arkkipiispa John Vikströmin joutumista vuonna 1993 oman tuomiokapitulinsa eteen vastaamaan harhaoppisuussyytöksiin sen jälkeen, kun hän oli kehottanut radiossa kirkkoa muuttamaan suhtautumistaan homoseksuaaleihin nykyaikaa vastaavaksi. Kirjan viimeisessä luvussa puolestaan palataan syksyllä 2010 massiivisen kirkosta eroamisen aallon laukaisseeseen Ajankohtaisen kakkosen homoillan jälkeisiin tunnelmiin ja pohditaan, että mitkä eri seikat mahdollisesti vaikuttivat siihen, että yksi televisiohelma onnistui saamaan aikaan ennennäkemättömän kirkosta eroamisen vyöryn. Vaikka historian tutkimuksen tehtävä ei ole nykyhetken arvioiminen tai tulevaisuuden ennustaminen, kirjan lopuksi uhrataan muutama ajatus siihen, miltä kirkon lähitulevaisuuden näkymät tätä kirjoitettaessa näyttävät suhteessa teoksessa esillä olleisiin kysymyksiin. Se, että teoksen julkaisu osuu samaan aikaan, kun eduskunnassa käsitellään tasa-arvoista avioliittolakia koskevaa laki-aloitetta, tekee nykytilanteen arvioinnista haastavan. Prosessissa tulee viikoittain uusia käännteitä ja kannanottoja myös kirkon suunnalta, eikä kansalaisaloitteen käsittelyn lopputulos ole käsikirjoitusta viimeisteltäessä tiedossa.

Käsillä oleva teos ei pyri olemaan kaikenkattava massiivinen tietoteos kaikesta siitä mitä tiedetään Suomen luterilaisen kirkon suhtautumisesta seksuaalisuuteen koko tunnetun kirkkohistorian aikana.

Toivomukseni on, että kirkkohistoriasta käsin käytetty puheenvuoro voisi avata jotain uusia näkökulmia kirkossamme monin paikoin polarisoituneelta ja lukkiutuneelta vaikuttavaan keskusteluun siitä miten luterilaisen kirkon tulisi tässä ajassa suhtautua seksuaalieettisiin kysymyksiin. Uskon, että jo sen tosiasian hahmomaattaminen, että debatti näiden kysymysten ympärillä on jatkunut jo vuosikymmenten ajan voi avata asioiden mittasuhteiden ymmärtämiseen jotain uusia lähetysnäkökulmia. Teokseni aineisto perustuu pääosin muiden aiemmin julkaisemiin tutkimuksiin, keskeisiin painettuihin lähteisiin sekä lehtileikkeiden ja Internet-lähteiden hyödyntämiseen.

Kirjoitan sillä pian viidentoista vuoden kokemuksella, mikä minulle on kertynyt Suomen uusimman ajan kirkkohistorian tutkimuksen parissa pro gradusta Kekkosen ja kirkon suhteita käsitelleestä väitöskirjasta ja sen jälkeisestä tutkimustyöstä. Kirjoitan ensisijaisesti Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian dosenttina, jolla on myös yli kolmen viime vuoden ajalta kokemusta toiminnasta helsinkiläisenä kirkon luottamushenkilönä Vuosaaren seurakuntaneuvostossa ja Helsingin yhteisessä kirkkovaltuustossa. Tässä roolissa olen nähnyt, että miten seksuaalieettiset näkemyserot ovat viime vuosina nousseet esille kirkon paikallistason päätöksenteossa. Teos ei ole mielipidekirjoitus, vaan olen pyrkinyt parhaan kykyni mukaan säilyttämään siinä tutkimuksellisen otteen.

Tässä yhteydessä haluan kiittää Suomen Tietokirjailijat ry:tä teoksen kirjoittamisen mahdollistaneen apurahan myöntämisestä ja Vartijaa kirjan ottamisesta E-julkaisujensa sarjaan. Toivon, että teoksen esille nostamat näkökulmat vievät kirkossa pitkään jatkunutta keskustelua eteenpäin myönteisellä tavalla.

Helsingin Vuosaarella 14.5.2014

Ville Jalovaara

1. Johdanto: kirkko ja seksuaalisuus

Seksuaalisuuden merkityksestä uskonnoille

Seksuaalietiikka on ollut kautta aikojen uskontoihin liittyvän moraalin keskeisimpiä teemoja. Sukupuolielämän eettistä ja lainsäädöllistä säätelyä on esiintynyt kaikkina aikoina ihmisyhteisöissä. Ihmiset ovat yhdyskunnissaan jakaneet seksuaalisen käyttäytymisen hyväksytyyn, paheksuttuun ja kiellettyyn. Suhtautumisessa seksuaalisuuteen on kautta historian ilmennyt niin uskontojen välillä kuin niiden sisälläkin merkittäviä eroja ja ajoittain vaikeita ristiriitoja. Kesällä 2012 edesmennyt professori Juha Sihvola totesi vuoden kristilliseksi kirjaksi vuonna 2011 valitussa teoksessaan *Maailmankansalaisen uskonto*, että seksuaalietiikan keskeisiä teemoja ovat kysymykset homoseksuaalisuudesta, seksuaalisesta väkivallasta, moniavioisuudesta, avioliiton ulkopuolisista suhteista, avioerosta, sukulaisten välisestä seksistä sekä sallitun sukupuolielämän ikärajoista. Uskontojen seksuaalieettisten käsitysten hahmottamiseksi on Sihvolan mukaan perehdyttävä niiden pyhien kirjoitusten teksteihin ja pohdittava, mitä nykyaikana on ajateltava niiden sisältämistä moraalista ohjeista. Lisäksi on huomioitava uskonnollisessa traditiossa esitetyt kannanotot sekä nykyiset tiedot seksuaalisuudesta ja arvioitava niitä oman moraalitajun valossa.¹

Kristinuskon ja seksuaalisuuden historian tarkastelussa voidaan lähteä liikkeelle ”alusta”, eli Vanhan testamentin luomikertomuksista ja tulla pitkä matka tähän päivään saakka. Aiheesta on olemassa myös suomenkielellä kokonaisesityksiä, kuten Minna Aholan, Marjo-Riitta Antikaisen ja Päivi Salmesvuoren vuonna 2006 toimittama *Taivaallista seksiä*, jossa eri teologisten alojen tutkijat

¹ Sihvola 2011, 128.

tarkastelevat kysymystä tuhansien vuosien takaa aina nykypäivään saakka. Suomen luterilaisen kirkon osalta teoksessa on muutamia kirkkohistoriallisia artikkeleita, joihin viitataan tässä kirjassani. Raamatun suhtautumista seksuaalietiikan on tiivistetysti käsitelty myös esimerkiksi jo edellä mainitusta Juha Sihvolan viimeiseksi jääneessä teoksessa *Maailmankansalaisen uskonto*.

Keskiajalta 1800-luvulle

Nyt käsillä olevassa kirjassani en lähde analysoimaan kristinuskon suhtautumista seksuaalisuuteen Raamatun ja kristillisten kirkkojen vanhemman historiallisen tradition valossa vaan otan tarkastelun painopisteeksi aiemmissä yhteyksissä vähemmälle huomiolle jääneet Suomen uudemman ajan kirkkohistorian esimerkit, joiden pohjaksi luon ensin lyhyen katsauksen maassamme nykyisin voimassa olevien avioliittokäytäntöjen historiaan.

Avioliiton asemaa koskeville laeille on ollut ominaista vähäinen muuttuvuus verrattuna muun lainsäädännön kehitykseen. Käytännön arkielämässä ihmisten tavat ovat usein vaihtuneet lakeja nopeammin siten, että yleisesti hyväksytyt näkemykset ja käytännöksi vakiintuneet tavat on jälkikäteen laillistettu. Usein moninaiset yhteiskunnalliset ja sosiaaliset tekijät ovat vaikuttaneet yksilöiden toimintamalleihin. Esimerkiksi kihlauskäytäntö on edelleen voimassa, mutta sen merkitys ja toteutustapa on historian kuluessa merkittävästi muuttunut. Keskiajalla kihlautumisesta sopivat tuleva aviomies ja useimmiten naisen isä. Naisten suostumusta ei ollut oikeudellisesti välttämätöntä edes kysyä. Tapakulttuuri muuttui niin, että 1700-luvulla kihlaukseen riitti morsiamen isän suostumus. Vuoden 1929 avioliittolaissa kihlauksesta tuli nykyisenkaltainen vapaamuotoinen – käytännössä juridisesti sitomaton – oikeustoimi.²

Avioliiton solmimista koskevissa oikeusohjeissa näkyy yhä vuoden 1734 lain vaikutukset. Nykyinen, vuonna 1929 säädetty avioliittolaki, tosin kumosi vuoden 1734 lain Naimiskaaren sekä vuonna 1889 säädetyn lain aviopuolisojen omaisuus- ja velkasuhteista. Tällöin lakkautettiin aviomiehen edusmiesasema vaimoonsa nähden ja puoliset julistettiin oikeudellisesti tasavertaisiksi. Avioliittolakiin on sen voimassa ollessa tehty useita muutoksia. Tärkeimmät niistä tehtiin vuonna 1987, jolloin muun muassa avioeron saaminen muuttui oikeudellisesti aiempaa yksinkertaisemmaksi.³

1800-luvun muutokset

Keski-aikaisen avioliittoinstituution mukainen tapakulttuuri jatkui Suomessa pitkälti esimoderniin aikaan. Pitkät välimatkat ja yhteiskunnallisen järjestyksen vakiintumattomuus johtivat siihen, että

² Mahkonen 1978, 9–13.

³ Mahkonen 1978, 9; Finlex avioliittolaki 13.6.1929/234.

avioliittokäytännöissä saattoi olla Suomessa merkittäviä maantieteellisiä eroja. Sääty-yhteiskunnan aikana oli tavallista, että avioliitto sovittiin kahden samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluneen suvun välillä. Sen tehtävä oli näin vahvistaa ja ylläpitää yhteisön talous- ja valtarakenteita. Puolison valinnassa tunteet ja omat näkemykset olivat toissijaisia ja naisen oikeudellinen asema oli vahvasti miehelle alisteinen. Feodaalisen yhteiskunnan asenne esiavioliittisiin ja avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin oli varsin salliva niin kauan, kun ne eivät järkyttäneet sukujen välisen liiton pysyvyyttä.⁴ Kansallisvaltioiden synty ja 1500-luvun reformaatio loivat järjestelmän, jossa kontrollipolitiikka ulottui myös sukupuolielämän ja avioliiton valvontaan. Avioliitosta tuli valtion maallinen oikeustoimi, jonka valvonta annettiin käytännössä valtionkirkon tehtäväksi. Kirkko hoiti tehtävää antaumuksella ja siksi seksuaalirikokset olivat yleisin rikostyyppi 1600-luvun Ruotsin alaisuuteen kuuluneessa Suomessa.⁵

Kirkolla on ollut historiallisesti merkittävä vaikutusvalta säädeltäessä yhteiskunnassa avioliiton oikeudellista asemaa. Ruotsi-Suomessa vuoden 1571 kirkkojärjestys ja vuoden 1686 kirkkolaki vaikuttivat suoraan maalliseen lainsäädäntöön. Kuitenkin vasta vuoden 1734 laki teki kirkollisen vihkimisen ja sitä edeltävän kuulutuksen juridisesti pätevän avioliiton edellytykseksi. Tätä ennen avioliiton saattoi solmia teoriassa ilman kirkollisen viranomaisen myötävaikutusta. Käytännössä, jos kumppanit olivat harjoittaneet avioliiton ulkopuolista sukupuolista kanssakäymistä, alioikeus saattoi toisen osapuolen kanteesta julistaa heidät aviopuolisoiksi. Vuoden 1734 lain säätämistä edeltäneeseen järjestelyyn näin ollen eräässä mielessä palattiin vuonna 1918, kun siviiliavioliitto tuli mahdolliseksi.⁶

1700-luvun lopulla kirkko ja valtio rankaisivat salavuoteudesta (naimattoman miehen ja naisen välinen sukupuoliyhteys oli sakolla rangaistava rikos Suomessa vuoteen 1926), yhdenpuolisesta ja kahdenpuolisesta huoruudesta, kaksinnaimisesta, väkisinmakaamisesta, vaimonryöstöstä ja sukurutsasta. Kirkolta sakon saattoi saada aviottomasta lapsesta, ennenaikaisesta vuodeyhteydestä, vihkimisen viivästyttämisestä, avioepäsovusta ja siveän morsiamen puvun väärinkäytöstä.⁷

Laki ja käytäntö eivät 1700-luvun Suomessa aina vastanneet toisiaan ja kirkolliset viranomaiset saattoivat usein katsoa sormien läpi vähäpätöisinä pidettyjä avioliittolain rikkomuksia. Kontrolli ja valvonta ei myöskään ulottunut jokaiseen pitäjän torppaan. Herätysliikkeiden vahvistuminen 1800-luvun alussa Suomessa toi sukupuolielämän valvontaa uutta ponnekkua. Erityisen tarmokas tällä saralla oli Itä-Suomen rukoilevaisuuden perustaja Henrik Renqvist (1789–1866), joka halusi laittaa ”huorintekijöitä ja salavuotisia” ojennukseen kirkkokurin avulla. Vuonna 1821 hän ilmiantoi

⁴ Mahkonen 1978, 10, 18; Huhta 2006, 209–210.

⁵ Huhta 2006, 210.

⁶ Mahkonen 1978, 13–15.

⁷ Mahkonen 1978, 11; Huhta 2006, 210.

aviottomasta yhdyselämästä tuomiokapitulille seurakunnastaan lähes viisikymmentä pariskuntaa. Renqvistin puuttumishalua ei vähentänyt se, että pariskunnat eivät vältelleet avioliittoa niinkään periaatteellisista syistä, vaan siksi, että monet tuon ajan ihmisistä eivät täyttäneet vihkimisen edellytyksenä tuolloin ollutta lukutaidon vaatimusta. Lukutaidottomuuden ohella toinen syy kirkkohäiden välttelemiseen saattoi olla absoluuttinen köyhyys, sillä häiden järjestäminen vaati suvuilta varoja, mitä monilla ei tuolloin ollut.⁸

Sukupuolimoraalin tiukentamisen puolesta julisti myös Lapin perukoilla lestadiolaisen herätysliikkeen perustaja Lars Levi Laestadius (1746–1832). Sen sijaan herännäisjohtajat joutuivat itsekin epäillyiksi huonoista elämäntavoista: Paavo Ruotsalaista (1777–1852) syytettiin liiallisesta alkoholinkäytöstä ja Nils Gustaf Malmbergia (1807–1858) epäiltiin aviorikoksesta. Sitä, että oliko väitteellä perää vai oliko kyseessä vain osa herätysliikkeen sisäistä valtataistelua, historiantutkimus ei ole pystynyt kiistattomasti osoittamaan.⁹

Moraalireformi ja kirkon ”80-luku”

Kristinuskon varhaisen leviämisen kannalta, kuten Uuden testamentin kirjoituksista käy hyvin ilmi, avainasemassa olivat kaupungit. Kaupunkeihin uutta Jeesus uskoa levittävät saarnaajat tulivat Rooman valtakunnan kattavaa maantieverkosta hyödyntäen ja niistä käsin kristillinen usko levisi ensimmäisten vuosisatojen aikana kaikkiin Rooman valtakunnan osiin. Kaupungit olivat piispanistuinten ja merkittävien kirkkojen sijaintipaikkoina kirkkoille tärkeitä tukikohtia ympäröivän maaseudun keskellä aina 1700-luvun lopulle saakka. Kirkon valta-aseman haastaneen Ranskan vuoden 1789 vallankumouksen ja 1800-luvun alussa alkaneen teollistumisen myötä tilanne alkoi kuitenkin muuttua. Roolit vaihtuivat. Kaupungeista tuli kirkkoille haaste, kun taas maaseutu saatettiin nähdä perinteisen uskonnollisuuden tukialueena. Kaupunkien oppineiden parissa syntyi uusia kristinuskon valta-aseman haastaneita oppeja ja niiden toreilta käsin ne myös levisivät ympäristöön. Kautta Euroopan 1800-luvun aikana tapahtunut ihmisten joukkovaellus maalta kaupunkeihin työpaikkojen perässä myös kauttaaltaan muutti vuosisataiset elämän perinteet ja valtarakenteet kautta koko mantereen. Tähän kehitykseen kirkko ei ollut valmistautunut sen enempää resurssien uudelleen suuntaamisen kuin ideologisen haasteenkaan osalta.

Suomen luterilaisen kirkon kannalta 1880-luku oli samankaltainen murroskausi kuin millaisena lähihistoriasta tunnemme 1960-luvun. Yhtäläillä 130-vuoden takaisella ”80-luvulla” liberaalis-naturalististen aatteiden kannattajat ottivat kirkkokritiikkinsä aseeksi tieteen ja uskonnon ristiriidan ja syyttivät papistoa vanhoillisuudesta. Vanhan säilyttämisen sijaan emansipaation (vapauttamisen)

⁸ Huhta 2006, 211; Tervo 2010.

⁹ Huhta 2006, 212–220.

lipunkantajat halusivat muutoksia niin perhe-elämän kuin uskonnonkin alueelle. Myös naisten oikeuksista ja työväestön asemasta käytiin vilkasta julkista keskustelua.¹⁰

Suomen maantieteellinen sijainti Euroopan laidalla edesauttoi vuosisatojen ajan sitä, että uusien aatteellisten virtausten saapuminen tänne ”Pohjolan perukoille” otti aikaa ja osa Keski-Eurooppaa merkittävästikin ravisuttaneista suuntauksista ei välttämättä aikaansaanut täällä suurempaa myllerrystä. 1800-luvun lopulla tilanne oli kulkuyhteyksien ja tiedonkulun parantumisen myötä toinen ja uudet luterilaisen valtakirkon ylläpitämän maailmankuvan haastavat oppirakennelmat saapuivat pienellä viiveellä myös Suomen suuriruhtinaskunnan keskeisiin kaupunkeihin, vaikka Venäjän viranomaiset pyrkivätkin parhaansa mukaan ennaltaehkäisemään kaikkia valtarakenteita heiluttavaa liikehdintää. Charles Darwin (1809–1882) julkaisi Englannissa evoluutioteorian kulmakiven *Lajien synnyn* vuonna 1859. Kapitalismin kritiikkinä tunnetun Karl Marxin (1818–1883) *Pääoman* ensimmäinen versio ilmestyi puolestaan vuonna 1867. Liberalismin ja naturalismin aatteita Suomessa omaksui ensin ruotsinkielinen sivistyneistö, joka ei tuntenut vetoa sosialismin aatemaailmaan. Kirkko pyrki alkuun siilipuolustuksen tavoin jyrkästi torjumaan kaikki sellaiset aatteet, joiden se koki uhkaavan asemaansa. Niin naisemansipaatio, vapaakirkollisuus, sosialismi kuin jopa järjestäytynyt raittiusliike nähtiin alkuun kirkossa uhkana.¹¹

Perhettä ja yksilöiden asemaa koskevan oikeuden uudistaminen alkoi Suomessa 1860-luvulla valtiopäivätoiminnan käynnistymisen myötä. Vuonna 1864 naiset vapautettiin holhouksesta, jonka jälkeen uudistettiin perintö- ja avioliittosäädöksiä. Päämääränä oli tehdä myös naisista itseään ja omaisuuttaan hallitsevia yksilöitä. Eniten vastusta herätti aviovaimon aseman ja puolisoiden varallisuussuhteiden uudistuttaminen, jonka muuttamisen vastustajat näkivät uhkana perheinstituutiolle ja näin heidän mukaansa rapauttavan kansakunnan koko olemassaolon perusteita.¹²

Valtiopäiville tuotiin jo 1880-luvulla esitys, jonka perusteella molemmat puoliset omistaisivat itse oman omaisuutensa, mutta tämä tavoite toteutui täysimääräisesti vasta vuoden 1929 avioliittolaissa. 1800-luvun lopulla muutosta olivat viivyttäneet konservatiiviset asenteet ja 1900-luvun alussa uuden kansanedustuslaitoksen toiminnan käytännössä lamauttanut poliittinen kuohunta ja vuodesta 1914 eteenpäin ensimmäisen maailmansodan poikkeusolot. Suomen uudistuksessa pyrittiin pitkälti seuraamaan Ruotsin mallia, vaikka sittemmin avioliittolainsäädäntöä on muissa Pohjoismaissa esimerkiksi avioeron saamisen edellytysten osalta muutettu Suomea nopeammin. Kansainvälisesti

¹⁰ Mustakallio 2001, 32.

¹¹ Juva 1960, 9–10, 79, 80–82, 89, 120–121.

¹² Pylkkänen 2003, 170.

vertailtuna on kuitenkin tarpeen todetta, että osa Suomessa 1920-luvun lopulla tehdyistä avioliittolain uudistuksista toteutettiin Saksassa ja Sveitsissä vasta 1970- ja 1980-luvuilla.¹³

Säätyvallan vaiheittainen murtuminen 1800-luvun lopulla vaikutti merkittäväällä tavalla ihmisten todellisuuskäsityksiin. Teollistumisen myötä uudet väestöryhmät kokivat, että heidän mahdollisuutensa vaikuttaa oman elämänkohtalonsa muodostumiseen olivat paremmat kuin sääty-yhteiskunnassa, jossa nähtiin, että luonnonlaki määräsi koko elämälle tietyn väistämättömän kehityskulun. Asenteet ja tavat eivät tietenkään uudistuneet hetkessä ja vielä 1900-luvun alun Suomessa aviopuolison valintaan liittyi kohtalonomaisia käsityksiä, joiden perusteella monet kokivat olevan lähes yhdentekevää kenen kanssa he solmivat avioliiton.¹⁴

Vaikka suomalainen yhteiskunta lähti 1800-luvun lopulla nopeaan muutokseen kaupungistumisen ja teollistumisen myötä, luterilainen valtakirkko yritti yhä määritellä naiselle paikan kotona lieden ääressä. Kirkkoon nainen oli 1800-luvun lopulla tervetullut ensisijaisesti sanankuulijan roolissa, eikä hänelle haluttu avata alkuun mahdollisuuksia päästä edes kanttorin virkaan. Nykypäivän näkökulmasta tarkasteluna huomionarvoista on se, että 1800-luvulla edelläkävijöitä naisten kirkollisen aseman parantamisessa olivat herätysliikkeet. Esimerkiksi lestadiolaisuudessa naisille annettiin mahdollisuuksia toimia seurapuhujina ja herännäisseuroissa he saattoivat toimia veisuunjohtajina.¹⁵

Moraalireformistien vastaisku

Suomessa kaikki julkinen puhe seksuaalisuudesta oli pitkään tabu. Tilanne alkoi muuttua vähitellen 1880-luvulla, kun Suomessakin alettiin julkaista opaskirjoja, joissa käsiteltiin avioliittoa, perhe-elämää ja seksuaalisuutta. Vaikka sävy oli ensi sijassa moralistinen ja ylhäältä alaspäin neuvova, oli uutta, että asioista ylipäättänsä kirjoitettiin julkisesti. Lehtien palstoilla alettiin myös samaan aikaan käydä keskustelua prostituutiosta ja sukupuolimoraalista, joka oli vahvasti sidoksissa uskonnollisiin käsityksiin, joko niihin tukeutuen tai niitä haastaen. Vastineena 1800-luvun lopulla alkaneelle kirkon aseman kyseenlaistamiselle kristinuskoon tukeutuvat moraalireformistit, joita käytännössä edustivat erinäiset yhteiskuntamoraalin rappiosta huolestuneet kristillistaustaiset yhdistykset, ottivat tavoitteekseen lujittaa ihmisten moraalikäsityksiä niin seksuaalisuuden, raittiuden kuin ahkeruudenkin alueella.¹⁶

Ihanteet ja todellisuus ovat kaikkina aikoina usein olleet inhimillisessä elämässä kaksi eri tarinaa. Absoluuttisen seksuaalimoraalin vaatimuksista huolimatta prostituutio oli monissa Suomen

¹³ Pylkkänen 2003, 171.

¹⁴ Mahkonen 1978, 28–29.

¹⁵ Juva 1960, 112; Konttinen 1999, 11.

¹⁶ Markkola 2006, 223–224.

kaupungeissa – erityisesti Helsingissä – laaja ja merkittävä ongelma 1800-luvun lopulla, jota lisäsi entisestään kaupungin nopea kasvu ja sen seurauksena lisääntynyt köyhyys. Väkilukuun verrattuna prostituutio oli Helsingissä yleisempää kuin asukasluvultaan suuremmissa Lontoossa ja Tukholmassa. Vuonna 1888 prostituoituja oli Helsingissä kaupungin virallisen tilaston mukaan lähes viisisataa ja kolme vuotta myöhemmin yhdeksänsataa. Todelliset luvut olivat todennäköisesti huomattavasti suuremmat, koska prostituution osalta viralliset tilastot ovat harvoin kertoneet koko totuutta ilmiön laajuudesta. Moraalin höltymisen ohella viranomaisia huoletti sukupuolitautilien lisääntyminen. Sukupuolitautilien leviämisen estämiseksi prostituoituja pyrittiin rekisteröimään ja tekemään heille säännöllisiä tarkastuksia. Tarkastuskirjan käyttöön otto tulkittiin uskonnollisissa piireissä prostituution laillistamiseksi ja sen vuoksi siihen suhtauduttiin torjuvasti.¹⁷

Moraalireformistit toivat puheenvuoroissaan esille enimmäkseen seksuaalisuuden negatiivisia puolia ja halusivat kieltää kaikki avioliiton ulkopuoliset seksuaalisuuden muodot. Jos lankesi ennen avioliittoa, oli avioliitto heidän näkemyksensä mukaan jo lähtökohdissaan tuomittu epäonnistumaan. Avioliitossakin reformistit painottivat mahdollisimman suuren pidättyvyyden merkitystä ja näkivät, että seksuaalisuudella oli avioliitossa rooli vain suvunjatkamismielessä.¹⁸ Maaseudulla vanha tapakulttuuri, jossa avioliitto oli ensisijaisesti sukujen välinen sopimus, pysyi voimassa kaupungeja pidempään. Vielä 1900-luvun alun Suomessa oli mahdollista, että tulevat sulhanen ja morsian näkivät toisensa ensimmäistä kertaa vasta juuri ennen häitä.¹⁹

Teollistumisen myötä lukkiutuneet valtasuhteet alkoivat 1800-luvun lopulla ja erityisesti 1900-luvun alun Suomessa murtua. Teollistuminen ja kaupungistuminen edesauttoivat uuden kansanluokan, työväestön, syntymistä. Sen piirissä kirkko nähtiin muuttumattomien valtarakenteiden tukijana ja muun ohella myös kirkon auktoriteettiasema avioliiton vahvistajana oltiin valmiita kyseenalaistamaan. Tässä merkityksessä siviilivihkimisen salliminen vuonna 1918 nähtiin merkinä kirkon vaikutusvallan vähenemisestä ja myös askeleena kohti vuonna 1923 lopulta toteutunutta uskonnonvapautta.²⁰

Ympäröivän yhteiskunnan muutoksella oli väistämätöntä vaikutusta myös kirkkoon. 1900-luvun alkuun tultaessa kirkollisissa piireissä alettiin puhua aviollisesta seksuaalisuudesta hieman aiempaa myönteisemmin. Kirkollisen seksuaalikasvatuksen kehittäjänä toimineen Paavo Virkkusen (1874–1959) kirjoituksissa esiintyi näkemys seksuaalisuudesta Jumalan lahjana, vaikka Virkkunen myös korosti sitä kuinka tärkeätä erityisesti miesten oli hillitä sukupuoliviettiään. Itsetyydytyksen Virkkunen näki erittäin vaarallisena ruumin ja sielun ”itsesaastutuksena”. Itsetyydytyksen vaaroja

¹⁷ Markkola 2002, 167–169.

¹⁸ Huhta 2006, 232–234.

¹⁹ Mahkonen 1978, 10.

²⁰ Mahkonen 1978, 26.

ja seksuaalisen pidättyvyyden merkitystä teroitettiin vuosisadan alkupuolella toistuvasti myös koulujen uskontotunneilla ja rippikouluissa.²¹

Uuden vuosisadan muutokset

Moraalireformistien pyrkimyksistä huolimatta suomalaisten seksuaalisuutta koskeva ajattelua alkoi muuttua 1900-luvun alussa asteittain vapaamielisemmäksi. Taustalla vaikuttivat muun muassa vuoden 1905 suurlakko ja sitä seurannut säätyvaltiopäivät lakkauttanut eduskuntauudistus, mikä tarkoitti yhteiskunnassa perinteisen luokkajaon murtumista ja erilaisia kantoja edustavien poliittisten puolueiden toiminnan vakiintumista. Vuonna 1907 prostituoitujen sukupuolitauditarkastukset siirtyivät poliisiviranomaisilta lääkäreille.²² Vaikka maailma ympärillä oli vuosisadan alussa muutoksessa, kirkon johto pyrki entiseen tapaan teroittamaan kansalaisille ehdottoman sukupuolikurin vaatimusta. Noin viiden vuoden välein kaikissa seurakunnissa järjestetyt piispantarkastukset olivat tilaisuuksia, joiden yhteydessä piispat usein nuhtelivat seurakuntalaisia esimerkiksi aviottomien lasten syntymisestä. Oulun piispa Juho Rudolf Forsman (1859–1936), myöhempi Koskimies, tarttui seurakunnan siveettömyyteen ja nuorten esiavioliolisiin suhteisiin puhuessaan kirkkokansalle Kemissä elokuussa 1903 järjestetyn piispantarkastuksen yhteydessä seuraavasti:

”Paljo syntiä harjotetaan, joka ei täten julkisuuten tule, niin tämä on kyllä murheelliseksi saattava todistus, että kansa on siveellisesti alhaisella kannalla. Avioliitot usein aloitetaan ei siveellisesti, vaan epäsideellisesti, ja mikä vielä pahempi, niin vielä on tavattavissa jälkiä tuosta vanhasta raakuudesta, että vanhempien luvalla lapset saavat käydä avioliittoa solmimaan tuolla peräti sopimattomalla, epäkristillisellä tavalla.”²³

Kirkon pyrkimykset lujittaa avioliiton yhteiskunnallista asemaa johtivat siihen, että avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset olivat 1900-luvun alun Suomessa huomattavasti muita heikommassa oikeudellisessa ja usein myös taloudellisessa asemassa kuin muut. Vuosisadan vaihteen Suomessa kuudesta kahdeksan prosenttia lapsista sai kirkonkirjoihin nimensä perään merkinnän ”äpä”, joka oli aviottomasta lapsesta tavallisemmin halventavassa mielessä käytetty nimitys. Kirkoissa ei tuolloin katsottu hyvällä myöskään sitä, jos morsian oli raskaana jo vihille tullessaan. Aviottomina lapsina ei kirkonkirjoihin merkitty yksin isättömiä lapsia, vaan samalla negatiivisesti ymmärretyllä

²¹ Markkola 2006, 232–235.

²² Mahkonen 1978, 28; Markkola 2006, 236–237.

²³ Tervo 2010.

termillä nimettiin myös kihla- ja aviottomienparien, joista käytettiin tuolloin nimitystä susipari, lapset.²⁴

Vuosisadan vaihteessa yhä vallalla ollut kielteinen suhtautuminen aviottomiin lapsiin näkyi myös lapsikuolleisuudessa: naimattoman parin lapset kuolivat ensimmäisen ikävuoden aikana kolme kertaa todennäköisemmin kuin avioliitossa syntyneet. Ensimmäinen askel heidän juridisen asemansa parantamiseksi oli au-lapsilain säätäminen vuonna 1922. Sen myötä lapsen vanhemmat velvoitettiin vastaamaan au-lapsen elättämisestä aina 17-vuotiaaksi asti vaikka he eivät olleet avioliitossa. Lain myötä jokaiseen kuntaan perustettiin lastenvalvojan virka. Avioliitossa ja sen ulkopuolella syntyneiden lasten juridinen tasa-arvo toteutui kuitenkin vasta vuonna 1976 tehdyn lainmuutoksen myötä.²⁵

Keväällä 1917 venäläinen valta Suomessa alkoi lopullisesti murtua. Kansan kohtalo siirtyi suomalaisten omiin käsiin maan itsenäistyessä joulukuussa 1917. Sisällissotaan johtanut kehitys, itse tuhoisia sota ja sen veriset jälkiselvittelyt muuttivat monella tapaa nuorta valtiota ja sen asukkaita. Vastaavassa koko maan yli pyyhkineessä laajuudessa sota oli edellisen kerran kohdannut Suomea yli sata vuotta aiemmin vuosina 1808–1809, minkä seurauksena Suomi liitettiin Venäjään. Ensimmäisen maailmansodan päättymisen jälkeen Euroopassa puhaltaneet liberalismiin tuulet yltivät kuitenkin aina Suomeen asti. Avioliitto menetti vähitellen ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana merkitystään suomalaisessa yhteiskunnassa ehdottomana sosiaalisena ja oikeudellisena instituutiona. Kaupungin ja maaseudun välillä oli tapakulttuurin muutoksessa huomattavia eroja. Kahden aikuisen ihmisen välisen sukupuolisen kanssakäymisen ei välttämättä samalla tavoin koettu edellyttävän kirkon siunausta tai lainsäätäjän lupaa. Vuonna 1926 kumottiin rikoslaista niin sanottu salavuodepykälä, joka oli kriminalisoinut avioliiton ulkopuolisen seksuaalisen kanssakäymisen.²⁶

²⁴ Tervo 2010.

²⁵ Mahkonen 1978, 46, 79–81.

²⁶ Mahkonen 1978, 28; Markkola 2006, 236–237.

2. Eronneiden uudelleen vihkiminen

Kirkko ja avioero

Kuten jo aiemmin todettiin, perheoikeudelliselle normistolle on ollut kautta historian tunnusomaista hidaskuultuuri. Vaikka yhteiskunnan tapakulttuuri on ympärillä muuttunut, avioliiton solmimista ja sen purkamista koskeneet oikeuskäytännöt ovat pysyneet varsin samanlaisina. Vuoden 1734 lain naimakaaren säännökset, jotka olivat kirkollisten säännösten – siis vuoden 1571 kirkkojärjestyksen ja vuoden 1686 kirkkolain – perua, pysyivät täysin muuttumattomina voimassa aina vuoden 1929 avioliittolain hyväksymiseen saakka. Yhteiskuntarakenteessa ja käytännön tapakulttuurissa 350 vuoden aikana tapahtuneilla merkittävillä muutoksilla ei näin ollut aiemmin mitään vaikutusta siihen, miten lainsäädäntö suhtautui avioeroon.²⁷

Ennen kristinuskon saapumista asteittain Suomeen tuhatluvun alkupuolella kihlauksen purkaminen ja avioero saattoi tapahtua niin, että mies ilmoitti vaimolle todistajien läsnä ollessa haluavansa erota ja sen jälkeen ero oli käytännössä tapahtunut tosi-asia. Käytäntöihin vaikutti myös se, että moniavioisuus oli sallittu. Keskiajalla eroa saattoi vaatia aviolliseen uskottomuuteen vedoten. Uskonpuhdistuksen jälkeen niin kihla- kuin avioerosta alettiin esittää aiempaa yksityiskohtaisempia määräyksiä.²⁸

Suomalainen oikeusjärjestelmä oli aluksi roomalais-katolisen ja 1500-luvun puolivälistä alkaen luterilaisen kirkon vaikutuspiirissä. Katolisen kanonisen oikeuden alaisessa kirkossa aviokumppanit voitiin tuomita vuode- ja asumuseroon. Uskonpuhdistuksen myötä avioerot tulivat mahdolliseksi. Ne olivat pitkään harvinaisia ja kirkon opin mukainen käsitys, että jompikumpi osapuoli piti osoittaa eroon syylliseksi, vaikutti aina 1980-luvulle asti suomalaiseen avioeroa koskevaan lainsäädäntöön. Vuode- ja asumusero käytäntö siirtyi uskonpuhdistuksen jälkeen merkitykseltään

²⁷ Mahkonen 1978, 85.

²⁸ Mahkonen 1978, 90.

muuttuneena myös ruotsalais-suomalaisiin oikeuskäytäntöihin niin, että kirkolliset viranomaiset saattoivat riitatapauksissa kolmen varoituksen jälkeen pyytää virallista syyttäjää viemään pariskunnan oikeuteen. Tuomari saattoi määrätä riitaisan pariskunnan enintään vuodeksi vuode- ja asumiseroon. Asumiseroon tarkoituksena ei ollut vielä 1600- ja 1700-luvuilla toimia välivaiheena avioeroon. 1700-luvun lopulla alkoi kuitenkin vähitellen yleistyä käsitys, että siteiden katkaisu oli jossain tapauksissa parempi asia kuin väkisin jatkettu riitaisa avioliitto.²⁹

Vuoden 1571 kirkkojärjestyksen ja vuoden 1686 kirkkolain samoin kuin vuoden 1734 lain mukaan avioero voitiin myöntää, mikäli toisen aviopuolison voitiin omalla käyttäytymisellään osoittaa aiheuttaneen avioliiton kariutumisen. Kynnys eron saamiseen oli korkea, eikä pelkkä toisen osapuolen antama tunnustus riittänyt. Vuonna 1789 annetulla kuninkaallisella julistuksella tuomareita velvoitettiin etsimään selkeät todisteet siitä, että uskottomuus oli todella tapahtunut. Näin pyrittiin estämään kaikkien sopimusperäisten erojen mahdollisuus. Eroon oikeuttavan hylkäämisen tuntomerkeiksi puolestaan oli määritelty häijyys, katoaminen jäljettämiin tai oikeuden määräämän paluukehotuksen noudattamatta jättäminen.³⁰

Virallinen avioero pysyi juuri mainituista poikkeuskäytännöistä huolimatta Suomessa pitkään äärimmäisen harvinaisena tapahtumana. 1800-luvulla Suomessa myönnettiin vuosittain vain muutamia kymmeniä avioeroja, 1910-luvulla vuosittainen määrä oli noin kaksisataa ja 1920-luvun alussa 800, mutta edellä mainitun vuosikymmenen lopussa jo melkein kaksituhatta.³¹ 1890-luvulta 1940-luvun alkuun Suomen avioerotilastot olivat vuosikymmenen syklillä seuraavat:

1891–1900	1 025
1901–1910	1 448
1911–1920	6 827
1931–1940	13 906 ³²

Sota-ajan seksuaalisuus

Sodilla on ollut historian saatossa usein suurten inhimillisten ja aineellisten kärsimysten ohella hyvin laaja-alaisia ja kauaskantoisia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Suomi joutui Neuvostoliiton marraskuun lopussa 1939 maan valtaamiseksi aloittaman hyökkäyksen myötä vedetyksi mukaan toiseen maailmansotaan. Kirkon taholta esitettiin, että Suomella oli maailmanhistoriallinen – suoraan Jumalalta saatu – tehtävä pysäyttää ateismin eteneminen idästä länteen. Erityisesti talvi- kuin myös osittain jatkosodan aikana kirkon ajamat uskonnollisisänmaalliset arvot tulivat

²⁹ Mahkonen 1978, 91, 97, 119, 123.

³⁰ Mahkonen 1978, 91–92, 119.

³¹ Mahkonen 1978, 86.

³² Gulin 1945, 6.

aikaisempaa laajemman kansallisen arvostuksen kohteeksi. Sota-aikana perhe-arvojen vaalimista pidettiin tärkeänä isänmaallisena ”kotirintamapalveluksena”. Kirkko ei ollut tässä ideologisessa työssä liikkeellä suinkaan yksin. Suomalaisuuden Liiton, Nouseva Suomi -yhdistyksen ja Suomen Sosiaalidemokraattisen Työläisnaisliiton vuonna 1941 perustuma Väestöliitto määritteli perustamisvaiheessa, että suomalaisen perheen ihannekoko oli neljästä kuuteen lasta.³³

Sota-ajan poikkeusoloissa miesten ja naisten välisen kanssakäymisen todellisuus oli kuitenkin usein etäällä kristillisisänmaallisista ihanteista. Suuri joukko nuoria miehiä eli vuosikaudet rintamalla ilman mahdollisuuksia rauhanajan normaaliin kanssakäymiseen vastakkaisen sukupuolen kanssa. Seurusteluajat jäivät lyhyiksi ja monet avioliitot solmittiin muutaman viikon lomamatkoilla. Avioliiton ulkopuoliset suhteet lisääntyivät merkittävästi, mistä tilastollisena osoittimena kertoo merkittävä kasvu avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrässä sekä laittomista aborteista annetuissa tuomioissa. Tutkimuksissa usein korostetaan sodan jälkeistä avioeroaaltoa, vaikka itse asiassa erojen määrä lisääntyi merkittävästi jo sodan aikana. Esimerkiksi vuonna 1943 eroja oli lähes 3200.³⁴

Sodan aikana kirkon ja muiden moraalin vartioinnista kiinnostuneiden tahojen huomio kohdistui kuitenkin kansankunnan ja yksilöiden selviytymiskamppailuun. Kun kuolema saattoi kohdata kenet tahansa rintamalla milloin vain tai kaupunki raunioitua vihollisen pommikoneiden hyökkäyksestä, ihmisten päähuomio oli muualla kuin muiden kanssaihminen seksuaalisen käyttäytymisen tarkkailussa. Jos yksilöiden niin sanottujen hyväksytyjen normien vastaisista seksuaalisen käyttäytymisen tavoista tiedettiin, niihin ei samalla tapaa koettu tarvetta kiinnittää huomiota kuin rauhan aikana.³⁵

Sota päättyi Suomen ja Neuvostoliiton välillä syksyllä 1944 ja saksalaisia vastaan Lapissa loppukevällä 1945. Aseiden vaikeneminen ei kuitenkaan vielä merkinnyt vuosikymmeniin sodan aineellisten ja mentaalisten vaikutusten päättymistä. Lähes satatuhatta suomalaista menetti henkensä toisessa maailmansodassa. Väkilukuun nähden menetys oli merkittävä. Suomi oli kuitenkin Iso-Britannian ohella ainut sotaan osallistunut eurooppalainen maa, jonka keskeisiä alueita ei sodan seurauksena miehitetty. Kotirintaman tappiot pommituksissa ja partisaanihyökkäyksissä jäivät pariin tuhanteen henkeen. Suurin osa kuolleista oli näin ollen rintamalla kaatuneita miehiä. Inhimillisen kärsimyksen ohella tämä johti siihen, että sodan jälkeen Suomessa oli huomattava

³³ Ahola 2006, 248; Jalovaara 2007, 35.

³⁴ Gulin 1945, 6; Mustola 2007a, 222–223.

³⁵ Mustola 2007a, 222–223.

vajaus nuorista miehistä, eikä monille perheen perustamisikään tulleille naisille löytynyt elämänkumppania.³⁶

Sodan poikkeusoloissa yleinen myönteisyys kirkkoa kohtaan oli ollut Suomessa yleisesti ottaen voimakasta. Sodan päättymisen jälkeen kirkko joutui ääriivasemmiston haastamaksi, eikä sen kannattamalle kristillisisänmaalliselle arvomaailmalle ollut entisen lailla kiinnostusta, kun suhteita Neuvostoliittoon oli rakennettava uudelle pohjalle. Ääriivasemmistoa edustavan Suomen Kansandemokraattisen Liiton (SKDL) voitto kevään 1945 eduskuntavaaleissa ja SKDL:a edustaneen Johan Helon (1889–1966) nimittäminen kirkkoasioista vastaavaksi opetusministeriksi herätti kirkollisissa piireissä runsaasti pelkoja. Kansandemokraatit eivät olleet unohtaneet monien kirkonmiesten näkyviä yhteyksiä poliittiseen oikeistoon ja he pyrkivät valtaan päästyään kaventamaan kirkon yhteiskunnallista asemaa vaatimalla esimerkiksi kirkon ja valtion erottamista. Kirkon uhkaavana kokema ilmapiiri heijastui myös siihen, miten kirkon piirissä suhtauduttiin 1940-luvun lopun perhekäsitysten muutoksiin ja avioerojen lisääntyneeseen määrään.³⁷

Kirkon parissa sodan suuret menetykset ja naimattomien naisten suhteellisesti suuri määrä tiedostettiin sodan jälkeen. *Kotikissa*-lehdessä maisteri Maria Suvanto ehdotti poikkeuksellisessa tilanteessa ratkaisuksi sitä, että naimattomille naisille annettaisiin yleinen oikeus hankkiutua raskaaksi avioliiton ulkopuolisessa suhteessa. *Vartija*-lehden päätoimittaja Erkki Niinivaara (1907–1985) suhtautui kuitenkin tähän ajatukseen hyvin varautuneesti, vaikka myönsikin, ettei papistossa tunnettu riittävän hyvin ihmisten arjen todellisia ongelmia.³⁸

Sodan jälkeen suomalainen yhteiskunta yritti nopeaa paluuta takaisin ”normaaleihin” oloihin. Tämä oli kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty myös parisuhteiden osalta, sillä sota oli monella tavoin vaikuttanut seksuaalisen käyttäytymisen tapoihin ja myös seksuaalieettisiin katsomuksiin. Pyrkimystä palata entiseen silti oli. Vuonna 1945 joukko tunnettuja suomalaisia yhteiskunnallisia vaikuttajia perusti Kansalaisryhti ry:n, jonka tehtäväksi he määrittivät kansalaisten palauttamisen noudattamaan unohtamiaan hyviä tapoja ja samalla myös sivistää ongelmien keskeisenä aiheuttajana nähtyä liian vapaamielisenä pidettyä alkoholikulttuuria. Kansalaisryhti ry:n ensimmäiseksi toiminnanjohtajaksi tuli myöhemmin yhdeksi aikansa keskeisimmäksi yhteiskuntapoliitikoksi kohonnut Pekka Kuusi (1917–1989).³⁹

Sodan ajan laajaa yhteiskunnallista arvostusta nauttineelle kirkolle sopeutuminen 1940-luvun loppupuolen murrosvuosiin ei ollut kivutonta. Juhlapuiden takaisesta suomalaisten arjen

³⁶ HS kuukausiliite 5/2012 Sotasalaisuus: Sotien miestappioiden vuoksi tuhannet suomalaiset naiset jäivät ilman perhettä.

³⁷ Jalovaara 2007, 35–36.

³⁸ Ahola 2006, 241.

³⁹ Mustola 2007a, 232–233.

todellisuudesta antaa jonkinlaisen kuvan tilasto, jonka mukaan 1940-luvun lopulla laittomia abortteja tehtiin vuodessa arviolta 20 000 ja noin kymmenellä prosentilla väestöstä oli todettu jokin sukupuolitauti. Toiselta puolen syntyvyys oli sodan jälkeen niin suurta, että ehkäisyvälineiden hyväksyttävyydestä käytiin aiempaa avoimemmin yleistä julkista keskustelua. Siinä missä osa teologeista leimasi koko ehkäisyn kauhistuttavaksi synniksi, juuri toimintansa aloittanut kirkon perheneuvontatyö saattoi harkinnan mukaan jakaa pariskunnille Amerikasta lahjoituksena Suomeen saatuja kondomeja.⁴⁰

Mikä ratkaisuksi avioeroihin?

Kristillisisänmaallisen hengen ylläpitämisestä sodan jälkeen vastannut kirkko oli avioerojen nopeasta lisääntymisestä hyvin huolissaan ja ymmällään sen suhteen, että mitä tilanteen korjaamiseksi pitäisi tehdä. Kirkon aloittelevan perhetyön tarjoamalla keskusteluavulla oli erojen määrään vain marginaalista vaikutusta. Kysymys ei jäänyt ainoastaan teoreettisen pohdiskelun tasolle, vaan papisto joutui sodan jälkeen kohtaamaan sukupuolimoraalin muutoksen työssään, kun yhä useammat eronneet saapuivat kirkkoherranvirastoihin toivomuksenaan avioitua uudelleen. Maallinen lainsäädäntö mahdollisti sekä avioeron että uudelleen vihkimisen, mutta kirkossa ei ollut ennen sotaa muodostettu asiasta selkeätä yhtenäistä linjapäätöstä.⁴¹

Avioerojen lisääntymisen pelättiin kirkon piirissä merkitsevän sitä, että koko perhelaitos, jolle kirkon näkemysten mukaan koko suomalaisen yhteiskunnan olemassa olo perustui, oli vaarassa hajota. Heti sodan päättymisen jälkeen sukupuolimoraalin höltymisestä huolestuneet teologit pyrkivät vaikuttamaan tilanteeseen julkaisemalla erinäisiä aihetta käsitteleviä kirjoja ja lyhyitä opaslehtisiä, jotka perinteisen kristillisen seksuaalietiikan lähtökohdista käsin yrittivät ohjata lukijoita noudattamaan kirkon opetuksia seksuaalisuuteen, seurusteluun ja avioliittoon liittyvissä kysymyksissä.⁴²

Johtavista kirkonmiehistä aktiivisesti avioerojen lisääntymisestä 1940-luvun lopulla kantoi huolta vuonna 1945 Tampereen piispaksi valittu Eelis Gulin (1893–1975), jonka maantieteellisesti laajaan ja väestöpohjaltaan suureen hiippakuntaa kuului tuolloin vielä myös erotilastojen kärkipäässä ollut pääkaupunkiseutu. Gulin julkaisi vuonna 1945 voimakkaasti sukupuolimoraalin löystymiseen kantaottavan teoksen *Avioero*, jossa hän suhtautui suoranaisia puolison pahoinpitelytapauksia lukuun ottamatta avioeroihin jyrkän torjuvasti:

⁴⁰ Mustola 2007a, 232–233; Ahola 2006, 242.

⁴¹ Ahola 2006, 242.

⁴² Sihvo 1976, 20; Koskelainen 2013, 50.

”Monet väittävät muka epämoraaliseksi sellaisen avioelämän jatkamista, josta rakkaus on sammunut. Näiden ihmisten on ymmärrettävä, että ero on vielä epämoraalisempi, varsinkin lasten tähden. Ja lapsettomissakin liitoissa ero on väärä ratkaisu, koska jokainen ero aina luo yhteiskuntaan rauhattomuutta ja kaivaa pohjaa kalleimman ja pyhimmän omaisuutemme, yhteisen kotimme, alta.”⁴³

Neuvontakirjasten painattamisen ohella sodan päättymisen jälkeisessä tilanteessa kirkossa ilmeni myös pyrkimyksiä konkreettisesti auttaa avioliittonsa kanssa vaikeuksiin joutuneita pareja. Tampereella paikallisen kaupunkilähetyksen pastori Matti Joensuu (1915–2003) alkoi kesällä 1944 käytännön tarpeen sanelemana tarjota keskusteluapua kriisissä oleville aviopareille. Toiminnalle oli ilmeinen tarve ja marraskuussa 1944 *Aamulehdessä* julkaistiin seuraava sittemmin kirkon perheneuvontatyön lähtölaukauksena kirkkohistoriassa tunnetuksi tullut ilmoitus:

”Älkää ottako avioeroa! Tarjoamme apua vaikeuksissanne. Kääntykää pastori Joensuun puoleen os. Tuomiokirkonkatu 22 C., puh. 5314. Palvelukset ilmaisia. Tampereen Kaupunkilähetys.”⁴⁴

Yhteydenottaja Matti Joensuulle alkoi tulla nopeasti enemmän kuin mihin hän pystyi vastaamaan. Muutama vuosi Tampereella tapahtuneen liikkeelle lähden jälkeen myös Helsingissä aloitettiin Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton toimesta Helsingin seurakuntien ja laajennetun piispaikokouksen myöntämien varojen turvin kirkon perheneuvontatyö. Matti Joensuulla oli sotien jälkeisinä vuosikymmeninä tämän uuden työmuodon eteenpäin viejänä keskeinen rooli. Kirkon perheneuvontatyö osoittautui yhteiskunnallisesti merkittäväksi työmuodoksi ja se on auttanut ylläpitämään näkemystä kirkosta perheasioiden asiantuntijana myös avioliittoa koskevien yleisten käsitysten muuttuessa.⁴⁵

Useat kirkon johtavat teologit eivät kuitenkaan 1940-luvun lopulla nähneet, että pelkkä keskustelu-apu riittäisi pysäyttämään uhkaavana nähdyn avioeroaallon, vaan erojen estämiseksi haluttiin myös sanktioita. Eteläisen Suomen piispaalisesta kaitsennasta vastannut Eelis Gulin käytti Tampereella 1947 pidetyssä hiippakuntansa papiston synodaalokokouksessa puheenvuoron, jossa hän asettui jyrkästi vastustamaan eronneiden uudelleenvihkimistä. Piispan mielipide sai taakse kokouksessa paikalla olleiden pappien lähes yksimielisen tuen. Keväällä 1948 Gulin linjasi *Vartijassa*, että eronneiden oli haettava siviilivihkimys, jos he halusivat uudelleen avioliittoon, jonka kirkko vasta sen jälkeen saattoi siunata. Gulinin mielipidettä tukivat julkisuudessa useat

⁴³ Gulin 1945, 41. Helsinkiin perustettiin oma hiippakunta vuonna 1959.

⁴⁴ AL 19.11.1944; Kulhia 2011, 58.

⁴⁵ Sihvo 1976, 20–21; Suonio 2008, 21; Kulhia 2011, 60–61.

asevelipappien kärkinimet, muun muassa Armo Nokkala, joka oli aloittanut *Kotimaa*-lehden uutena päätoimittajana kesällä 1948.⁴⁶

Kesällä 1948 eduskunta hyväksyi *Kotimaa* -lehden ja eduskunnan pappiskansanedustajien vastuksesta huolimatta avioliittolain muutoksen, jonka perusteella vuoden asumusero voitiin muuttaa avioeroksi, jos toinen osapuoli näin vaati. Tätä ennen oli kuitenkin pakollista osallistua rekisteriviranomaisen esimiehen – käytännössä usein paikallisen kirkkoherran – johtamaan sovittelukeskusteluun. Saman lainmuutoksen yhteydessä kumottiin myös huoruutta eli naimisissa olevan henkilön muun kuin oman aviopuolisonsa kanssa harjoittaman sukupuoliyhteyden kriminalisoiva pykälä. Muutosta perusteltiin sillä, että rikoslakia ei enää pidetty oikeana välineenä säädellä aikuisten välistä seksuaalista käyttäytymistä.⁴⁷

Kirkolliskokous kieltää eronneiden uudelleen vihkimisen

Kysymys eronneiden uudelleenvihkimisestä nousi keskeiseksi temaksi syksyllä 1948 ensimmäisessä sodan jälkeen kokoontuneessa kirkolliskokouksessa. Keskustelun nostanut esitys oli peräisin edelliselle kirkolliskokoukselle jätetystä kirkkolakialoitteesta, jossa ehdotettiin, ettei pappi tarvitsisi vihkiä avioeron saanutta henkilöä uuteen avioliittoon, jos tämän puoliso olisi vielä elossa. Aihe sinänsä ei ollut ensimmäistä eikä viimeistä kertaa kirkolliskokouksen käsittelyssä, sillä sitä oli käsitelty heti ensimmäisessä vuonna 1876 pidetyssä kirkolliskokouksessa ja oli agendalla aina vuoteen 1973 asti.⁴⁸ Käsittelyn pohjana oli kirkkolakikomitean kirkkolakiin ehdottama uusi momentti: ”Avioeron saanutta henkilöä, jonka edellinen aviopuoliso on elossa, voi pappi omantunnon syistä kieltäytyä vihkimistä ja hänen siviiliavioliittoaan siunaamasta.”⁴⁹

Kirkolliskokouksen lähetekeskustelun temasta avasi Helsingin yliopiston dogmatiikan professori Osmo Tiililä (1904–1972), joka piti tuomittavana sitä, että kirkko vihkisi avioliittoon henkilöitä, jotka olivat olleet sukupuoliyhteydessä useamman kuin yhden henkilön kanssa, sillä hänen mielestään juuri siinä tapahtumassa muodostui peruutumaton liitto miehen ja naisen välille. Tiililä sai tälle näkemykselleen kirkolliskokousedustajilta laajaa tukea. Keskustelun aikana muun muassa tunnettuihin asevelipappeihin kuulunut Martti Simojoki (1908–1999) piti kiinni kirjaimellisesta raamatuntulkinnasta, että Jeesuksen Matteuksen evankeliumissa antaman selvän kehotuksen johdosta kirkko ei voinut vihkiä ketään eronnutta henkilöä uuteen avioliittoon tämän puolison vielä eläessä. Simojoki ei hyväksynyt eronneiden uudelleen vihkimisessä mitään lieventäviä näkökohtia tai poikkeuksia, koska niille ei löytynyt Raamatusta perusteita. Hän suhtautui kielteisesti myös

⁴⁶ Mäkelä 2003, 59.

⁴⁷ Mäkelä 2003, 60; Mustola 2007b, 19.

⁴⁸ Ahola 2006, 243.

⁴⁹ Juva 2003, 24; Seppo 2013, 169.

ajatukseen siviiliavioliiton kirkollisesta siunaamisesta. Aihe oli Simojolle niin merkittävä, että hän halusi selventää näkemyksiään aiheesta samana vuonna julkaisemallaan pamfletilla *Kirkko ja eronneitten vihkiminen*. Siinä Simojoki korosti, että kirkolliskokouksen päätös oli tarpeen kirkon sananjulistuksen ja opetustyön tueksi, koska eronneiden uudelleen vihkiminen oli samaan aikaan sekä tärkeä ja että vaikea kasvatuskysymys.⁵⁰

Vastakkain kirkolliskokouksessa oli kanta, ettei henkilöä, jonka puoliso oli elossa, missään tilanteessa vihittäisi uudelleen ja lopulta kokouksen äänestyksessä luvuin 104–7 voittanut kompromissi: ”Avioeron saanutta henkilöä, jonka edellinen puoliso on elossa, älköön vihittäkö kirkolliseen avioliittoon älköönkä hänen avioliittoaan siunattako, jollei pappi katso siihen olevan erittäin painavia syitä.”⁵¹ Kirkolliskokous päätti näin olleen lähes yksimielisesti, ettei eronneiden uusia siviiliavioliittoja pääsääntöisesti siunattaisi ja jätti papin harkittavaksi ne poikkeustapaukset, joissa näin voitaisiin tehdä.⁵²

Kirkolliskokouksen päätöksestä alkoi lehdistössä välittömästi vilkas keskustelu. Hyvin pian julkisissa arvioissa alkoi esiintyä näkemys, ettei lakia hyväksyttäisi eduskunnassa, vaikka sen käsittelyyn saattoivat osallistua vain kirkkoon kuuluvat kansanedustajat. Kirkkolain käsittelyn kohdalla eduskunnan toimivallassa oli joko hyväksyä tai hylätä esitys. Erityisen kriittinen eronneiden uudelleen vihkimisen kieltävää kirkkolain muutosesitystä kohtaan oli SDP:n eduskuntaryhmä.⁵³

Päivälehtien ja eduskunnan käytävien ohella keskustelu eronneiden uudelleen vihkimisestä kävi vilkkaana kirkollisten lehtien palstoilla. Merkittävin 1940- ja 1950-lukujen teologisen debatin foorumeista oli tuolloin asevelipappien kärkinimiin kuuluneen Erkki Niinivaaran päätoimittama *Vartija*, jossa kirjoittivat tiiviisti tunnetut asevelipapit Martti Simojoki ja Osmo Alaja (1915–2001). *Vartijan* keskusteluissa eronneiden uudelleen vihkimisen ongelmaksi nähtiin papin kaksoisrooli vihkimistilanteessa, koska hän toimi sekä kirkon että maallisen esivallan edustajana. Ristiriita nähtiin myös kirkon opetuksessa, että avioliitto oli samaan aikaan peruuttamaton, mutta silti eronneita vihittiin uudelleen. *Vartijassa* tilannetta pidettiin teologisesti kestäättömänä ja ratkaisuksi tarjottiin kaikille pakollista siviiliavioliittoa. Keskustelussa todettiin, että avioliiton vahvistaminen oli luterilaisen käsityksen mukaan yhteiskunnan tehtävä ja liitto perustui asianomaisten keskinäiseen sopimukseen. Vihkioikeuden siirtämisestä valtiolle ei kuitenkaan kirkossa laajemmin innostuttu, sillä sen pelättiin eristävän kirkkoa liiaksi muusta yhteiskunnasta.⁵⁴

⁵⁰ Juva 2003, 24; Seppo 2013, 169–170.

⁵¹ Kirkkokansan kalenteri 1951 1950, 46–47; Juva 2003, 24–25; Mäkelä 2003, 62.

⁵² Mäkelä 2003, 62.

⁵³ Mäkelä 2003, 63.

⁵⁴ Ahola 2006, 243.

Paasikiven diktaatti

Ennen eduskuntakäsittelyä eronneiden uudelleenvihkimistä rajaava kirkkolain muutosesitys tuli arvioitavaksi tasavallan presidentin pöydälle. Keväästä 1946 presidenttinä toiminut J. K. Paasikivi (1870–1956) oli seurannut tarkoin lehdistöstä kirkolliskokouksessa eronneiden uudelleen vihkimisestä käytyä keskustelua ja otti asian esille helmikuussa 1949 tuntemansa kokoomuksen pappiskansanedustaja Arvo Salmisen (1896–1967) kanssa. Salminen neuvoi presidenttiä hylkäämään kirkolliskokouksen esityksen ennen kuin se meni eduskunnan käsiteltäväksi. Salminen arvioi, että asiasta mahdollisesti eduskuntakäsittelyn aikana syntyvä vilkas keskustelu vahingoittaisi kirkon mainetta. Hän myös paljasti presidentille, että piispa Eelis Gulin oli jo käynyt eduskunnassa puhumassa pappiskansanedustajia kirkolliskokouksen ehdottaman tiukan erolinjan kannattajaksi.⁵⁵

Pian Salmisen kanssa käymänsä keskustelun jälkeen Paasikivi tapasi arkkipiispana vuodesta 1945 toimineen Aleksi Lehtosen (1891–1951), jolle hän kertoi olevansa yleisesti sitä mieltä, että kirkolliskokouksen suurella enemmistöllä tekemät päätökset tuli vielä eduskunnan käsittelyyn. Eronneiden uudelleenvihkimistä koskevassa asiassa Paasikivi näki kuitenkin eduskuntakäsittelyn koituvan kirkolle vahingoksi erityisesti siinä tapauksessa, jossa eduskunta hylkäisi kirkolliskokouksen tekemän esityksen. Arkkipiispa ilmaisi olevansa asiasta samaa mieltä Paasikiven kanssa ja näki, että nyt oli viisasta toimia eri tavalla kuin kirkolliskokous oli ehdottanut. Presidentin mielipiteen ohella Lehtosen kannanmuutokseen vaikutti todennäköisesti myös pelko siitä, että eduskunta todellakin hylkäisi kirkkolain muutosesityksen sekä se, että eduskuntaan käsiteltäväksi oli jätetty kirkolliskokouksen päätöksen jälkeen palkollista siviilivihkimistä edellyttävä lakialoite.⁵⁶

Kirkolliskokouksen esityksen virallinen käsittely eteni kevättalvella 1949, kuten kulisseyssä käydyissä korkean tason keskusteluissa oli sovittu. Maaliskuun alussa pidetyssä presidentinesittelyssä Paasikivi ilmoitti, että ”asia kaipaa lisäharkintaa ” ja jätti näin kirkolliskokouksen ehdotuksen raukeamaan. Pian tämän jälkeen hän lähetti arkkipiispa Lehtoselle eronneiden uudelleen vihkimisasiaa käsittelevän kirjeen, jossa hän totesi kirkolliskokouksen päätöksen olleen sanamuodoltaan tiukempi kuin avioliittolaki, jota kirkolliskokous olisi halunnut muuttaa. Presidentin mukaan lakia ei voinut muuttaa siten, että siviiliavioliiton solmimista ilman kuulutuksia supistettaisiin. Hän myös oletti, ettei kirkolliskokouksen tarkoitus ollut, että kuuluuskäytännöt muuttuisivat erilaisiksi. Paasikivi kertoi neuvotelleensa asiasta sekä opetusministeri Reino Oittisen (sd.; 1912–1978) että oikeusministeri Tauno Suontaustan (sd.;

⁵⁵ Mäkelä 2003, 63.

⁵⁶ Mäkelä 2003, 64; Seppo 2013, 170.

1907–1974) kanssa.⁵⁷ Presidentin väliintulo oli toimenä varsin poikkeuksellinen, koska se oli vastoin vuosikymmenten ajan noudatettua käytäntöä, jonka mukaan valtiovalta ei juuri puuttunut kirkkolain muutosesitysten sisältöihin.⁵⁸

Arkkipiispa Aleksi Lehtonen, joka oli hieman aiemmin ollut ajamassa kirkolliskokouksessa täysin vastakkaista linjaa vastasi nyt Paasikivelle pitävänsä presidentin ratkaisua ainoana mahdollisena. Arkkipiispa sanoi iloitsevansa ”siitä kirkon asemalle suuriarvoisesta ymmärtämyksen hengestä”, jolla presidentti oli ratkaisunsa tehnyt, sillä hän uskoi sen osoittautuvan kirkolle vielä hyväksi.⁵⁹ Arkkipiispan täydellinen mielipiteenmuutos osoittaa, että kuinka suuren paino-arvon hän antoi presidentti Paasikiven näkemyksille ja oli valmis antamaan niille kirkolliskokouksen lähes yksimielistä päätöstä suuremman merkityksen. Valtion ja kirkon korkeimpien edustajien kulissien takaisissa neuvotteluissa näin ollen määriteltiin käytännössä se, millaiseksi kirkon avioliittokäsitys eronneiden uudelleen vihkimisen osalta sodan jälkeen muodostuisi. Paasikiven vaikutusvalta kirkon päätöksentekoon oli niin suuri, että sitä voidaan verrata miltei hänen vaikutukseensa keväällä 1948 Suomen ja Neuvostoliiton välille solmittuun YYA-sopimukseen, jota neuvostoliittolainen osapuoli luonnehti solmimishetkellä Paasikiven diktaatiksi. Tällä tarkoitettiin sitä, että Paasikivi toimi sopimuksen sisällön muotoilussa Suomen riippumattomuuden puolustamiseksi, mutta teki sen tavalla, mikä ei loukannut liiaksi Neuvostoliiton suurvaltainressejä.

Presidentin ja arkkipiispan käymiä yksityisiä keskusteluja todennäköisesti tarkemmin tuntematta kirkollinen lehdistö ilmaisi olevansa pettynyt Paasikiven ratkaisuun. *Kotimaa* otti kirjoituksissaan esille avioerojen suuren määrän ja näki, että kirkko olisi tarvinnut tuekseen lainsäädäntöä voidakseen tehokkaasti taistella erojen lisääntymistä vastaan. Vaikka *Kotimaa* kritisoi tasavallan presidentin ratkaisua, se piti myös kirkolliskokouksen avioliittolain muutosesitystä puutteellisena.⁶⁰ Kirkkohistorian tutkija Minna Ahola on arvioinut vuonna 2006 ilmestyneessä tutkimusartikkelissaan, että seksuaalisuus oli lopulta vain yksi sivujuonne 1940-luvun eronneiden uudelleenvihkimistä koskevassa debatissa. Varsinainen kysymys oli kirkon suhde valtioon ja yhteiskuntaan jatkosodan jälkeisinä niin sanottuina vaaran vuosina, jolloin ilmassa oli mahdollisuus, että koko yhteiskuntajärjestelmä Suomessa saattoi muuttua kansandemokraattiseksi. Minna Ahola arvioi, että luterilaiselta kirkolta loppui teologiset vastaukset aikana, jolloin yhteiskunnan sosiaalisista ongelmista ja niiden ratkaisusta tuli kansakunnan tulevaisuuden kannalta ydinkysymyksiä.⁶¹

⁵⁷ Kirkkokansan kalenteri 1951 1950, 46–47; Mäkelä 2003, 64.

⁵⁸ Seppo 2013, 170.

⁵⁹ Mäkelä 2003, 64.

⁶⁰ Mäkelä 2003, 64.

⁶¹ Ahola 2006, 243.

Kirkko ja perhekasvatus

Luterilainen kirkko joutui presidentin kannan vuoksi perääntymään eronneiden uudelleen vihkimistä koskevassa kannassaan, mutta toivomus avioliittolain muutoksen läpiajamisesta kirjattiin silti vuonna 1952 julkaistuun laajennetun piispainkokouksen hyväksymään *Kirkko ja perhekasvatus* -mietintöön. Kirkolliskokous kokoontui 1950-luvun alussa huomattavasti nykyistä harvemmalla syklillä ja Laajennettu piispainkokous oli kokousten välillä kirkon ylin päättävä elin.

Perhekasvatusta käsittelevän mietinnön mukaan arvostelu eronneiden uudelleen vihkimistä kohtaan oli perusteltua ja ”oli hartaasti toivottava, että kirkko seuraavassa kirkolliskokouksessa löytäisi sellaisen kannan, joka mahdollisimman tehokkaasti olisi omiaan estämään avioerojen syntymistä ja joka saisi avioerojen anojat vakavasti ajattelemaan asiaansa Jumalan edessä.”⁶² Mietintö toi ilmi kirkon näkemyksiä myös muihin seksuaalietiikan alueen keskeisiin kysymyksiin. Mietinnön asenne niin esiaviollisiin seksuaalisiin suhteisiin kuin avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin oli selkeästi kielteinen:

”Kirkko pitää kaikkia irrallisia suhteita ennen ja ulkopuolella avioliittoa syntinä sekä Jumalaa että lähimmäistä vastaan. Jumalan sana ja sielunhoidollinen kokemus osoittavat, että irralliset suhteet, vaikka ne lupaavat onnea ja niitä juuri yksityisen onnen perusteella on puolustettu, kuitenkin lopulta ovat vahingollisia persoonallisuuden terveelle kehitykselle sekä vaaraksi yhteiselämälle ja yhteiskunnalle. Rakkaus tältä puolelta katsottuna ei ole mikään yksityisasia.”⁶³

Julkaisussa määriteltiin kirkon linja myös ”tieteellisen ehkäisyyn”, jonka käyttö sallittiin tietyn varauksin avioliitossa: lapsilukua ei saanut rajoittaa sen vuoksi, jotta vanhemmat voisivat käyttää lastenhoidolta vapautuvan ajan ”nykyiselle huvitteluelämälle”. Itsetyydytystä pidettiin edelleen vakavana ongelmana, vaikka julkaisussa todettiin, ettei lääketiede enää pitänyt sen haitallisia ruumiillisia vaikutuksia pysyvinä. Lääketieteen näkemysten muutoksista huolimatta kirkko halusi tehdä nuorille selväksi, että itsetyydytyksessä oli kyse luonnottomasta ja Jumalan tahdon vastaisesta toiminnasta, josta tuli pidättäytyä. Homoseksuaalisuudesta julkaisussa todettiin, että vaikka jokainen homoseksuaali ei välttämättä ollut itse vastuussa taipumuksensa synnystä, sen toteuttamisesta oli ehdottomasti pidättäydyttävä ”samoin kuin terveellä sukupuolivietillä varustettu on siihen velvollinen avioliiton ulkopuolella.” Oppaassa arvioitiin, että useimmissa tapauksissa hermolääkärin ja sielunhoitajan yhteistyöllä oli mahdollista saada homoseksuaalinen taipumus vähintäänkin hillityksi tai jopa kokonaan häviämään ihmisen mielestä. Uskonnollisesta näkökulmasta 1950-luvun alun kirkon johdon suhtautuminen homoseksuaalisuuteen oli jyrkän torjuva, vaikka julkaisussa kehoitettiin sielunhoitajia välttämään yksittäisten ihmisten tuomitsemista:

⁶² Kirkko ja perhekasvatus 1952, 25–27.

⁶³ Kirkko ja perhekasvatus 1952, 20.

”Kristilliseltä kannalta ei kuitenkaan voida luopua siitä käsityksestä, että homoseksuaalisuus on luonnon ja turmiollinen pahe, joka Jumalan sanan mukaan on Jumalan rangaistus siitä, että ihminen on luopunut Jumalasta ja noussut häntä vastaan (Room. 1: 24–28). Juuri tästä syystä homoseksuaalisuuden lisääntyminen on ilmauksena koko siveellisen elämän rappeutumisesta. Sielunhoitaja karttaa kuitenkin aina suhteessa yksityisiin ihmisiin tuomitsevaa asennetta. Tämä koskee myös hänen suhdettaan homoseksuaalisiin.”⁶⁴

Nykypäivän näkökulmasta katsottuna kirkon hyvin jyrkkäsanaiset seksuaalieettiset kannanotot eivät 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa tiettävästi herättäneet suurta julkista keskustelua tai mitenkään merkittävästi vaikuttaneet kirkon jäsenmäärään, vaikka kirkosta eroaminen selvästi lisääntyikin heti sodan jälkeen. Luterilaisesta kirkosta erosi 1940-luvulla 47 599 jäsentä ja 1950-luvulla 170 233 jäsentä. Sotien jälkeisten vuosikymmenien kirkosta eroamisen syistä ei ole olemassa tarkkaa tutkimustietoa, mutta on arvioitu, että eniten merkitystä tähän oli hanakasti kirkon ja valtion suhteisiin tarttuneen äärivasemmiston poliittisen vaikutusvallan lisääntymisellä ja SKDL:n lehdistönsä kautta esittämällä vaatimuksilla vähentää enemmän tai vähemmän todellista papiston poliittista vaikutusvaltaa. Kirkollisvero oli monille jo tuolloin kuten myöhemminkin merkittävä syy erota kirkon jäsenyydestä.⁶⁵ Toteutumattoman historian pohdintojen varaan jää sen arvioiminen, olisiko eronneiden uudelleenvihkimisen kieltö 1940-luvun lopulla kiihdyttänyt merkittävästi kirkosta eroamista tai muulla tavoin merkittävästi vaikuttanut, kuten presidentti Paasikivi varoitti, kirkon asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa.

⁶⁴ Kirkko ja perhekasvatus 1952, 29–33.

⁶⁵ Niemelä 2006, 8–11.

3. Pitkät Juhannustanssit

Sotilaiden lasten kapina

Sodanjälkeisenä kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä suomalaista yhteiskuntaa hallitsi jälleenrakennuskauden ilmapiiri. Poliittinen vastakkainasettelu äärivasemmisto vastaan muut oli jyrkkä, mutta päähuomio ihmisillä oli sodan vaurioiden korjaamisessa ja maan talouden nostamisessa jaloilleen. Asenteet pysyivät vielä monelta osin konservatiivisina. Sodan nähnyt nuoriso ei suuremmin liikehtinyt tai lähtenyt julkisuudessa kyseenalaistamaan isiensä arvomaailmaa, vaan edusti aatevirtauksiltaan 1960-luvun alkupuolelle asti pitkälti aikaisempia niin sanottuja kristillisisänmaallisia arvoja. J. K. Paasikiven ja Urho Kekkosen (1900–1986) ulkopoliittinen linja oli kuitenkin siinä määrin omaksuttu, että Neuvostoliiton äänekkästä julkista arvostelua oli maan edun nimissä opittu varomaan. Neuvostoliiton Helsinkiin puolipakolla tuoman nuorisofestivaalin Suomen pääkaupungissa kesällä 1962 saama jäätävä vastaanotto osoitti, ettei suurta kiinnostusta uusia aatevirtauksia kohtaan vielä ollut. Kaksi vuotta myöhemmin tilanne oli toinen. Ulkomailta Suomeen levinneet rauhanliikkeet alkoivat kerätä kannattajia, ja kirjallisuudessa alkoi esiintyä perinteistä koti, uskonto, isänmaa -arvopohjaa avoimesti kyseenalaistavia teoksia. Kriitikkojen äänenkannattajana toimi *Ylioppilaslehti*. Siinä, missä useissa länsimaissa vallanpitäjät asettuivat vastustamaan uusia aatevirtauksia, Suomessa tasavallan presidentti otti nuoret radikaalit erityissuojelukseen. Tamminiemen ”lastenkutsuista”, joissa vanheneva presidentti kuunteli ja samalla myös vaikutti ”lastenlastensa” ajatuksiin, tuli 1960-luvun ilmiö.⁶⁶

Seksuaalinen vallankumous

Suomessa 1960-luku oli merkittävän taloudellisen kasvun ja sosiaalisen muutoksen vuosikymmen. Muutosvauhti oli nopeampi kuin milloinkaan aiemmin ja heijastui myös kulttuurielämään ja perhearvoihin. Muutto maalta kaupunkeihin jatkui vilkkaana. Maataloustöistä siirryttiin

⁶⁶ Relander 2004, 156–157; Nevakivi 2004, 283–286; Keränen 2010, 239.

palkkatyöhön ja myös naisten työssä käyminen lisääntyi nopeasti sosiaaliturvan vahvistumisen myötä.⁶⁷

1960-luvulla seksuaalisuudesta ja siihen liittyvien asenteiden muutostarpeesta keskusteltiin joka puolella läntistä maailmaa. Keskustelu liittyi esimerkiksi vaatimuksiin seksuaalivalituksen lisäämisestä kouluissa, ehkäisymahdollisuuksista tiedottamiseen e-pillerin yleistymisen myötä ja yleisemmin seksuaalimoraalisten käsitysten muutoksiin. Niissä maissa, joissa homoseksuaalisuuden kriminalisointia ei ollut vielä poistettu, asiasta nousi vilkas julkinen debatti. 1960-luvun lopulla länsimaissa tapahtunut ”seksuaalinen vallankumous” osaltaan pakotti valtakirkon niin meillä Suomessa ja muuallakin länsimaissa ottamaan avoimemmin kantaa asioihin, joista ne olivat aiemmin mieluiten vaienneet tai joihin liittyvän yleisesti hyväksytyyn tapakoodin määrittelyyn ne olivat vielä onnistuneet vaikuttamaan.⁶⁸

Mummoni ja marsalkka

Uuden ja vanhan aatemaailman välinen kulttuuritaistelu tiivistyi Suomessa 1960-luvulla muutamien voimakkaasti mielipiteitä jakaneiden kirjojen ympärillä käytyinä kiivaana julkisena debattina. Siihen mitä kaunokirjailija sai ja ei saanut Suomessa kirjoittaa haettiin linjausta myös oikeussaleista. Ulkomaista alkuperää olevat käännösteokset, kuten Agnar Myklen (1915–1994) romaani *Laulu punaisesta rubiinista* (1957) ja Henry Millerin (1891–1980) *Kravun kääntöpiiri* (1962) määrättiin levityskieltoon pornografiana. Kotimainen 1960-luvun alun kohukirjailija oli Paavo Rintala (1930–1999), jonka trilogia *Mummoni ja Mannerheim* (1960–1962) ja erityisesti *Sissiluutnantti* (1963) herättivät runsaasti keskustelua. *Sissiluutnantissa* lottien ja sotilaiden väliset seksikohtaukset herättivät osassa sodan kokenutta sukupolvea laajaa vastustusta. Kysymys seksuaalisista suhteista rintamalla oli lotta Raili Kotilaisen hahmon kautta herättänyt keskustelun jo vuonna 1954 ilmestyneen Väinö Linnan (1920–1992) romaanin *Tuntematon Sotilas* saamassa kritiikissä. Paheksuvista lehtikirjoituksista ja entisten upseerien julkilausumista huolimatta *Sissiluutnanttia* ei saatu ostoboikottiin, vaan paheksuva julkisuus pikemminkin kasvatti sen kiinnostavuutta ja lisäsi myyntiä.⁶⁹

Se ”tavallinen” juhannusjuhla?

Sissiluutnantin ympärillä käyty keskustelu jäi kuitenkin toiseksi sille debatille, joka nousi syksyllä 1964 Hannu Salaman (s. 1936) romaanista *Juhannustanssit*. Kohun käynnistänyt teos ilmestyi

⁶⁷ Pylkkänen 2003, 171–172.

⁶⁸ Mustola 2007a, 234.

⁶⁹ Tarkka 1973, 160; Suomen kirjallisuushistoria 3 1999, 221.

lokakuun alussa 1964. Romaanin tematiikassa näkyy sen syntyaikana Suomessa käynnissä ollut voimakas muuttoliike maalta kaupunkiin. *Juhannustansseissa* paikkakunnan väki ja seudulta kaupunkiin muuttaneet kunnan entiset asukkaat juopottelevat, tanssivat, yrittävät polttaa kokkoa ja aiheuttavat lopulta pienen metsäpalon. Kirjan lopussa päähenkilöt joutuvat vakavaan linja-autokolariin. *Juhannustansseissa* on myös runsaasti eroottisia kohtauksia, joihin monet kirjaa julkisuudessa paheksuneet myöhemmin hanakasti tarttuivat.⁷⁰

Juhannustanssit sai kriitikoilta alkuun varsin myönteisen vastaanoton. Maan keskeisten sanomalehtien heti romaanin ilmestymisen jälkeen julkaisemissa arvioissa kirjaa ei yleensä määritelty kristinuskonvastaiseksi tai ylieroottiseksi. Poikkeuksen muodosti Suomen Keskusta - puolueen äänenkannattaja *Maakansa*, jonka tarttui paheksuvasti erityisesti Salaman kirjan eroottisiin kuvauksiin. *Maakansan* mukaan ei tarvinnut olla ”mikään pyhäkoulusetä”, että *Juhannustanssien* juopottelu ja häpeilemätön lemmiskely menivät lukijoilta yli sietokyvyn.⁷¹ Varsinainen kirjasota *Juhannustanssien* kohdalla alkoi kuitenkin siitä, kun kirkon epävirallisena äänenkannattajana pidetty *Kotimaa* ja sen vanavedessä erityisesti juuri virkaansa nimitetty uusi arkipiispa Martti Simojoki tarttuivat loppusyksyllä 1964 kriittisesti Hannu Salaman teokseen. *Kotimaan* päätoimittaja Simo Talvitie arvioi kirjaa lokakuun puolivälissä seuraavasti:

”Kustantajan mainostama puheiden karkeus ja tekojen estottomuus romaanin sivuilla on senlaatuista rienausta ja rivoutta, että on ihmeteltävä, missä on kirjoittajan ja kustantajan yhteisen kehtaamisen raja. Raamatun ja uskontoarvojen rienaavuudessa Salaman kirja etsii uudessa kotimaisessa kaunokirjallisuudessa vertaistaan.”⁷²

Samaisessa *Kotimaassa* ilmestyi Tauno Väinölän kirja-arvio, jossa hän näki, että *Juhannustansseissa* oli yliviljelty seksuaalisuuden kuvauksia:

”Kirjaa kokolailla hallitsevana elementtinä on himo taikka kiima, kuten Salama avoimesti sanoo. Se ilmenee ajatuksissa, sanoissa ja teoissa. Sukupuolielinten kansanomaisten nimitysten käytössä Salama taitaa saavuttaa eräänlaisen ennätyksen. Vaikea minun on ymmärtää, mikä taiteellinen tehtävä moisella tekstillä samoin kuin rienaavalla raamatunkertomusten vääristelyllä voisi olla. Tämänkaltainen naturalismi ampuu yli maalin.”⁷³

⁷⁰ Meinander 1999, 391; Nykänen 2001, 15–36.

⁷¹ HS 7.10.1964 Salaman juhannus; AL 7.10.1964 Tanssiainen, koko juhannus, *Maakansa* 30.10.1964 Rajusti yliammuttua.

⁷² Km 16.10.1964 Rienausta kiiltokansissa (pääk.).

⁷³ Km 16.10.1964 Arvot pääläellaan.

Simojoen torpedo

Kotimaan rooli Salama-sodan käynnistäjänä on jäänyt aiheen myöhemmissä pohdinnoissa usein taka-alalle, ja huomio on kohdistunut arkkipiispa Martti Simojoen kansanopistolaitoksen 75-vuotisjuhlassa Helsingin yliopistolla marraskuun alussa 1964 pitämään puheeseen. Ennen puhetta Simojoki oli vierailut Otavassa lausumassa henkilökohtaisesti paheksuntansa *Juhannustanssien* julkaisemisesta toimitusjohtaja Heikki Reenpälle (s. 1922). Kun yhteisymmärrystä ei ollut löytynyt, Simojoki oli uhannut poistuessaan saattaa Otavan häpeään. Näin myös tapahtui. Simojoki suuntasi suurta julkisuutta saaneessa puheessa voimakasta arvostelua siveettöminä pitämiään *Ylioppilaslehden* kirjoituksia ja Hannu Salaman romaania kohtaan. Raamatun sanoja ja Jeesuksen persoonaa oli *Juhannustansseissa* Simojoen mukaan halvennettu tavalla, jota ei ollut suomen kielellä aiemmin nähty. Se, että pilkka oli romaanissa laitettu humaltuneen miehen suuhun, ei arkkipiispan mukaan tehnyt lopputuloksesta yhtään sen parempaa.⁷⁴

Kirkon johdossa oli koettu *Ylioppilaslehden* tyyli kiusalliseksi 1950-luvun lopusta alusta alkaen ja esimerkiksi Tampereen piispa Eelis Gulin oli toistuvasti ottanut yhteyttä lehteen ja pyrkinyt kehoituksillaan ”siistimään” sitä. Kansanopistolaitoksen juhlissa Simojoen kritiikki kohdistui erityisesti nimimerkki Johnny Walkerin (Pekka Haukinen; 1940–1966) lehdessä lokakuun lopussa julkaisemaan runsaasti keskustelua herättäneen pakinaan, jossa Raamatun Getsemane-kertomusta oli muutettu niin, että Jeesus opetuslapsineen oli pelannut puistossa keskenään kärsimysöinä uhkapeliä.⁷⁵

Tampereen piispa Eelis Gulinin ”Simojoen torpedoksi” kutsumaa puhetta oli piispakunnassa osattu etukäteen odottaa. Ilmeisesti tarkkaan harkituksi vastalauseeksi teokselle *Juhannustanssit* ja sen kustantajalle tarkoitettu arkkipiispan puhe nosti valtavan kohun lehdistössä. *Suomen Sosialidemokraatti* julkaisi pilapiirroksen, jossa Simojoki ravisteli kirjailijaa, ja pyrki samalla artikkelillaan kärjistämään arkkipiispan ja nuorten kirjailijoiden vastakkainasettelua. *Kotimaa* asettui pääkirjoituksessaan puolustamaan ”kirkkomme priimasta” ja näki ylevästi kulttuuritaistelun myrskyn nousevan horisontissa.⁷⁶

Arkkipiispan puuttuminen *Juhannustansseihin* nosti Salaman kirjan lokakuussa yhdeksi maan puhutummista aiheista. Myös monet lehdet, jotka eivät olleet vielä teosta arvioineet tarttuivat nyt aiheeseen. *Keskisuomalaisessa Juhannustansseja* arvioinut Jarkko Seppälä oli huomannut, että Paavo Rintalan ja Hannu Salaman kaltaiset nykyajan moraalinvartijat herättivät eräissä tahoissa niin

⁷⁴ Jalovaara 2011, 48.

⁷⁵ *Ylioppilaslehti* 23.10.1964 Johnny Walker, *Ylioppilaslehti* 13.11.1964 Vapaa sana; Jalovaara 2007, 107.

⁷⁶ Toiviainen 2000, 221; Nykänen 2001, 15–36; Niiranen 2008, 226–227; Jalovaara 2011, 48.

suurta pahennusta, että *Sissiluutnantin* sodanvastainen sanoma oli yritetty vaientaa naisjutuilla ja Salaman nykyajan turmeluksen kuvaus leimattu muitta mutkitta pornografiaksi.⁷⁷

Paavo Einin *Turun Sanomissa* julkaisemassa arviossa puolestaan todettiin, että ”Simojoen närkästymisen ymmärtää huolestumisena nykykirjallisuuden antamasta maailmankuvasta, joka ei ehkä vastaa toiveitamme siitä, minkälaisen sen tulisi olla.” Yhteentörmäys oli kuitenkin väistämätön, sillä arkkipiispan maailmankuvan ja sen välillä millaisena nykyajan ihmistä tarkasteleva kirjailija ympäristön näki, oli ilmeinen ristiriita, jos kirjoittaja halusi olla näkemälleen ja itselleen rehellinen.⁷⁸

Tiukempaa moraalien vartiointia 1960-luvun puolivälissä toivoneet kirkolliset tahot ottivat Simojoen puheen suurella innostuksella vastaan. Kiittelijöiden joukossa oli muun muassa Moraalisen varustautumisen säätiön Suomen johtaja taitelija Lennart Segerstråle (1892–1975) ja kirkosta vastalauseena sen maallistumiselle syksyllä 1962 eronnut professori Osmo Tiililä, joka oli tyytyväinen, ettei Simojoki ollut jatkanut suhtautumisessa maallistumiseen edeltäjänsä arkkipiispa Ilmari Salomiehen (1893–1973) ”antaa mennä” linjaa, jolle vastalauseena Tiililä oli ensin eronnut pappisvirasta ja vuonna 1962 koko kirkosta. Piispa Gulin puolestaan arvioi hivenen naiivisti, että Salama-sota oli Simojoen puheen jälkeen voitettu.⁷⁹ Tampereen piispaalle tunnusomainen hyväuskoinen toiveisuus osoittautui kuitenkin täysin ennen aikaiseksi. Kirkon jyrkät kannanotot *Juhannustansseihin* olivat käynnistäneen prosessin, joka tulisi pysyvästi muuttamaan Suomen kulttuuri-ilmastoa. Samalla kirkon mahdollisuudet toimia yhtenä keskeisenä yhteiskuntamoraalin määrittelijänä merkittävästi heikentyivät.

”Anna heille anteeksi, sillä he eivät tiedä, mitä he tekevät”

Joulukuun alussa 1964 pitämässään paikalla olleiden kuulijoiden ohella myös lehdistölle suunnatussa Laajennetun piispainkokouksen avauspuheessa arkkipiispa Martti Simojoki analysoi kirkon ympärillä hänen Kansanopistolaitoksen juhlassa pitämän puheen jälkeen alkanutta julkista keskustelua. Simojoen Salaman kirjasta käyttämän puheenvuoron ohella debattia oli nostattanut eduskunnassa parhaillaan käsittelyssä oleva uusi kirkkolakiehdotus. Arkkipiispan arvion mukaan kirkkoon kohdistuneita kriittisiä kannanottoja yhdistänyt piirre ei ollut niinkään vihamielisyys tai kielteisyys, vaan ”jonkinlainen pettynyt odotus” kirkon sanomisia kohtaan. Tämän johdosta

⁷⁷ Keski-suomalainen 25.10.1964 Kurjat luontokappaleet.

⁷⁸ TS 17.11.1964 Ihmisiä soittimella.

⁷⁹ Meinander 1999, 392; Sedergren 2004, 275; Jalovaara 2011, 48.

Simojoen mukaan kirkon edustajien tuli tarkoin ”tulkita se puhe, jonka ääni parhaillaan kuuluu, ja tehdä siitä oikeat johtopäätökset.”⁸⁰

Lehdistökeskustelun kiihtyessä Simojoki alkoi itsekin pohtia oliko hän mennyt avaamaan Pandoran lippaan, joka olisi ollut viisaampi pitää suljettuna. Puhuessaan Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliiton (SKSK) johtokunnan kokouksessa joulukuun alussa 1964 suljetun kirkon vaikuttajista koostuneen kuulijakunnan edessä arkkipiispa kertoi edellisinä päivinä pohtineensa usein Jeesuksen sanoja: ”Anna heille anteeksi, sillä he eivät tiedä, mitä he tekevät”. Simojoki arveli myös, että usein oli vaikea ratkaista, ”olisiko jossain asiassa sanottava vaiko vaiettava, olisiko sanottava myös niille, jotka loukkaantuvat ja joista tämän sanan jälkeen tulee ilmeisesti niitä, jotka myöhemmin sen jollain tavalla maksavat meille takaisin.”⁸¹

Arkkipiispan selustanvarmistajan roolin Salama-sodassa omaksunut Tampereen piispa ylpeili joulukuun puolivälissä 1964 Simojoelle lähettäneensä Otavan Heikki Reenpäälle *Juhannustanssien* johdosta ”paimenkirjeen.” Gulin syytti kirjeessään Reenpäättä, joka oli Henrik Renqvistin kaukainen sukulainen, siitä, että 1800-luvun herätysliikejohtajan perilliset olisivat rahanhimossa langenneet julkaisemaan *Juhannustanssit*. Vastauksessaan Gulinille Reenpää ilmaisi olevansa hyvin loukkaantunut piispan kirjeestä ja epäili, että Gulin laukoi tuomioita kirjasta, jota ei ollut edes lukenut. Reenpää ei käsittänyt, mikseivät Suomen kirkon papit tuominneet saarnoissaan rietasta elämää ja juopottelua, vaan hyökkäsivät Hannu Salamaa vastaan, joka oli kirjassaan juuri paljastanut kansan parissa yleistyneen paheellisen menon.⁸²

”Onko Hallitus tietoinen...?”

Tarttumalla *Juhannustansseihin* arkkipiispa Simojoki oli valellut polttoainetta Suomen henkisessä ilmapiirissä kytevään tuleen, joka ei ollut enää liekkeihin roihahdettuaan syyttäjiensä hallittavissa. Myös ne jotka olivat etsineet tilaisuutta pysäyttää liberaalien aatteiden esiinmarssi, näkivät hetkensä koittaneen ja päättivät toimia arkkipiispan vanavedessä. Ratkaiseva kärjistävä askel konfliktissa otettiin joulukuun puolivälissä 1964, kun kahdeksantoista kokoomuksen eduskuntaryhmän kolmestakymmenestäkahdeksasta kansanedustajasta laittoi nimensä kansanedustaja Margit Borg-Sundmanin (1902–1992) laatimaan eduskuntakyselyyn, jossa kysyttiin: ”Onko Hallitus tietoinen siitä, että maassa julkaistaan lain vastaisesti jumalanpilkkua esittävää ja sukupuolikuria loukkaavaa

⁸⁰ US 5.12.1964 ”Kirkon asialla on Suomessa hyvin laaja ajankohtaisuus”.

⁸¹ Lassila 1990, 242–244; Alasuutari 2004, 258–259; Nevakivi 2004, 284–285; Jalovaara 2011, 49.

⁸² Jalovaara 2011, 49.

kirjallisuutta, ja jos on, aikooko Hallitus ryhtyä toimenpiteisiin tällaisen toiminnan lopettamiseksi?”⁸³

Osa kysymyksen allekirjoittaneista kansanedustajista perusteli lehtihaastattelussa toimintansa motiiveja hieman tarkemmin. Ajatuksen alun perin keksinyt Margit Borg-Sundman piti *Juhannustansseja* osoituksena sairaudesta, mädännäisyydestä ja jumalanpilkan lisääntymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa. Osalle kansanedustajista suurin ongelma ei ollut niinkään väitetty jumalanpilka vaan romaanin liian yksityiskohtaisesti kuvatut seksikohtaukset. Kansanedustaja Juha Rihtniemen (1927–1971) mukaan *Juhannustanssit* antoi ”vääristyneen kuvan ihmiselämän arvokkaista puolista”. Selkeämmin paheksuntansa ilmaisi kokoomuksen seinäjokelainen kansanedustaja Reino Ala-Kulju (1898–1983), joka mukaan jumalanpilka oli teoksessa ”irrationaalinen ilmiö”, mutta ”naturalismi on suorastaan hirvittävä.”⁸⁴

Kotimaa-lehden pääkirjoituksessa kokoomuslaisten eduskuntakysely otettiin haltioitunein – ”jo oli aikakin” – aplodein vastaan. Innostus vaihtui kuitenkin kauhistukseksi viimeistään tammikuussa puolivälissä 1965, kun keskustan Johannes Virolaisen (1914–2000) johtaman hallituksen RKP:läinen oikeusministeri J. O. Söderhjelm (1898–1985) vastasi eduskunnassa kokoomusedustajien kyselyyn. Pornografian osalta ei Söderhjelminkin mukaan ollut mitään ”objektiiivista kriteeriä” sille, mikä loukkaisi ”sukupuolikuria ja säädyllisyyttä” niin, että kynnys syytteen nostamiseen ylittyisi. Painotuotteiden valvontalautakunta oli äänestänyt Hannu Salaman kirjan pornografisuudesta ja enemmistön kanta oli, ettei teos ylittänyt tältä osin syytekynnyksen rajaa. Jumalanpilkan osalta tilanne oli toinen. Oikeusministeriön käsitys oli Söderhjelminkin mukaan, että eräät kohdat teoksessa loukkasivat vakavasti kristillisten henkilöiden uskonnollisia tunteita ja siksi ministeriö kehotti virallista syyttäjää nostamaan Hannu Salamaa ja kustantaja Otavan johtoa vastaan syytteen rikoslain 10. luvun ja 1. pykälän nojalla.⁸⁵

Loppumattomat Juhannustanssit

Yleinen mielipide otti enimmäkseen ilmoituksen oikeusprosessin alkamisesta vastaan syvästi hämmästyneenä. Vain muutama sanomalehti piti pääkirjoituksessaan syytteen nostamista myönteisenä asiana. Hallituksen iltakoulussa useimmat ministerit, mukaan lukien keskustalainen pääministeri Johannes Virolainen ja hänen puoluetoverinsa ulkoministeri Ahti Karjalainen (1923–1990), olivat suhtautuneet ajatukseen hallituksen sekaantumisesta asiaan varautuneesti. Prosessin käynnistymistä edesauttaneet *Kotimaa* ja arkkipiispa Martti Simojoki pyrkivät pesemään kätensä

⁸³ Jalovaara 2011, 49–50.

⁸⁴ Tarkka 1973, 174–175.

⁸⁵ Tarkka 1973, 175; Jalovaara 2011, 50–51.

julkisuudessa toteamalla, ettei kirkko ollut mitenkään vaatinut oikeustoimia, eikä se näin ollut prosessin osapuoli. Oikeusistuinta oikeana paikkana asian ratkaisemiseen eivät nähneet myöskään Kuopion piispa Olavi Kares (1903–1988) eikä Helsingin yliopiston rehtori Mikko Juva (1918–2004). Vuonna 1965 Oulun piispaksi nimitetty Hannes Leinonen (1916–1986) piti kohun syynä Simojoen tarpeettoman innokasta puuttumista Salaman kirjaan. Harvoja syytteestä avoimen innostuneita teologisia vaikuttajia oli professori Osmo Tiililä.⁸⁶

Johtavien kirkonmiesten yritykset jarrutella tapahtunutta eivät auttaneet, sillä kerran käynnistetty oikeusprosessi ei ollut enää pysäytettävissä. Jumalanpilkkaoikeudenkäynnistä tuli aikakautensa ilmiö, joka kuvasti sille tunnusomaista uuden ja vanhan arvomaailmaan rajua yhteentörmäystä. Salama-prosessi oli piinallinen sekä syytetyille että enemmän tai vähemmän tahtomattaan syyttäjäksi leimatulle kirkolle. Asiaa pahensi kirkon näkökulmasta se, että syytteen käsittely jatkui värikkäine lehdistöä suuresti kiinnostavine käännteineen vuosikaudet eri oikeusasteissa.

Jumalanpilkkatuomio

Syyskuussa 1966 Helsingin hovioikeus langetti lopulta jumalanpilkkajutun tuomion. Hannu Salaman puolustus oli aluksi yrittänyt vedota kirjailijan mielenhäiriöön, mutta syytetty itse päättikin tehdä yllättäen täyden tunnustuksen. Jutun ympärillä tapahtunutta kristillistä kuohuntaa seurattuaan Salama sanoi halunneensa loukata ”sellaista Jumalaa ja Kristusta, joiden nimissä voidaan suunnata aggressiota yksilölliseen ajatteluun.”⁸⁷

Hovioikeus tuomitsi Salamalle Jumalan pilkkaamisesta kolme kuukautta vankeutta ja Otavan toimitusjohtaja vuorineuvos Heikki Reenpäälle sakkoja. Rikoksen tuottama hyöty eli myydyistä kirjoista saadut tulot määrättiin menettäväksi valtiolle. Myymättömät kirjat määrättiin takavarikoitavaksi ja teoksessa oikeuden jumalanpilkkana tuomitsevien sivujen valmistamiseen käytetyt painolaatat tuhottaviksi.⁸⁸

Prosessi ei kuitenkaan loppunut tähän, vaan jutun puiminen jatkui Korkeimmassa oikeudessa, jossa tuomio pysyi ennallaan. Oikeusprosessin viimeinen sivu käännettiin elokuussa 1968, kun presidentti Urho Kekkonen ilmoitti armahtavansa Hannu Salaman ja toi näin ilmi oman näkemyksensä koko jumalanpilkkaprosessin tarpeellisuudesta 1960-luvun alun Suomessa. Presidentin päätös oli jälleen omiaan heikentämään kirkon moraalista arvovaltaa ja heijastui negatiivisesti myös presidentin ja kirkon välisiin suhteisiin.⁸⁹

⁸⁶ Tarkka 1973, 175; Jalovaara 2011, 50–51.

⁸⁷ Jalovaara 2011, 71.

⁸⁸ Jalovaara 2011, 72.

⁸⁹ Jalovaara 2011, 72.

Jupakassa Salaman vastapuoleksi enemmän tai vähemmän tahtomattaan joutunut arkkipiispa Martti Simojoki antoi tuomiosta heti tuoreeltaan lehdille lausunnon. Simojoen mukaan hän oli ollut alusta alkaen sitä mieltä, että kirjallisuutta koskevat mielipide-erot olisi pitänyt käsitellä muualla kuin oikeussaleissa. Kun tuomio nyt kuitenkin oli annettu, hän ei halunnut arvostelemaan oikeuden voimassa olevan lain mukaan tekemää päätöstä. Arkkipiispan lopullinen kanta Salama-tuomioon jäi näin olleen suurelle yleisölle varsin epäselväksi.⁹⁰

Pekka Tarkan (s. 1934) vuonna 1973 esittämän arvion mukaan Salama-sota merkitsi kirkolle välirikkoa oman aikansa kirjalliseen älymystöön. Viileneminen oli alkanut jo 1950-luvulla ja Salama-prosessin seurauksena keskusteluyhteys käytännössä katkesi. Samalla nuoret kirjailijat ja heidän lukijansa alkoivat siirtyä poliittisissa kannoissaan enenevässä määrin vasemmalle. Salamasaota oli Tarkan arvion perusteella näin ollen yksi osatekijä 1960-luvun loppupuolella tapahtuneeseen suomalaisen älymystön vasemmistolaistumiseen.⁹¹

Ajankohtainen asia

1960-luvun myötä debatti seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista vilkastui entisestään suomalaisessa yhteiskunnassa ja useat tahot, muun muassa Mannerheimin lastensuojeluliitto, toivoivat kirkon johdolta seksuaalieettiseen keskusteluun selkeää kannanottoa. Salama-sota ei ollut merkittävällä tavalla heijastunut kirkon jäsenmäärään, mutta hivenen kuitenkin lisännyt kirkon johdon varovaisuutta kommentoida etiikkaa koskevia kysymyksiä julkisuudessa. Arkkipiispa Martti Simojoki empi pitkään piispojen yhteisen seksuaalieettisen kannanoton onnistumista, mutta asia kypsyi lopulta päätökseen siten, että syksyllä 1966 Suomen luterilaisen kirkon piispat julkaisivat nimekkeellä *Ajankohtainen asia* paimenkirjeen, jossa heidän pyrkimyksenä oli hahmotella kokonaisnäkemys kirkon perhe- ja seksuaalietiikasta ja arvioida sen uusia virtauksia. Julkaisusta otettiin heti peräti 50 000 kappaleen painos. Piispat ilmasivat *Ajankohtaisessa asiassa* huolensa sen johdosta, että kirkon edustaman avioliittoetiikan arvotus oli vähentynyt. Avioliitto nähtiin kannanotossa edelleen elinikäisenä Jumalan säätämänä instituutiona, vaikka suhtautuminen avioeroon olikin vuoden 1952 kannanotosta hieman lieventynyt.⁹² Suhtautuminen homoseksuaalisuuteen oli 1960-luvun myötä noussut kansainvälisesti ja sen myötä myös Suomessa yleiseen keskusteluun ja piispat ottivat kantaa myös tähän kysymykseen. *Ajankohtaisen asian* homoseksuaalisuutta koskeva osa oli varsin samansuuntainen, vaikka vähemmän jyrkästi muotoiltu, kuin kirkon 1950-luvun alun perhepoliittisen kannanoton: ”Sukupuolisen vetovoiman tunteminen

⁹⁰ Jalovaara 2011, 72.

⁹¹ Tarkka 1973, 189.

⁹² Forsbacka 1995, 33–34; Niiranen 2008, 362–263.

samaa sukupuolta oleviin on taipumus, jonka hoitaminen kuuluu lääketieteen alaan. Kristillisen uskon ja sopivan lääkärinhoidon avulla saadaan homoseksuaalinen taipumus hillityksi silloinkin, kun se ei häviä.” Sairauden ohella piispat määrittelivät vuoden 1966 paimenkirjeessään homoseksuaalisuuden synniksi, josta Raamattu ei tarpeettomasti varoittanut. Vastausta siihen, että miten homoseksuaalisuus saattoi piispojen mukaan olla samaan aikaan sekä itse aiheuttamaton sairaus että synty, paimenkirjeessä ei annettu.⁹³

Arkkipiispa Martti Simojoen ohella paimenkirjeen allekirjoittavat piispat Eero Lehtinen (1911–2007), Osmo Alaja, Olavi Kares (1903–1988), Aarre Lauha (1907–1988) ja Erkki Kansanaho (1915–2003). Sen sijaan lestadiolaiseen herätysliikkeeseen lukeutunut Oulun piispa Hannes Leinonen vetäytyi yhteisestä julkilausumasta, koska siinä suhtauduttiin myönteisesti ehkäisyvälineiden käyttöön. Ehkäisyyn turvautumisen sijaan ”pohjolan kristinkansa” halusi Leinosen mukaan jättää ihmisen syntymisestä päättämisen Taivaalliseen Isän käteen ja siksi Leinonen ilmoitti kollegoilleen, ettei voinut laittaa nimeään kannanoton alle, jos tekstiä ei merkittävästi tältä osin muutettu.⁹⁴ Arkkipiispa Simojoen harmiksi pois jäi myös Porvoon ruotsinkielisen hiippakunnan piispa Karl-Erik Forssell (1905–1995). Vetäytymisen taustalla oli paitsi kielipolitiikka myös se, ettei Forssell pitänyt *Ajankohtaisen asian* muotoiluja kaikilta osin onnistuneina. Toisin kuin Leinonen Forssell laati Porvoon hiippakunnalle aiheesta oman paimenkirjeen, jossa hän muun muassa kirjoitti: ”Älä tuomitse niitä, joiden seksuaalinen suuntautuminen on erilainen! Kukaan meistä – eivät edes lääkärit – tiedä vielä kaikkea niistä kätkeytyistä yhteyksistä ja syistä, jotka vaikuttavat siihen, että he ovat erilaisia kuin muut.”⁹⁵

Homoseksuaalisuutta enemmän kirkkoa puhutti kuitenkin vielä 1960-luvulla avioerot, joiden määrä oli pysynyt Suomessa 1950-luvulla 3000–4000 vuositasolla, mutta kääntynyt 1960-luvun alkupuolella kasvuun niin, että vuoteen 1978 tultaessa vuosittain purkautui yli 10 000 avioliittoa. Kirkko kantoi eroista yhä suurta huolta, vaikka suhtautuminen eronneisiin oli muuttunut vähemmän tuomitsevaksi, eikä eronneiden uudelleen vihkimisen kieltämistä enää samalla tavoin voimakkaan yksinäisesti vaadittu. Tämä kävi ilmi muun muassa arkkipiispa Martti Simojoen sihteerin Maunu Sinnemäen (1928–2006) *Kirkko Suomessa* tietokirjaan vuonna 1968 laatimasta kirkon avioliittopetuksia käsittelevästä artikkelista. Kirjoituksen henki oli, että avioliitto tarkoitettu elinikäiseksi, mutta ”eräissä tapauksissa avioero on paras ratkaisu.”⁹⁶

Erojen määrän lisääntyessä 1970-luvun alussa arkkipiispa Martti Simojoki käytti vuonna 1971 Laajennetun piispainkokouksen avatessaan aiheesta kriittisen lehdistön kautta kaikille suomalaisille

⁹³ Linko 2007, 18.

⁹⁴ Niiranen 2008, 363.

⁹⁵ Linko 2007, 19.

⁹⁶ Sinnemäki 1968, 162–172; Niiranen 2008, 360.

suunnatun puheenvuoron, jossa hän arvioi, että erojen lisääntymisen taustalla oli ”keltainen jumala”, eli raha. Lehdistöissä vakuuteltiin Simojoen mukaan julkisuuden henkilöiden antamien esimerkkien avulla, että avioero saattoi olla yhdentekevä asia ja irralliset sukupuolisuhteet voitiin esittää jopa saavutuksina. Suurimpana kodin sovun uhkana Simojoki näki kuitenkin puolisojen itsekkyyden, joka hävitti luottamuksen heidän väliltä. Arkkipiispa kehotti myös puolisoja vahvistamaan liittojaan keskustelemalla avoimesti kaikesta keskenään ja antamaan toisilleen riittävän usein kotona myös myönteistä palautetta.⁹⁷ Kirkon edustajat pyrkivät ja ilmeisesti myös pystyivät vielä 1970-luvun alussa vaikutusvallallaan vaikuttamaan siihen, että avioliittolain uudistamiseen tähänneen komitean esitykset avioeron saamisen yksinkertaistamisesta toteutuivat vasta vuonna 1988 tehdyn lainmuutoksen myötä.⁹⁸

Avioerojen lisääntymisen ohella kirkon johdossa kannettiin 1970-luvulla huolta avoliittojen lisääntymisestä, vaikka yleinen mielipide niitä kohtaa oli muuttunut jatkuvasti sallivammaksi. Vuosikymmenen puolivälissä käyttämässään puheenvuoroissa arkkipiispa Simojoki totesi, että avoliitto oli vastoin luonnonjärjestystä, sillä seksuaalinen yhteiselämä kuului vain avioliittoon. Se oli vastoin Jumalan Sanaa ja lisäksi avoliitosta puuttui kaikkien ihmisten parisuhteessaan tarvitsema turvallisuudentunne. Simojoen kanta oli, että kirkko ei voinut hyväksyä näkemystä, että oli jokaisen oma asia päättää miten hän seksuaalisuutensa toteutti, sillä ihmisen järki oli luonnostaan itsekkyyden sitoma. Avoliitossa elävien syyttelyn linjalle arkkipiispa ei kuitenkaan halunnut lähteä, vaan näki, että ihmisiä oli tuettava mieluummin myönteisillä esimerkeillä tekemään elämässään oikeita valintoja.⁹⁹

Homoseksuaalisuuden dekriminalisointi

Luterilaisen kirkon piispojen enemmistön *Ajankohtainen asia* -julkilausumassa vuonna 1966 ottamasta varautuneesta asenteesta huolimatta poliittisten lainsäätäjien valtaosan suhtautuminen homoseksuaalisuutta kohtaan muuttui 1960-luvulla suvaitsevaisemmaksi. Kevään 1966 eduskuntavaalit päättyivät sosialidemokraattien voittoon ja maahan muodostettiin Rafael Paasion johtama laajapohjainen kansanrintamahallitus. Vuoden 1966 lopulla hallitus asetti komitean valmistelemaan seksuaalirikoslainsäädännön muutosta ja komitea esitti seuraavana vuonna antamassaan selonteossa, että aikuisten homoseksuaalisuuden kriminalisointi poistettaisiin. Lausunnossaan kirkon perheasiaintoimikunta ei suoraan vastustanut dekriminalisointia, mutta ei sitä kannattanutkaan, koska homoseksuaalisuus nähtiin omimisnisaisuutena joka saattoi levitä nopeasti.

⁹⁷ Niiranen 2008, 360–361.

⁹⁸ Forsbacka 1995, 14.

⁹⁹ Niiranen 2008, 361.

Kirkon perheasiaintoimikunnan näkemys oli, että jos rangaistavuus kumottiin, lakiin piti saada kirjaus, joka kieltäisi homoseksuaalisuuden julkisen ihannoimisen.¹⁰⁰

Vuoden 1894 seksuaalirikoslain voimassaolon aikana vuoteen 1970 saakka 1026 miestä ja 51 naista sai homoseksuaalisista suhteista tuomion. Lain noudattamisen poliisivalvonta näyttää olleen yhteydessä kulloinkin Suomessa vallinneeseen yleisen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Lain voimaan astumisen jälkeisen kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana annettiin vuosittain vain muutamia tuomioita. Tuomioiden määrä lisääntyi selkeästi 1930-luvun lopulla, mutta väheni siviilioikeuksissa toisen maailmansodan aikana. Tutkimuksissa ei ole saatu näyttöä myöskään siitä, että homoseksuaalisuuteen liittyvien tuomioiden määrä olisi ollut sota-oikeuksissa merkittävä. Sodan päättymisen jälkeen homoseksuaalisuudesta annettujen tuomioiden määrä puolestaan kääntyi jyrkkään nousuun niin, että koko lain voimassa olon aikainen, 87 vuosittaisen tuomion huippu saavutettiin vuonna 1951, jonka jälkeen tuomioiden määrä kääntyi selkeään laskuun. Lain voimassaolon viimeisinä vuosina homoseksuaalisuudesta tuomittiin vuosittain enää hieman yli kymmenen henkilöä.¹⁰¹

Homoseksuaalisuuden laillistamisesta käytiin Suomessa kesällä 1970 aktiivinen keskustelu sekä lehdistössä että eduskunnassa ja hallituksen dekriminalisointi-esitys hyväksyttiin kompromissina, jonka mukaan homoseksuaalisuuden julkinen edistäminen pysyi rikoksena. On arvioitu, että kirkon perheasiaintoimikunnan lausunnolla seksuaalirikoskomitean mietintöön oli tähän vaikututusta. Vuoden 1970 lakimuutoksen yhteydessä samaa sukupuolta olevien väliselle seksuaaliselle kanssakäymiselle säädettiin myös korkeampi 18 vuoden suoja-ikäraja, kun heterosuhteissa sellaiseksi määriteltiin 15 vuotta. Homoseksuaalisuuden julkisen edistämisen kieltä pysyi Suomessa voimassa aina tammikuuhun 1999 asti. Yhteiskunnallisen ilmapiiriin vuoksi edistämiskielto muotoutui pitkälti lain niin sanotuksi kuolleeksi kirjaimeksi, jonka noudattamista ei aktiivisesti valvottu. Tuomioita edistämiskiellon perusteella annettiin lain voimassaolon kolmenkymmenen vuoden aikana vain kymmenessä tapauksessa, jotka ajoittuvat 1970- ja 1990-luvuille.¹⁰²

Turun avokummikiista

Vuonna 1978 arkkipiispaksi valittu Mikko Juva oli seksuaalieettisissä kysymyksissä edeltäjänsä Martti Simojokea astetta vapaamielisempi. Maaliskuussa 1980 arkkihiippakunnan hiippakuntakokouksessa pitämässään puheessa Juva arvioi, että maailma oli muuttunut siten, ettei paluuta entisenlaiseen yksinkertaisten kieltojen ja käskyjen yhteiskuntaan enää ollut. Arkkipiispan

¹⁰⁰ Hentilä 2007, 152; Mustola 2007, 235–236; Järviö 2013, 24.

¹⁰¹ Mustola 2007, 221–223.

¹⁰² Hentilä 2007, 152; Mustola 2007a, 221–223, 235–242; Mustola 2007b, 20.

mukaan elinikäinen avioliitto oli paras yhteiselämän malli, mutta kirkon oli nähtävä, etteivät kaikki pystyneet siihen, eikä perinteisen moraalien kannattajilla ollut Juvan mukaan lupaa tuomita niitä, jotka elivät toisin kuin he.¹⁰³

Seksuaalietiikan alueella Mikko Juvan nelivuotista arkkipiisapakautta hallitsi keväällä 1980 alkanut ja aina loppuvuoteen 1981 jatkunut niin sanottu Turun avokummikiista. Debatti lähti liikkeelle pastori Pauli Huhtisen kieltäytyttyä Turun Maarian kirkossa pidetyssä kastejuhlassa hyväksymästä kummeiksi henkilöitä, jotka hänen tietonsa mukaan elivät avoliitossa.

Kummiehdokkaiden torjumisesta nousi kohu ja Turun tuomiokapituli antoi sopimattomasta käytöksestä Huhtiselle muistutuksen, joka puolestaan nostatti kirkon konservatiivipiireissä runsaasti arvostelua arkkipiispa Mikko Juvaa kohtaan. Aiheesta nousi mittava julkinen keskustelu, jossa vastapariksi valikoituivat alaistansa puolustanut Maarian kirkkoherra Eero Parvio ja arkkipiispa Juva. Torjutut kummit tekivät keskustelusta omat johtopäätöksensä ja erosivat kirkosta. Joulukuussa 1981 Juva ilmoitti ottavansa asian yksityisen sielunhoidon piiriin ja lopettavansa sen hyödyttömäksi osoittautuneen julkisen puimisen. Avokummijupakalla arveltiin olleen osaltaan vaikutusta siihen, että Juva ilmoitti keväällä 1982 siirtyvänsä 64-vuotiaana eläkkeelle vain neljän vuoden piispauden jälkeen, vaikka hänen oli odotettu tehtävään valitessa olevan siinä useamman vuoden pidempää.¹⁰⁴

Mikko Juva kertoi vuonna 1994 ilmestyneissä muistelmissaan seuranneensa arkkipiispana läheltä homoseksuaalisuuteen suuntautuneiden ihmisten pyrkimyksiä ja kipuilua etsiä paikkaansa kirkossa ja koko sen ajan suomalaisessa yhteiskunnassa. Juva kertoi kehottaneensa arkkipiispana osoittamaan kunnioitusta ja arvostusta niitä ihmisiä kohtaa, jotka eivät ”kykene löytämään lämpöä ja läheisyyttä vastakkaista sukupuolta olevan kanssa”. Samalla hän totesi muistelmissaan tiedostaneensa sen, ettei 1970- ja 1980-lukujen taitteen Suomessa arkkipiispa voinut asiasta juuri tämän suurempaa puhua.¹⁰⁵ Jätettyään Turun piispantalon keväällä 1982 Juva jatkoi vuosikymmenten ”uraansa” aktiivisena yhteiskunnallisena keskustelijana ja kantaa ottajana. Tässä roolissa Juva käsitteli myös homoseksuaalien asemaa kirkossa ja yhteiskunnassa esimerkiksi syksyllä 1985 *Kotiliesi* -lehteen kirjoittamassaan kolumnissa.¹⁰⁶ Ennen vuonna 2004 tapahtunutta kuolemaansa Juva oli mukana perustamassa vuonna 2003 toimintansa aloittanutta seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolesta kirkossa yhä edelleen puhuvaa Yhteys-liikettä.

¹⁰³ Juva 1994, 326.

¹⁰⁴ Juva 1994, 327.

¹⁰⁵ Juva 1994, 327.

¹⁰⁶ Juva 1994, 327.

Kasvamaan yhdessä

Mikko Juvan seuraajaksi Suomen arkkipiispan istuimelle valittiin vuonna 1982 Porvoon ruotsinkielisen hiippakunnan piispana vuodesta 1970 toiminut John Vikström (s 1931). Luterilaisen kirkon piispat julkaisivat Vikströmin johdolla vuonna 1984 *Kasvamaan yhdessä* nimisen perhe- ja seksuaalieettisen puheenvuoron. Verrattuna 1960-luvun lopun kannanottoon 1980-luvun asiakirja on laajempi ja sisältää siinä käsiteltyihin kysymyksiin laajemmat ja kattavammat perustelut.¹⁰⁷

Miehen ja naisen välinen elinikäinen avioliitto on *Kasvamaan yhdessä* julkaisussa yhä selkeästi määritelty ainoaksi kirkon ihanteiden mukaiseksi yhteiselämän muodoksi. Vaikka julkaisuissa avioeroille nähdään eräissä tapauksissa hyväksyttäviä syitä, piispojen näkemys on, että eron turvaututaan usein tarpeettoman nopeasti. Piispojen kielteinen kanta esiaviollisiin suhteisiin ja avoliittoihin tulee julkaisusta sen sijaan selkeästi ilmi. Myös itsetyydytykseen piispat suhtautuvat yhä torjuvasti. Ehkäisyvälineiden käyttö avioliitossa sallitaan. Vaikka avioeroihin suhtaudutaan kriittisesti, pyrkimystä rajoittaa eronneiden uudelleen vihkimistä ei ole. Pikemminkin piispojen näkemys on, että yhteiskunnan ja yleisen moraalisen järjestyksen vuoksi on parempi, että jos eronnut muodostaa uuden parisuhteen hän solmii uuden täyteen aviouskollisuuteen velvoittavan avioliiton kuin elää avoliitossa tai tilapäisissä suhteissa. Avioeroon nähden kriittisestä asenteesta huolimatta *Kasvamaan yhdessä* -asiakirja korostaa, ettei kirkko saa hylätä elämässään haaksirikon kärsineitä ihmisiä. Piispojen mukaan Jumalan anteeksiantamus ulottui tämän tahdon vastaisesti päättäneisiin avioliittoihin siinä missä muihinkin synteihin.¹⁰⁸

Homoseksuaalisuus nähdään vuoden 1984 *Kasvamaan yhdessä* julkilausumassa monitahoisempana kysymyksenä kuin vuoden 1966 *Ajankohtaisessa asiassa*. Piispat käsittelevät aihetta nyt niin lääketieteen, psykologian kuin teologiankin näkökulmista. Kannanotossa painotetaan, että homoseksuaalit ihmiset tulee lähimmäisen rakkauden nimessä hyväksyä kirkon täysivaltaiseksi jäseneksi. Valtiollinen lääkintöhallitus oli kesällä 1981 poistanut homoseksuaalisuuden sairausluokituksen ja piispat määrittivät myös nyt, ettei homoseksuaalisuudessa ollut kyse sairaudesta. Homoseksuaalisuus kuuluu piispojen mukaan joidenkin ihmisten perusolemukseen, eivätkä he olleet itse vastuussa tästä taipumuksesta. Kannanotossa todetaan, että kirkko on historiallisesti suhtautunut homoseksuaalisuuteen kielteisesti ja listataan ne raamatunkohdat, joissa Raamatussa asiasta mainitaan. Homoseksuaalisuus ei paimenkirjeen mukaan ollut este kirkon virkaan vihkimiselle. Toisaalta homoseksuaalilta papilta

¹⁰⁷ *Kasvamaan yhdessä* 1984, 5–6.

¹⁰⁸ *Kasvamaan yhdessä* 1984, 41–44, 51–56.

kuitenkin edellytettiin, ettei hän opeta julkisuudessa kirkon opin vastaisesti ja toivottiin, että hän noudattaisi selibaattia.¹⁰⁹

Naispappeuspäätös

Suhtautuminen homoseksuaalisuuteen ei 1980-luvun puolivälin suomalaisessa yhteiskunnassa ollut nykyisen kaltainen julkisen keskustelun aihe. Kansan parissa monet arvioivat kirkon opetusten ajanmukaisuutta ja päivittämistarvetta pikemminkin sen valossa, miten kirkossa suhtauduttiin naispappeuteen. Keskustelu siitä, pitäisikö pappisvirka avata naisille, hallitsi 1970- ja 1980-luvuilla pitkälti myös kirkon vaikuttajien keskinäisiä teologisia keskusteluja. Kirkon päättävissä elimissä debatti aiheesta oli alkanut jo vuonna 1953, kun kirkolliskokouksessa esitettiin ensimmäistä kertaa erityisviran perustamista teologisen loppututkinnon suorittaneille naisille. Päätös vaati kirkolliskokouksen äänestyksessä niin sanotun määräenemmistön, jota useita kertoja yritettiin turhaan saada kokoon äänestyksessä. Kun kirkolliskokous vuonna 1984 viimeisen kerran täpärästi torjui naispappeuden, kirkosta eroamisessa näkyi hetkellinen piikki, joka oli selvä protesti tehtyä päätöstä kohtaan. Kun naispappeus toteutui kahta vuotta myöhemmin keväällä 1986 äänin 87 puolesta 21 vastaan, joukkopaluuta kirkon jäseneksi ei tilastoissa näy. Vaikka kirkolliskokouksen päätös tehtiin selvin numeroin, erimielisyydet suhtautumisesta naispappeuteen jakoivat pitkään ja jakavat yhä edelleen jossain määrin Suomen luterilaista kirkkoa.¹¹⁰

¹⁰⁹ Linko 2007, 19–23.

¹¹⁰ Kasvamaan yhdessä 1984, 60–64; Juva 2003, 27; Linko 2007, 13.

4. Harhaoppinen arkkipiispa?

Jorma Palon keskustelunavaus

Kylmän sodan päätyminen ja Suomen itänaapurissa sijainneen suomalaisten elämään koko 70-vuotisen olemassa olonsa ajan merkittävästi vaikuttaneen suurvallan luhistuminen heijastuivat 1980- ja 1990-lukujen taitteessa koko Eurooppaan niin poliittisella kuin mentaalisellakin tasolla. Ilmapiirin vapautumisella oli osaltaan vaikutusta siihen, että yhdeksänkymmenluvun alussa myös Suomessa alkoi aiempaa avoimempi keskustelu samaa sukupuolta olevien parisuhteista, mikä puolestaan ennen pitkää heijastui myös luterilaiseen kirkkoon. Lopulta aina Turun arkkipiispan taloon vaikutuksensa ulottaneen debatin aloitti marraskuussa 1992 *Helsingin Sanomien* kuukausiliitteessä julkaistu HYKS:n johtajaylilääkäri Jorma Palon (1936–2006) kolumni, jossa Palo esitti, että homoseksuaalisuutta ei pitäisi nähdä sairautena vaan yhtenä geneettisenä ominaisuutena kuten esimerkiksi vasenkätisyys.¹¹¹ Viikko kirjoituksen ilmestymisen jälkeen pastori Juha Molari (s. 1964) arvosteli *Helsingin Sanomien* mielipidepalstalla voimakkaasti Palon kirjoitusta. Molarin mielestä ”Palo on erinomainen biologi, mutta surkea eetikko ja teologi.” Molari painotti, että hänen opetuksensa ”perustuu myös jatkossa Raamattuun: taivasten valtakuntaa ei peri yksikään, joka harjoittaa homoseksuaalista suhdetta.”¹¹²

Helsingin tuomiokapituli ottaa kantaa ja vaikenee

Juha Molarin kirjoituksen jälkeen suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen alkoi *Helsingin Sanomien* mielipidepalstalla vilkas väittely puolesta ja vastaan. Teologian ylioppilaat Ari Saukkonen ja Hanna Oranen tekivät Molarin keskustelussa käyttämien puheenvuorojen johdosta kantelun Helsingin tuomiokapitulille, jossa he näkivät Molarin ylittäneen kirjoituksillaan papin

¹¹¹ HS kuukausiliite 28.11.1992 Parantumattomasti terveet; Manninen 2000, 64.

¹¹² HS 5.12.1992 Mielipide Geenitutkimus ei muuta kirkon kantaa homoista.

toimivaltansa. Helsingin Tuomiokapituli otti asian tutkittavakseen ja usean kuukauden pohdinnan jälkeen marraskuun lopussa 1993 antamassaan päätöksessä totesi, ettei kantelu antanut aihetta jatkotoimenpiteisiin. Helsingin piispa Eero Huovinen (s. 1944) ilmoitti päätöksen yhteydessä annetussa lehdistötiedotteessa, että tuomiokapitulin ratkaisussa oli huomioitu Raamatun ja kirkon tradition varautunut suhtautuminen homoseksuaalisuuteen sekä toisaalta tieteen esille tuomat uudet näkemykset homoseksuaalisuuden syntyyn vaikuttavista tekijöistä. Huovinen oli keskustellut asiasta pastori Molarin kanssa ja toivoi, että kristinuskon ja homoseksuaalisuuden suhteesta käytäisiin jatkossa avointa ja toisten näkemyksiä kunnioittavaa keskustelua, jossa otettaisiin huomioon myös ihmisten henkilökohtaiset kokemukset.¹¹³

Helsingin tuomiokapitulin antaman lehdistötiedotteen luki myös toimittaja Tapani Leisti Yleisradion toimituksessa ja päätti sen johdosta pyytää Helsingin piispalta haastattelua. Huovinen kuitenkin kieltäytyi tarjotusta mahdollisuudesta vedoten kiireisiinsä ja siihen, ettei kokenut olevansa tässä kysymyksessä paras asiantuntija Suomen luterilaisessa kirkossa.¹¹⁴

Arkkipiispa Aamun Peilissä

Yleisradiosta otettiin Eero Huovisen kieltäytymisen jälkeen yhteyttä arkkipiispa John Vikströmiin, joka koki, että arkkipiispan tehtävä oli ottaa kantaa silloin kuin kukaan muu ei kirkon johdossa ollut siihen valmis ja näin Vikström suostui Leistin haastateltavaksi. Katajanokalla kirkkohallituksessa nauhoitetusta haastattelusta kuultiin alkuun otteita radion *Aamun Peilissä* huhtikuun alussa 1993 ja itse koko haastattelu kuultiin radiosta hieman yli viikkoa myöhemmin.¹¹⁵

John Vikström ei ottanut ensimmäistä kertaa julkisuudessa huomiota herättävästi kantaa homoseksuaalisuuteen. Jo elokuussa 1966 nuori Åbo Akademin systemaattisen teologian lehtori John Vikström oli ollut yksi lähes sadasta suomalaisesta kulttuurielämän ja tieteen vaikuttajasta, jotka olivat allekirjoittaneet *Huvudstasbladetissa* ilmestyneen adressin, jossa arvosteltiin *Ilta-Sanomien* sensaatiohakuista uutisointia Helsingin homoyhteisöstä ja samalla vaadittiin homoseksuaalisuuden kriminalisoinnin poistamista rikoslaista. Vikströmin valmius käydä avointa keskustelua aiheesta, josta monet muut mieluummin halusivat vaieta, oli tullut ilmi myös syksyllä 1974 sen jälkeen, kun helsinkiläisen Vanhan kirkon seurakunnan nuorisotyöntekijä Seppo Kivistö oli erotettu homoseksuaalisen suuntautumisensa vuoksi seurakuntatyöstään. Samana vuonna perustettu Seksuaalinen tasavertaisuus ry. (Seta) asettui julkisuudessa Kivistön tueksi tämän erottamisen jälkeen. Piispakunnasta John Vikström ilmaisi valmiutta dialogiin ja keväällä 1976

¹¹³ Km 26.3.1993 Kantelu homoseksuaalisuudesta kirjoittanutta pappia vastaan ei johda jatkotoimiin; Manninen 2000, 64–65.

¹¹⁴ Strömsholm 1997, 96–98.

¹¹⁵ Strömsholm 1997, 98–99.

hänen johtamansa Kirkon yhteiskunnallinen toimikunta järjesti Setan kanssa yhteisen seminaarin, jossa käsiteltiin homoseksuaalisuutta eri näkökulmista.¹¹⁶

Haastattellessaan arkkipiispa Vikströmiä keväällä 1993 *Aamun Peiliin* Leisti otti esille eduskunnassa juuri esillä olleen Vasemmistoliiton Outi Ojalan (s. 1946) ja yhdentoista muun kansanedustajan allekirjoittaman samaa sukupuolta olevien parisuhteiden rekisteröintiä koskevan lakialoitteen. Sen eduskuntakäsittelyn yhteydessä Suomen Kristillisen Liiton (SKL) kansanedustaja Pirkko Laakkonen (s. 1947) oli nimittänyt Outi Ojalan aloitetta luonnonvastaiseksi ja sairaaksi. Leisti kysyi haastattelussa Vikströmiltä, mitä mieltä tämä oli Laakkosen sanavalinnoista, johon Vikström totesi pitävänsä niitä täysin epäonnistuneina sekä kristillisen uskon että Raamatun näkökulmasta.¹¹⁷

Arkkipiispa totesi haastattelussa, että vaikka kirkko ei kannattanut samaa sukupuolta olevien parisuhteiden virallistamista, hänen mielestään homo- ja lesbopareilla oli oikeus elää parisuhteessa omantuntonsa mukaan. Toimittaja kysyi Vikströmiltä näkemystä myös siihen, että tuliko homoseksuaalien edelleen kirkon näkemysten mukaan noudattaa selibaattia vai oliko arkkipiispa nyt sitä mieltä, että kirkon tulisi tässä kysymyksessä lieventää kantaansa, johon Vikström vastasi: ”Minä katson, että tämän päivän yhteiskunnassa meidän ei pidä liikaa sekaantua ihmisten henkilökohtaiseen elämään ja se mitä yksityinen ihminen kokee oikeaksi ja jossa hän toimii omantuntonsa mukaisesti niin silloin hän pitää tietysti niin tehdä. Jos toinen jos me emme tätä täysin hyväksy tai ymmärrä niin siitä ei seuraa että saamme lähteä tätä tuomitsemaan.”¹¹⁸

Paavalin synodi tarttuu arkkipiispan puheisiin

Helsingissä piti kokousta edellä mainitun *Päivän Peili* -ohjelman radiolähetyksen aikana Paavalin synodi, joka oli perustettu vuonna 1976 ensisijaisesti vastustamaan tuolloin jo harkittavana ollutta naispappeuden hyväksymistä Suomen luterilaisessa kirkossa. Synodi oli jatkanut toimintaansa naispappeuden vastustajien yhteistyöfoorumina myös sen jälkeen, kun kirkolliskokous oli vuonna 1986 tehnyt päätöksen naisten vihkimisestä papeiksi. Helsingissä keväällä 1993 kokoontuneet Paavalin synodin kokouksen osanottajat näkivät, että nyt arkkipiispa Vikström oli nyt jälleen mennyt teologisesti liian pitkälle asettuessaan radiossa julkisesti puolustamaan homoseksuaaleja. Keskusteltuaan asiasta kokouksessaan synodin jäsenet päättivät antaa heti julkisuuteen

¹¹⁶ Hbl 13.8.1966 Ändra homosexlagen; Hentilä 2007, 153.

¹¹⁷ Seppänen 1997, 33; Strömsholm 1997, 99-100.

¹¹⁸ Strömsholm 1997, 100.

lehdistötiedotteen, jossa he selvin sanoin tuomitsivat arkkipiispan Raamatun ja kirkon opetusten vastaisen radiohaastattelun.¹¹⁹

Kymmenen päivää myöhemmin Tapani Leistin Vikströmistä tekemä haastattelu kuultiin radioista kokonaisuudessaan *Valoa ikkunassa* nimisessä ohjelmassa. Nyt kuullun koko ohjelman pohjalta ilmeni, että Vikström oli asettunut haastattelussa vielä *Aamun Peilissä* kuultuja katkelmia selkeämmin puolustamaan homoseksuaalien oikeutta elää suomalaisessa yhteiskunnassa kuunnellen omantuntonsa ääntä. Arkkipiispa painotti haastattelussa, että homoseksuaalisuus oli asia, josta kenenkään ei tarvinnut tuntea syyllisyyttä. Vikström myös sanoi tietävänsä sen, että monien homoseksuaalien oli vaikea löytää paikkaansa yhteiskunnassa ja moni heistä oli kertonut hänelle kokevansa kirkon sulkeneen heidät ulkopuolelle. Toimittaja kysyi myös Vikströmiltä, viitaten ilmeisesti Juha Molarin lausuntoon, että pääsivätkö homoseksuaalissa parisuhteessa elävät taivaaseen. Tähän Vikström vastasi, että onneksi hänen ei tarvinnut ratkaista kenenkään taivaspaikkoja. Hän uskoi, että Jumala itse tiesi näihin kysymyksiin paremmin vastaukset. Vikström painotti, että hän ei halunnut sulkea ketään rakkauden ulkopuolelle ja sanoi täysin luottavansa Hänen rakkauteen ja armeliaisuuteen.¹²⁰

Haastattelun esittäminen kokonaisuudessaan lisäsi Paavalin synodin jäsenten ja heidän näkemykset jakavien kritiikkiä Vikströmiä kohtaan. Pääsiäisviikolla 1993 eripuolilla maata alettiin kerätä nimiä adressiin, jossa Vikströmin homolausunnot selvin sanoin tuomittiin. Vapun alla 1993 useissa lehdissä julkaistiin arkkipiispalle osoitettu avoin kirjelmä, jossa häntä arvosteltiin homoseksuaalisuuden hyväksymisestä. Kirjeen ensimmäinen allekirjoittaja oli Vikströmin edeltäjän Mikko Juvan vastapariksi Turun Maarian seurakunnan niin sanotussa avokummikiistassa hieman yli kymmenen vuotta aiemmin profiloitunut kirkkoherra Eero Parvio. Toisena nimensä oli laittanut teologian tohtori Timo Laato (s. 1963), joka otti myöhemmin arkkipiispan homoseksuaalisuutta koskevien liian liberaaleina pidettyjen mielipiteiden vastaisessa kampanjoinnissa keskeisen roolin. Parvion ja Laadon lisäksi kirjeen oli allekirjoittanut 140 miespappia ja naisteologia eri puolilta Suomea. Vikströmin puheiden kritisoinnin ohella tekstissä todettiin, ettei kristittyjen tarvinnut olla kuuliaisina Raamatun opetuksesta luopuville piispoille, vaan heillä oli oikeus sanoutua niistä julkisesti irti.¹²¹

Kysymys kirkon suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen nousi Vikströmin radiolausunnon jälkeen esille, kun kirkolliskokous kokoontui Turkuun toukokuun alussa 1993. Kirkolliskokousedustaja Hannele Repo oli jättänyt kokoukselle aloitteen, jossa hän kehotti kirkkoa uudistamaan

¹¹⁹ Strömsholm 1997, 109.

¹²⁰ Strömsholm 1997, 117.

¹²¹ HS 15.7.1993 Vikströmin homolausuntoja syytetään harhaoppisiksi; Strömsholm 1997, 304.

seksuaalietiikkaansa. Kokouksessa pitämässään puheenvuorossa arkkipiispa Vikström otti jälleen esille kirkon suhtautumisen homoseksuaalisuuteen. Vikström ei kuitenkaan kokenut tarvetta alkaa perumaan aiempia puheitaan. Hän sanoi pyrkineensä radiossa kertomaan, miten niiden, jotka kutsuivat itseään kristityiksi, tulisi suhtautua muutenkin yhteiskunnassa ahtaalla olevaan väestöryhmään. Vikström luki puheessaan lainauksen Johanneksen evankeliumista, missä Jeesus pelastaa aviorikoksesta epäillyn naisen kivitystuomiolta ja totesi lopuksi, ettei hänkään halunnut tuomita kyseisen kertomuksen naista.¹²²

Helsingin Sanomien Vikströmin puheen jälkeen siteeraamista kirkolliskokousedustajien puheenvuoroista ilmeni, että arkkipiispa oli tarttunut kirkon kannalta vaikeaan ja mielipiteitä voimakkaasti jakavaan aiheeseen. ”Tässä herää huoli, onko sittenkin totta, että meidän rakkaan kansankirkkomme keskellä on synti-käsite hämärtynyt”, totesi haastattelussa kanttori Yrjö Koskimäki Tornioista. Filosofian maisteri Eeva Laato Turusta puolestaan muistutti, että Raamatun mukaan homoseksuaalisuus oli vakava synti. Helsinkiläinen kirkolliskokousedustaja toimittaja Leena Huima ei lähtenyt arvostelemaan arkkipiispaa vaan näki, että kirkon tuli suhtautua homoseksuaaleihin ihmisiin aivan toisin: ”Kirkon tehtävänä ei voi olla työntää kaltereiden raosta ruokaa ja virikkeitä vankikoppiin, vaan sen täytyy avata ovet ja päästää ihmiset vapauteen.”¹²³

Kirkon suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen nousi keväällä 1993 vilkas keskustelu myös *Kotimaa* -lehden mielipidepalstalla. Lehti julkaisi vastineena moniin arkkipiispaa arvostelleisiin kirjoituksiin Vikströmin oman lausunnon asiasta, jossa arkkipiispa avoimesti myönsi, että hänen aivan tietoinen tavoitteensa oli ollut muuttaa kirkon suhtautumista homoseksuaalisuuteen, eikä hänellä siksi ollut tarvetta perua aiempia lausuntojaan. Samalla Vikström kuitenkin painotti pitävänsä yhä kiinni piispojen voimassa olevasta seksuaalieettisestä kannanotosta, mutta näki, ettei ollut kirkon tehtävänä pyrkiä alleviivaamaan omaa raamatullista ryhdikkyyttään yhden vähemmistön kustannuksella.¹²⁴

Arkkipiispan kannanotot sekä kirkolliskokouksessa että *Kotimaassa* olivat omiaan kiihdyttämään Vikströmin puheista käynnistynyttä keskustelua. Toukokuun 1993 alussa maanviljelijä Juhani Forma Huittisista lähetti Turun tuomiokapituliin kirjeen, jossa hän pyysi kapitulia selvittämään, oliko arkkipiispa opettanut kirkon tunnustuksen vastaisesti puolustaessaan homoseksuaalisuutta, vaikka Raamattu selkeästi tuomitsi sen. Pyynnössä vedottiin kirkkolakiin, jonka mukaan

¹²² Strömsholm 1997, 137–138.

¹²³ HS 7.5.1993 Arkkipiispa kehottaa kirkkoa muuttamaan asennetta homoihin.

¹²⁴ Km 15.5.1993 Suhtautumista homoihin ihmisenä on tarkistettava; Manninen 2000, 65–66.

tuomiokapitulin tuli ojentaa piispaa, jos havaitsi tämän esittävän tai puolustavan kirkon tunnustuksesta poikkeavia mielipiteitä.¹²⁵

Tuomiokapituli otti sille toimitetun kantelun käsittelyynsä ja Vikström valmisteli pian sen saapumisen jälkeen perusteellisen yhdeksänsivuisen vastauksen, jossa hän kommentoi yksitellen kaikkia niitä radiohaastattelun kohtia, joiden johdosta häntä nyt syytettiin harhaoppiseksi.¹²⁶

Arkkipiispan suhtautuminen homoseksuaalisuuteen oli vuonna 1993 ykköspuheenaiheena kirkon herätysliikkeiden eripuolilla maata järjestämällä kesäjuhlilla. Monilla juhlapaikoilla myös kerättiin avoimesti nimiä Vikströmin homolausunnot tuomitsevaan adressiin. Molemmiin puolin ilmeisen kiusallinen tilanne sattui Turussa järjestettyjen Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen (SLEY) kesäjuhlien aikana: juuri, kun juhlapaikalle vierailulle kutsuttu arkkipiispa astui juhla-alueen portista sisään SLEY-kirjojen toimitusjohtaja Sakari Korpinen ja TT Timo Laato olivat sisäänkäynnin luona näyttävästi keräämässä nimiä arkkipiispa Vikströmin homolausuntojen vastaiseen adressiin. Vuoden 1993 kirkollista homokeskustelua käsittelevästä Gustav Strömsholmin väitöskirjasta ilmenee, että Vikström koki varsin epäkohteliaana sen, että hänet oli kutsuttu vierailemaan juhlille, jossa kerättiin heti ovella avoimesti nimiä häntä vastaan.¹²⁷

Heinäkuun lopulla 1993 Vikström antoi *Kotimaalle* haastattelun, jossa hän jälleen kerran selkeästi puolusti homoparien oikeutta asua yhdessä. Saman vuoden syyskuun alussa Turun tuomiokapituli antoi ratkaisunsa Juhani Forman Vikströmiä vastaan esittämistä harhaoppisuussyytöksissä. Päätös oli vapauttava ja sen perusteluissa todettiin, ettei Vikströmin radiohaastattelussa käyttämä argumentointi ollut merkittävästi eronnut niistä perusteluista, jotka olivat esillä piispojen vuonna 1984 julkaisemassa *Kasvamaan yhdessä* paimenkirjeessä. Vaikka tuomio oli vapauttava, sen perusteluissa todettiin, että arkkipiispan puheenvuoro oli ollut epäselvä ja se oli ollut omiaan aikaansaamaan kirkossa hajaannusta. Kun tuomiokapitulista ei tullut toivottua ratkaisua, Juhani Forma kääntyi poliisiviranomaisten puoleen ja pyysi heitä tutkimaan oliko arkkipiispa syyllistynyt rikoslain määrittelemän mukaiseen haureuteen yllyttämiseen. Poliisi kuitenkin kieltäytyi ottamasta asiaa tutkittavaksi. Forma ei kuitenkaan vielä luovuttanut, vaan teki vuoden 1993 lopussa, arkkipiispasta ja hänet harhaoppisuussyytöksistä vapauttaneesta Turun tuomiokapitulista kantelun eduskunnan oikeusasiamies Jacob Södermanille (s. 1938). Oikeusasiamies vastasi kanteluihin tutustuttuaan, etteivät ne antaneet aihetta toimenpiteisiin.¹²⁸

Vuoden 1993 päättyessä arkkipiispa John Vikströmin *Aamun Peilissä* käyttämästä puheenvuorosta alkanut lähes vuoden debatti tuli vähitellen päätökseen, kun kaikki arkkipiispaa

¹²⁵ HS 15.7.1993 Vikströmin homolausuntoja syytetään harhaoppisiksi; Manninen 2000, 65–66.

¹²⁶ Strömsholm 1997, 153–154.

¹²⁷ Strömsholm 1997, 111, 159–164, 305.

¹²⁸ Strömsholm 1997, 305.

vastaan nostetut kanteet olivat yksi toisensa jälkeen rauenneet. Oikeusprosesseja todennäköisesti suurempi ja pitkäkestoisempi kirkollinen ja yhteiskunnallinen merkitys oli julkisuudessa arkkipiispa Vikströmin lausuntojen jälkeen kirkon suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen käydyllä pitkäkestoisella ja laaja-alaisella keskustelulla. Keskustelua tarkastelleen Gustav Strömsholmin väitöskirjan mukaan virallista kirkkoa lähellä olevat sanomalehdet suhtautuivat arkkipiispan homoseksuaalisuutta koskeviin kannanottoihin enimmäkseen myönteisesti, kun taas herätysliikkeiden äänenkannattajien puheenvuorot olivat pääasiallisesti kriittisiä. Profaanin lehdistön suunnalta Vikström sai keskustelun aikana pääosin lähes varauksetta tukea. Useiden lehtien pääkirjoituksissa Vikström nähtiin avarakatseisen ja avoimen kirkon puolestapuhujana, jonka toiminta ansaitsi koko suomalaisen yhteiskunnan laajan tuen. Gustav Strömsholmin arvion mukaan lehtien päätoimittajat näin tukivat – usein tietämättään ja kirkollisia käsiteitä tarkemmin tuntematta – avointa kansankirkkonäkemyistä. Strömsholmin väitöskirjasta ilmenee, että siinä missä lehtien pääkirjoituksissa annettiin arkkipiispalle tukea, mielipidepalstalla monien kirjoittajien sävy saattoi olla kokonaan toinen ja suhtautuminen niin arkkipiispaan kuin homoseksuaalisuuteenkin avoimen torjuva.¹²⁹

Tiedotusvälineiden edustajia lukuun ottamatta harva yhteiskunnallinen vaikuttaja oli valmis vuoden 1993 debatin aikana ottamaan avoimesti suuntaan tai toiseen kantaan arkkipiispa Vikströmin homoseksuaalisuutta koskeviin näkemyksiin. Toisin kuin jotkut tahot arvelivat, Seta ei Gustav Strömsholmin tutkimuksen mukaan ollut Vikströmiin asiasta missään vaiheessa suoraan yhteydessä. Pikemminkin Setan edustajat arvostelivat julkisuudessa Vikströmiä siitä, ettei hän sanoutunut selkeästi irti piispojen vuonna 1984 julkaisemasta *Kasvamaan yhdessä* paimenkirjeestä, jonka yksi allekirjoittajista hän oli ja jossa homoseksuaalisuutta oli arvioitu hyvin kriittisin äänenpainoin. Vikströmin piispa kollegat näkivät enimmäkseen parhaaksi seurata vuoden 1999 keskustelua vierestä ja näin arkkipiispa jäi debatin aikana käytännössä ilman heidän julkista tukea. Gustav Strömsholmin mukaan jopa Suomen ortodoksien arkkipiispa Johannes ilmaisi 70-vuotis syntymäpäivänään antamassaan haastattelussa Vikströmille avoimemmin myötätuntoa kuin luterilaiset piispat.¹³⁰

Gustav Strömsholmin väitöskirjan mukaan edellä kuvatussa vuoden 1993 keskustelussa huomio kääntyi heti sen alun jälkeen homoseksuaalisuudesta muihin teologisiin kysymyksiin, jotka olivat jo aiemmin aiheuttaneet kiistoja Vikströmin ja kirkon konservatiivisen siiven välille. Arkkipiispan kriitikot olivat pitkälti samaa joukkoa, joka oli arvostellut häntä aiemmin Raamatun auktoriteetin sivuttamisesta erityisesti vuoden 1986 naispappeuspäätöksen yhteydessä. Useat arkkipiispan

¹²⁹ Strömsholm 1997, 308–313,

¹³⁰ Strömsholm 1997, 307.

homoseksuaalisuutta koskevista lausunnoista keväällä 1993 pahastuneet henkilöt olivat myöhemmin äänekkäästi vastustamassa myös Suomen luterilaisen kirkon liittymistä vuonna 1996 niin sanottuun Porvoon ekumeeniseen sopimukseen, jossa kaksitoista eurooppalaista luterilaista ja anglikaanista kirkkokuntaa sopi muun muassa ehtoollisyhteyden luomisesta välilleen ja muun yhteistyön tiivistämisestä.¹³¹ Vuoden 1993 kirkon suhdetta homoseksuaalisuuteen koskevan debatin ytimessä oli näin ollen pohjimmiltaan huomattavasti laajempi näkemysero siitä, tuliko kirkon nykyaikana pyrkiä tulkitsemaan Raamattua kirjaimellisesti ja siitä minkä linjan se otti yhteiskunnan muuttuessa keskeisiin teologisiin ja eettisiin kysymyksiin.

Kirkon jäsenmäärään Vikströmin radiohaastattelusta alkaneella keskustelulla ei ilmeisesti ollut suurempaa vaikutusta. Näin siitä huolimatta, että kirkosta eroaminen oli vuoden 1993 aikana yleisesti ottaen varsin aktiivista: vuoden aikana kirkosta lähti lähes 30 000 jäsentä. Luku oli hieman yli tuhat henkeä pienempi kuin edellisenä vuonna. Keskeisemmäksi erojen syyksi nähtiin talouslaman koettelemien ihmisten tarve säästää kirkollisverossa. Toisaalta monille kirkon pyrkimykset auttaa lamasta kärsineitä olivat merkittävä peruste liittyä uudelleen kirkon jäseneksi. Kirkkoon liittyneitä oli vuonna 1993 hieman yli kahdeksantuhatta, eli enemmän kuin koskaan aiemmin. Samaan aikaan tehdyt mielipidetutkimukset myös kertoivat, että yleinen suhtautuminen kirkkoa kohtaan oli tuolloin muuttunut aiempaa myönteisemmäksi.¹³²

Keskustelu suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen ei päättänyt sen enempää suomalaisessa yhteiskunnassa kuin kirkossakaan vuoden 1993 Vikström debattiin. Myös arkkipiispa itse oli valmis jatkamaan sitä. Keväällä 1996 hän ehdotti, että homoliitot voitaisiin lukea samaan kategoriaan esimerkiksi sisarusten tai ystäväysten yhteistalouksien kanssa sekä pyrkiä poistamaan lainsäädännöstä yhteistalouksia koskevat epäkohdat. Mikkelin hiippakunnan piispa Voitto Huotari (s. 1943) oli asiassa Vikströmin kanssa eri linjalla. Hän totesi Mikkelin hiippakuntakokouksessa maaliskuussa 1996, että homoseksuaalisuuden suosiminen heikentäisi avioliiton ja perheen asemaa, eikä ollut siksi tarkoituksenmukaista hyvän yhteiskunnallisen elämän kannalta. Vielä kriittisempää uskonnollista näkökulmaa asiassa edusti Ristiretki Via Dolorosa ry, joka luovutti maaliskuussa 1996 Paavo Lipposen (sd.) hallituksen kokoomuslaiselle oikeusministeri Kari Häkämiehelle (s. 1956) 50 000 hengen allekirjoittaman homoliittojen rekisteröintiä vastustavan adressin. Ennen vuosituhannen vaihdetta kirkon johtopaikalla tapahtui merkittävä muutos, kun John Vikström jäi arkkipiispa virasta eläkkeelle vuoden 1998 lopulla ja hänen seuraajaksi valittiin Turun tuomiorovastina toiminut Jukka Paarma (s. 1942).¹³³

¹³¹ Strömsholm 1997, 314.

¹³² Ahonen 1994, 38.

¹³³ Salonen 1997, 41–42.

Vuosituhanen vaihteessa Suomen luterilaisessa kirkossa tehtiin myös jälleen merkittäviä eettisiä linjanvetoja, kun kristillisten kirkkojen vuonna 2000 viettämän Riemuvuoden kunniaksi jokaiseen suomalaiseen kotiin jaettiin syksyllä 2000 piispa Eero Huovisen kirjoittama ja kirkolliskokouksen edellisenä vuonna hyväksymä Katekismus, joka on edelleen voimassa oleva kirkon virallinen kristinoppi. Huovisen kirjoittaman Katekismuksen kuudennen aviorikosta koskevan käskyn selityksessä todetaan, että miehen ja naisen suhde voi Jumalan tarkoittamalla tavalla parhaiten toteutua elinikäisessä avioliitossa. Avioliiton rikkoutumisen Huovinen näkee aina haavoittavan ”syvimpiä ihmissuhteita ja horjuttaa elämän perusrakennetta.” Avioeroa Katekismus pitää avioliiton lopullisen särkymisen seurauksena. Uudelleen avioitumista kristinoppi pitää vastuullisena ja vakavana päätöksenä, jonka ”tuominen Jumalan ja ihmisten eteen ei kysy vain tahtoa sitoutua vaan myös armoa ja anteeksiantamusta.”¹³⁴

Laki rekisteröidystä parisuhteesta

Yleinen keskustelu suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen jatkui vilkkaana koko 1990-luvun lopun ja tähän liittyi myös keskustelu homoseksuaalien mahdollisuudesta virallistaa yhteiskunnassa parisuhteensa. Eduskunta hyväksyi lopulta laajan julkisen keskustelun päätteeksi syyskuussa 2001 lain, joka mahdollisti samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröimisen. Laki astui voimaan vuoden 2002 alussa. Luterilaisen kirkon piispojen ennen ja jälkeen lain hyväksymisen julkisuuteen antamat lausunnot olivat lakiin nähden etupäässä varautuneita. Poikkeuksen piispojen joukossa muodosti Kuopion piispa Wille Riekkinen (s. 1946), joka suhtautui lakiin julkisissa kannanotoissa huomattavasti muita piispoja myönteisemmin. Syksyllä 1999 asiasta Oikeusministeriön mietintöön antamassaan kannanotossa Kirkkohallitus oli tarjonnut vaihtoehdoksi rekisteröidylle parisuhteelle neutraalia asuinkumppanuuden rekisteröintimallia, jota ei olisi sidottu seksuaaliseen suuntautumiseen, eikä rinnastettu avioliittoon. Suomen ja Ruotsin luterilaisten kirkkojen eroavaisuuksista kertoo se, että samaan aikaan, kun Suomen kirkkohallitus teki asuinkumppanuutta koskevan ehdotuksensa, Ruotsin kirkon piispainkokous antoi seurakunnille ohjeet rukoushetkestä samaa sukupuolta olevien pariin puolesta. Suomessa vastaava ohjeistus annettiin kolmetoista vuotta myöhemmin syksyllä 2010, jolloin Ruotsin luterilaisessa kirkossa oli edellisenä syksynä tullut mahdolliseksi homopariin kirkollinen vihkiminen, josta tosin pappi saattoi omantunnon syistä kieltäytyä. Vuoden 2012 loppuun mennessä samaa sukupuolta olevien pariin vihkimisiä oli hieman

¹³⁴ Katekismus 2000, 6.

yli kahden vuoden aikana Ruotsin kirkossa yhteensä neljä ja puolisataa: vuonna 2010 159, vuonna 2011 154 ja vuonna 2012 132.¹³⁵

Lokakuun alussa 2001 heti parisuhdelain hyväksymisen jälkeen Suomen luterilaisen kirkon piispat antoivat julkisuuteen seuraavan kannanoton:

”Eduskunta on hyväksynyt lain samaa sukupuolta olevien rekisteröidystä parisuhteesta. Lausunnoissaan kirkko on vastustanut samaa sukupuolta olevien parisuhteen rinnastamista avioliittoon. Hyväksytyssä laissa tällainen suhde onkin avioliitosta erillinen oikeudellinen instituutio. Se ilmenee parisuhteen rekisteröimistavassa sekä osapuolten yhteisen sukunimen ja adoptio-oikeuden torjumisessa.

Yhteiskunnassa on tuettava sellaista opetusta sekä lasten ja nuorten kasvua, jotka vahvistavat naisen ja miehen keskinäistä parisuhdetta. Avioliittoon vihkeminen ja avioliiton siunaaminen ovat kirkon yksi tapa tukea miehen ja naisen välistä suhdetta. Lain voimaan tuleminen johdosta kirkko ei toteuta samaa sukupuolta olevien parisuhteeseen liittyviä vastaavia kirkollisia toimituksia. Työntekijöiltään kirkko edellyttää perinteisen opetuksensa mukaista käyttäytymistä. Homoseksuaalisen taipumuksen omaaviin tulee sekä yhteiskunnassa että kirkossa suhtautua heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. Sielunhoitotehtävässään kirkko on edelleen valmis kohtaamaan niitä yksilökohtaisia tilanteita, joihin homoseksuaalisen taipumuksen omaavat henkilöt elämässään ja ihmissuhteissaan saattavat joutua.”¹³⁶

Lain hyväksymisen jälkeen monet tahot odottivat kirkolta edellä mainittua selkeämpää linjausta siihen, miten parisuhteensa virallistaneisiin suhtauduttaisiin esimerkiksi kirkon työntekijöinä. Keväällä 2002 kirkolliskokoukselle jätettiin kaksi täysin vastakkaista linjaa ajavaa edustajaaloitetta. Ensimmäisessä edustaja Lasse Marjakorven ja hänen kanssaan samaa mieltä olevien allekirjoittamassa aloitteessa ehdotettiin, että kirkkojärjestykseen lisättäisiin kohta, joka estäisi samaa sukupuolta olevan parisuhteen rekisteröintä toimimasta kirkon työntekijänä. Toisessa edustaja Matti Sollamon ensimmäisenä allekirjoittamassa aloitteessa puolestaan ehdotettiin, että kirkolliskokous antaisi käsikirjavalioikunnalle tehtäväksi valmistella vaihtoehtoisia parisuhteen rekisteröiden ja heidän kotinsa siunaamiseen tarkoitettuja kaavoja.¹³⁷ Kirkolliskokouksen käymän laajan keskustelun päätteeksi molemmat aloitteet lähetettiin perustevaliokuntaan. Kirkolliskokous

¹³⁵ Hentilä 2007, 156; Siitonen 2012, 33, 69–71; Sähköpostiviesti Svenka Kyrkans Informationsavdelningen kirjoittajalle 4.3.2014.

¹³⁶ Piispoilta kannanotto parisuhdelakiin 1.10.2001.

¹³⁷ Linko 2007, 2.

päätti syksyllä 2003 valiokunnan esittämällä tavalla, että kumpikin aloite raukeasi ja asia lähettäisiin piispainkokouksen käsiteltäväksi.¹³⁸

Käsittely piispainkokouksessa kesti hyvin pitkään ja vasta seitsemän vuotta myöhemmin keväällä 2010 kirkolliskokous käsitteli täysistunnonsa piispainkokouksen selvitystä parisuhdelain seurauksista kirkossa. Piispainkokouksen selvä enemmistö puolsi rukousta rekisteröityjen parisuhteiden puolesta, mutta ei kannattanut niiden kirkollista siunaamista. Asiasta käydyn keskustelun pohjalta kirkolliskokous päätti lähettää sen selvityksen perustevaliokuntaan.¹³⁹ Tässä välillä yksi televisio-ohjelma aloitti kirkossa tapahtumaketjun, joka sanamukaisesti laittoi kirkonkirjat uuteen uskoon ja toi kirkon homoseksuaalisuuteen liittyvän vuosikausien pohdinnan muutaman kuukauden ajaksi koko Suomen kansan arkipäiväiseen tietoisuuteen.

Rakkauden lahja

Samaan aikaan, kun piispainkokouksen selvitys parisuhdelain seurauksista oli joidenkin kriitikoiden mielestä loputtomalta vaikuttavassa valmistelussa, piispat julkaisivat vuonna 2008 *Rakkauden lahja* -nimisen seksuaalieettisen puheenvuoron, jossa he käsitelivät kirkon suhtautumista perheeseen, avioliittoon ja seksuaalisuuteen. Puheenvuoro oli tarkoitettu korvaamaan piispojen vuonna 1984 julkaisemaa *Kasvamaan Yhdessä* seksuaalieettistä kannanottoa ja sen yleissävy oli kauttaaltaan sielunhoidollisempi ja vähemmän yksiselitteiseksi määriteltyjä absoluuttisia totuuksia sisältävä kuin neljännesvuosisata aiemmin julkaistu piispojen paimenkirje.

Rakkauden lahja -paimenkirjeen mukaan avioliitto välittää edelleen parisuhdemuodoista parhaiten Jumalan siunauksen naiselle ja miehelle sekä heidän lapsilleen. Vaikka ihanteet elinikäisestä avioliitosta eivät toteutuisi, ne ohjaavat piispojen mukaan ihmisten elämää oikeaan suuntaan. Avoliitossa eläviä pariskuntia ei julkaisussa aiempaan verrattuna suoranaisesti arvostella, vaikka piispat tuovat selkeästi ilmi näkemyksensä, jonka mukaan avioliitto takaa avoliittoa paremman turvan lapsille ja hyvälle parisuhteelle. Suhtautuminen avioeroon on paimenkirjeessä vuoden 1984 *Kasvamaan Yhdessä* -kannanottoon nähden muuttunut aiempaa hyväksyvämmäksi. Vaikka piispat toteavat, että aviokriisejä ratkaistaan eroamalla liian nopeasti, he myöntävät aiempaa vähäisemmin varauksin, että pareista osan kohdalla liiton jatkaminen voi aiheuttaa yksilöille suurempaa vahinkoa kuin ero.¹⁴⁰

Rakkauden lahja -kannanoton homoseksuaalisuutta käsittelevässä kohdassa otetaan lähtökohdaksi yhteiskunnan nopeasti muuttuneet käsitykset sekä avoimesti todetaan se, että homoseksuaalisuuteen

¹³⁸ Linko 2007, 2–3.

¹³⁹ Siitonen 2012, 65.

¹⁴⁰ Rakkauden lahja 2008, 52–54, 82–84.

liittyvät kysymykset jakavat kristittyjä niin Suomessa kuin maailmallakin. Tästä huolimatta piispat kehottavat eriävien näkemysten kannattajia vaalimaan kirkon ykseyttä. Piispat korostavat, että seksuaalisesti valtavirrasta poikkeavat ovat toisilleen lähimmäisiä ja heidän siinä missä kaikkien muidenkin ihmisten yhteiselämää koskevat samat lähimmäisyyden ja toisen asemaan asettumisen periaatteet. Vaikka *Rakkauden lahja* -julkaisussa viitataan piispainkokouksessa työn alla olevaan selvitystyöhön, julkilausumassa todetaan, että kirkon suhtautumista homoseksuaalisuuteen sävyttävät luomiskäsite ja kristillinen ihmiskäsitys, joiden mukaan Jumala loi ihmisen mieheksi ja naiseksi. Tästä johtuen kirkko oli piispojen mukaan halunnut puolustaa avioliiton ja perheen erityisasemaa yhteiskunnassa. Näin ollen kirkko suhtautui julkilausuman mukaan pidättyvästi muiden parisuhteiden kuin miehen ja yhden naisen välisen avioliitton siunaamiseen, vaikka oli lausunnoissaan halunnut puolustaa samaa sukupuolta olevien pariin aseman oikeudenmukaista järjestämistä yhteiskunnassa.¹⁴¹

Rakkauden lahja oli tarkoitettu korvaamaan piispojen lähes neljännesvuosisadan takaista 1980-luvun puolivälissä antamaa seksuaalieettistä kannanottoa, mutta se menetti merkitystään piispojen kollegiaalisena puheenvuorona, kun Kuopion piispa Wille Riekkinen ja Turun arkkihiippakunnan piispa Kari Mäkinen (s. 1955) pidättyivät allekirjoittamasta sitä. Riekkinen ja Mäkinen perustelivat ratkaisuaan sillä, että piispojen laaja kannanotto homoseksuaalisuudesta oli valmistumassa keväällä 2009. He olisivat myös kaivanneet tekstiin perusteellisempaa ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin analyysia sekä arviota siitä, miten kristillinen perinne asettuu vuorovaikutukseen nykyisen todellisuuden kanssa.¹⁴²

Kahden piispan jättäytyminen piispojen seksuaalieettisen kannanoton ulkopuolelle noteerattiin lehtien uutisissa, mutta kannanotosta tai sen homoseksuaalisuutta koskevista linjauksista ei syksyllä 2008 noussut laajempaa yhteiskunnallista keskustelua. Kirkosta eroamisen aktiivisuuteen piispojen seksuaalieettisen kannanoton ilmestymisellä ei ilmeisesti ollut ajan päivittäistä keskimäärää nostattavaa vaikutusta.¹⁴³

¹⁴¹ *Rakkauden lahja* 2008, 58–61.

¹⁴² Haastettu kirkko 2012, 177.

¹⁴³ Eroa kirkosta.fi: päivittäiset erot 2008.

5. Ajankohtaisen Kakkosen kaksi homoiltaa

Homoilta 1996

Yleisradion Ajankohtainen Kakkonen järjesti huhtikuussa 1996 television ensimmäisen homoillan, jota kiiteltiin ajankohtaisen teeman käsittelystä, mutta moitittiin tarpeettomasta kärjistämisestä, päälle puhumisesta ja vastakkainasettelun varaan rakennetusta formaatista. Keskustelua homo- ja lesbosuhteiden virallistamisesta oli alkuvuonna 1996 Suomessa vauhdittanut Suomenlahden länsipuolelta saapunut uutinen tunnetun ruotsalaislaulaja Eva Dahlgrenin (s. 1960) ja hänen naiskumppaninsa Efva Attlingin (s. 1952) suhteen virallistamisesta. Ruotsissa valtiopäivät olivat vuonna 1994 hyväksyneet lain, joka oli mahdollistanut samaa sukupuolta oleville pariskunnille vuoden 1995 alusta mahdollisuuden rekisteröidä parisuhteensa.¹⁴⁴

Ajankohtaisen Kakkosen homoillan keskustelut noudattelivat vuonna 1996 pitkälti samaa kaavaa kuin neljätoista vuotta myöhemmin esitetyssä ja paremmin tunnetuksi tullessa vuoden 2010 vastaavassa ohjelmassa. Neljätoista vuotta myöhemmin ohjelman jälkeisen mediakeskustelun keskipisteessä ollut Päivi Räsänen (s. 1959) oli studiossa myös jo vuonna 1996 käyttäen keskustelussa varsin samansuuntaisia puheenvuoroja kuin lokakuussa 2010.¹⁴⁵

Vuoden 1996 ohjelma herätti jälkikäteen jossain määrin julkista keskustelua, mutta ei esimerkiksi heilautellut mitenkään merkittävästi kirkon jäsenmäärää. Ohjelman jälkeinen keskustelu käytiin tuolloin pääasiassa niin sanotun perinteisen median välityksellä. Vaikka Internet oli Suomessa jo tuolloin yleistymässä ja ohjelmaan saattoi jopa lähettää sen kautta studiossa esitettäviä kommentteja, laajempi interaktiivinen keskustelu ja omien mielipiteiden kaikkien ulottuvilla oleva julkittaminen ei vielä ollut tuolloin Internetin kautta tavanomaista.

Tarkkaa tutkimusta siitä, mistä erot jälkireaktioissa kahden samankaltaisen formaatin omanneen ohjelman välillä johtuivat, ei ole, mutta joitain näkemyksiä voidaan tässä yhteydessä esittää.

¹⁴⁴ Salonen 1997, 41–42.

¹⁴⁵ Ajankohtaisen kakkosen homoillat 1996 & 2010.

Lähtökohdaksi on luonnollisesti otettava se näkökohta, että vuoden 1996 Suomi ei ollut mentaaliselältä ilmapiiriltään vuoden 2010 Suomi. Sama koskee myös luterilaisen kirkon asemaa yhteiskunnassa ja ihmisten tapaa suhtautua laajemminkin uskontoon ja etiikkaan liittyviin kysymyksiin.

Ensinnäkin on todettava, että uskonnollisesta yhdyskunnasta eroamisen menettelyä merkittävästi muuttanut vuoden 2003 uskonnonvapauslaki ei ollut vielä vuonna 1996 astunut voimaan. Kirkosta eroaminen vaati yhä henkilökohtaisen käynnin kirkkoherranvirastossa. Kirkon jäsenyydestä ei voinut luopua kirjeellä tai – kuten nykyään useimmiten tapahtuu – sähköisesti Tampereen vapaaajattelijoiden ylläpitämän Eroa kirkosta -sivuston kautta. Myös kuukauden harkinta-aika, jonka kuluessa eroilmoituksen tehnyt saattoi perua aikomuksensa, oli tuolloin yhä voimassa.¹⁴⁶ Se, että reaktiot samaan ohjelmaformaattiin olivat neljäntoista vuoden päästä niin erilaiset, ei luonnollisestikaan selity ainoastaan kirkosta eroamisen käytäntöjen uudistumisella.

Evangelisluterilaiseen kirkkoon kuului 1990-luvun puolivälissä vielä 85 prosenttia kansasta ja Suomi oli yhä yksi maailman uskonnollisesti yhtenäisimmistä maista. Vuonna 1996 kirkosta eronneiden määrä oli pienin neljännesvuosistaan. Myös suomalaisten suhtautumisesta kirkkoon tehdyt mielipidemittaukset kertoivat, että luottamus kirkkoa kohtaan oli pikemminkin lisääntynyt kuin vähentynyt. Yksi keskeisiä syitä tähän oli monien suomalaisten arvostama kirkon aktiivisuus 1990-luvun talouslaman johdosta työttömäksi jääneiden auttamisessa.¹⁴⁷

Piispainkokouksen selvitys parisuhdelain seurauksista

Lähemmäs kymmenvuotisen valmistelun jälkeen, jonka jotkut jopa näkivät kirkon yrityksenä pelata aikaa sen näkökulmasta vaikealta tuntuvan ja mielipiteitä jakavan asian päättämisessä, piispainkokous hyväksyi helmikuun puolivälissä 2010 äänin kuusitoista puolesta neljä vastaan kirkolliskokoukselle menevän selvityksen samaa sukupuolta olevia pareja koskevan parisuhdelain seurauksista kirkossa. Piispojen antaman lausunnon mukaan samaa sukupuolta olevan parin puolesta voitiin järjestää vapaamuotoinen papin tai kirkon muun työntekijän johtama rukoustoimitus, jollainen oli käytössä jo myös Norjan kirkossa.¹⁴⁸

Ajatukselle samaa sukupuolta olevan parin vihkimisestä tai edes siunaamisesta piispat eivät lämmenneet. Lausunnossa korostettiin, että kokous halusi pitää kiinni perinteisestä avioliittokäsityksestä, jonka mukaan Jumala on luonut ihmisen mieheksi ja naiseksi ja asettanut avioliiton. Piispat eivät näin olleen kannattaneet sukupuolineutraalia avioliittoa, vaikka totesivat,

¹⁴⁶ Vuoden 2003 uskonnonvapauslain vaikutuksesta kirkosta eroamisen käytäntöön ks. Seppo 2003, 173–174.

¹⁴⁷ Vikström 1997, 25.

¹⁴⁸ HS 11.2.2010 Piispat pusersivat homopareille lupauksen rukoushetkestä; Piispainkokous hyväksyi selvityksen parisuhdelain seurauksista kirkossa 10.2.2010.

että monissa Euroopan maissa, Suomi mukaan lukien, oli vireillä tähän tähtääviä lakialoitteita. Selvityksessä kuitenkin korostettiin, että kirkko kutsui hengelliseen yhteyteensä kaikkia ihmisiä ja että kaikilla on yhtäläinen ihmisarvo. Selonteossa myönnettiin avoimesti, että kirkossa käsitykset siitä, miten samaa sukupuolta olevien parisuhteeseen tulisi suhtautua, olivat polarisoituneet ja työntekijöiden omantunnon vapautta kunnioitettiin, vaikka heidän tuli työssään sitoutua kirkon avioliittoa ja seksuaalisuutta koskevaan opetukseen. Edellä mainituista varauksista huolimatta selonteossa painotettiin, ettei rekisteröity parisuhde ollut este toimia kirkon työntekijänä.¹⁴⁹

Helsingin Sanomat luonnehti piispainkokouksen selvitystä minimaaliseksi nytkähdykseksi kohti homoparien hyväksymistä Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa. Lehdessä verrattiin päätöstä Ruotsiin, jossa valtiopäivät oli hyväksynyt edellisen vuoden huhtikuussa sukupuolineutraalin avioliiton ja Ruotsin luterilainen kirkko oli marraskuussa 2009 vihkinyt ensimmäiset homoparit. Suomen kirkolliskokouksen suhtautuminen parisuhderukoukseen näytti kuitenkin tässä vaiheessa vielä epävarmalta. *Helsingin Sanomien* haastattelema arkkipiispa Jukka Paarma piti piispainkokouksen ottamaan askelta hyvin merkittävänä, koska kirkossa oli hänen mukaansa vielä ”paljon ajattelua, että homoseksuaalisuus on syntiä. Rukoileminen on ensimmäinen kirkon kannanotto samaa sukupuolta olevien parisuhteeseen, ja sitä edelsi monen vuoden valmistelu.”¹⁵⁰

Helsingin Sanomissa ilmestyi piispainkokouksen päätöksen jälkeen mielipidekirjoituksia, joissa pidettiin piispojen ottamaa askelta sekä merkittävänä että toisaalta riittämättömänä. Yhteys-liikkeen puheenjohtaja teologian tohtori Sakari Häkkinen kirjoitti odottaneensa piispoilta myönteisempää suhtautumista rekisteröityneiden parisuhteiden kirkolliselle siunaamiselle, mutta näki silti piispojen päätöksessä tulevaisuutta ajatellen toivoakin antavia piirteitä. Piispojen julkilausuman jälkeisellä viikolla *Helsingin Sanomissa* ilmestyi HelsinkiMission toiminnanjohtaja Olli Valtosen (s. 1950) haastattelu, jossa hän näki kirkon unohtaneen rakkauden merkityksen. Valtosen mielestä ”kirkon pitäisi keskittyä myönteisiin tunteisiin, kuten rakkauteen ja empatiaan. Nyt kirkko pyörii esimerkiksi homoliittojen ja naispappeuden ympärillä. Niistä voi perustellusti olla montaa eri mieltä.” Valtosen mielestä, että tämä oli keskeinen syy siihen, miksi monet päättivät erota kirkosta. Kirkosta eroamistilastoissa piispainkokouksen parisuhderukouspäätös näkyi helmikuussa 2010 todennäköisesti muutaman kymmenen ”lisäeron” piikkinä samana päivänä, kun piispat pitivät aiheita koskevan tiedotustilaisuuden ja aiheita käsiteltiin mediassa. Muutoin eroaminen jatkui

¹⁴⁹ Parisuhdelain seuraukset kirkossa 2010, 127–133.

¹⁵⁰ HS 11.2.2010 Piispat pusersivat homopareille lupauksen rukoushetkestä.

keväällä 2010 ”normaalin” hieman alle sadan kirkosta eronneen päivävuohdilla, eli mistään seuraavan syksyn kaltaisesta eroamisaalosta ei ollut merkkejä.¹⁵¹

Vastakkainasettelu tiivistyy

Piispainkokouksen kielteisestä kannanontosta huolimatta sukupuolineutraali avioliittolaki, johon sisältyisi homoparien adoptio-oikeus, näytti olevan Suomessa keväällä 2010 vahvassa poliittisessa myötätulessa. Esimerkiksi huhtikuun alussa Kuopiossa pidetyssä Suomen Keskustan puheenjohtajavaalin avaustilaisuudessa kaikki ehdokkaat Paavo Väyrystä (s. 1946) lukuun ottamatta antoivat tukensa homoparien adoptio-oikeudelle. Asiaan jo pidempään myönteisesti suhtautuneiden vihreiden ohella myönteisiä signaaleja samaa sukupuolta olevien parien oikeudellisen aseman vahvistamiseksi kuultiin myös SDP:n, RKP:n ja kokoomuksen suunnalta. Selkeän kielteisellä kannalla olivat edelleen perussuomalaiset ja kristillisdemokraatit. Tästä huolimatta sukupuolineutraalin avioliittolain kannattajilla näytti olevan poliittisella kentällä niin vahva enemmistö, että *Helsingin Sanomat* saattoi huhtikuussa 2010 arvioida, että olipa hallituksen pohja kevään 2011 vaalien jälkeen mikä tahansa avioliittolain muutos todennäköisesti sisältyisi sen ohjelmaan.¹⁵²

Helsingin hiippakunnan piispan työhuoneessa kevään 2010 poliittisia linjakeskusteluja tulkittiin niin, että sukupuolineutraali avioliittolain toteutuminen näytti todellakin olevan lähitulevaisuuden kysymys. Tämän johdosta tehtävästään pian Irja Askolan (s. 1952) edeltä väistymässä oleva Helsingin piispa Eero Huovinen antoi julkisuuteen lausunnon, jossa hän näki, että kirkon tulisi harkita luopumista vihkioikeudesta, jos eduskunta päättäisi hyväksyä Suomeen sukupuolineutraalin avioliittolain. Kuukautta myöhemmin uusi arkkipiispa Kari Mäkinen totesi A-studiossa, ettei pohdiskelu vihkioikeudesta luopumisesta ollut kirkossa ajankohtaista. Kirkko halusi Mäkinen mukaan pitää kiinni vihkioikeudesta myös, jos sukupuolineutraali avioliittolaki astuisi voimaan, mutta päättää samalla itse, keitä vihitään. Olennaisinta arkkipiispan mukaan oli, että yhteiskunta turvaisi kaikille sukupuolesta riippumatta tasavertaiset oikeudet pysyvään parisuhteeseen.¹⁵³

Homoseksuaalien asema Suomessa nousi heinäkuun alussa 2010 aktiivisen keskusteluun, kun mustiin paitoihin pukeutuneet miehet tekivät kyynelkaasuiskun seksuaali- ja

¹⁵¹ HS 12.2.2010 Mielipide: Kirkon pitäisi vihdoinkin hyväksyä homot tasavertaisiksi jäsenikseen; HS 13.2.2010 Mielipide: Puhe kirkon ja valtion erosta ei ratkaise homokysymystä; HS 14.2.2010 Mielipide: Parisuhteen siunausselvityksen voi nähdä myös toivoa herättävä; HS 16.2.2010 Kirkko on unohtanut rakkauden; HS 17.2.2010 Mielipide: Kirkkoa ei uudisteta vetäytymällä.

¹⁵² HS 13.4.2010 Sukupuolineutraali avioliitto myötätulessa eduskuntapuolueissa.

¹⁵³ HS 22.10.2013 Piispa Huovinen: Kirkon ehkä harkittava vihkimisestä luopumista; HS 20.8.2010 "Kirkko arvioi itse, keitä se vihkii".

sukupuolivähemmistöjen Pride-kulkueeseen Helsingin keskustassa. Poliisi otti teoista epäiltynä paikalta kiinni useita miehiä ja alkoi tutkia tapahtunutta pahoinpitelynä ja viharikoksena.¹⁵⁴

Kristinuskon suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin vedettiin Pride-iskun uutisointiin mukaan, kun kristillisdemokraattien puheenjohtaja Päivi Räsänen tuomitsi nettiblogissaan iskut, mutta jatkoi kirjoitustaan pohtimalla, että voiko ”typerän hyökkäyksen tulkita myös vastareaktioksi poliittisen eliitin voimakkaalle arvoliberalistiselle kehitykselle?” Vaikka Räsänen myöhemmin vielä painotti ehdottomasti tuomitsevansa kaasuiskun, keskustelu siitä, että osoittiko kansanedustaja kuitenkin samalla ymmärrystä väkivallanteolle, jatkui jonkin aikaan. Osaltaan tätä edesauttoi kristillisdemokraattien jyväskyläläisen kaupunginvaltuutettu Asmo Maaselän kannanotto, jossa hän luonnehti homokulkuetta rienaavaksi provokaatioksi.¹⁵⁵ Kesän 2010 tapahtumat merkitsivät, että syksyyn 2010 tultaessa julkinen polarisoituminen suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen Suomessa oli lisääntynyt ja osaltaan enteili sitä, että edessä oli kysymyksen vieläkin voimakkaampi kärjistyminen.

Homoilta 2010

Lokakuun kahdestoista 2010 ei lähtökohdissaan näyttänyt ainakaan kirkkohistorialliselta merkkipäivältä. Kyseisenä tiistaina tasavallan presidentti Tarja Halonen (s. 1943) aloitti vierailunsa Israeliin ja Lahdesta löytyi rakennustöiden yhteydessä sodanaikainen lentopommi. Sää oli vuoden aikaan nähden kolea. Illalla 415 000 suomalaista katsoi televisiosta Ajankohtaisen Kakkosen Homoillan, joka käsitteli, kuten vastaava ohjelma vuonna 1996, homoseksuaalien oikeuksia yhteiskunnassa. Viikkoa myöhemmin ohjelman oli katsonut lisäksi 100 000 suomalaista Yleisradion Internet-sivujen Areena-palvelusta.¹⁵⁶

Homoillan televisiokonsepti oli sama kuin neljätoista vuotta aiemmin. Studio oli jaettu kahtia homoseksuaalisuuteen myönteisesti ja kriittisesti suhtautuviin. Keskustelu studiossa oli paikoin hyvin tiivistä ja henkilöiden välille syntyi väittelyitä. Erityistä huomiota studiossa saivat osakseen kansanedustaja Päivi Räsänen käyttämät puheenvuorot, joissa hän painotti puolustavansa Raamatun opetusta avioliitosta miehen ja naisen välisenä suhteena. Luterilaisen kirkon johtoa studiossa edusti Tampereen hiippakunnan virassaan keväällä 2008 aloittanut piispa Matti Repo (s. 1959), jonka tulkittiin jälkeenpäin eräissä puheenvuoroissa myötäillen Päivi Räsäsen mielipiteitä. Tunnettuja

¹⁵⁴ HS 4.7.2010 Hyökkäys homojen kulkueeseen.

¹⁵⁵ HS 10.7.2010 Räsänen ei usko arvoliberalismin aiheuttaneen iskuja; Sihvola 2011, 147–148.

¹⁵⁶ HS 12.10.2010 Halonen Israeliin keskelle rauhanneuvotteluita; HS 13.10.2010 Lahdesta löytyi sodanaikainen lentopommi; Teinilä 2012, 37.

kirkollisia kasvoja studiossa edusti myös homoparien kirkolliseen siunaamiseen avoimen myönteisesti suhtautunut helsinkiläinen pastori Leena Huovinen (s. 1963).¹⁵⁷

Ohjelman aikana kirkon jäsenyydestä luopui Eroa Kirkosta Internet-sivuston kautta lähes parisataa ihmistä. Ohjelman jälkeisenä päivänä lähtijöitä oli jo yli kaksi ja puolituhatta. Kirkosta eroamista selkeästi kiihdytti sekä itse ohjelman että kirkosta eroamisilmiön ympärille noussut vilkas mediakeskustelu. Viikkoa myöhemmin saavutettiin kirkosta eroamisen päivittäinen ennätys, kun lähtijöitä oli päivässä lähes seitsemän tuhatta. On arvioitu, että homoillan ja sitä seuranneen keskustelun seurauksena kirkosta erosi lokakuussa 2010 noin 35 000 jäsentä. Eroaminen oli vilkkainta Helsingin hiippakunnassa, jossa kirkon jäsenmäärä väheni 1,28 prosenttia ja pienintä ruotsinkielisessä Porvoon hiippakunnassa, jossa jäsenmenetys oli 0,46 prosenttia. Yksittäisistä seurakunnista kärjessä oli Helsingin Kallio miinus 2,89 prosentilla.¹⁵⁸ Vuonna 2010 kirkon jäsenyyden jätti kaikkiaan 80 612 suomalaista, mikä oli kaikkien aikojen suurin vuosittainen luku ja kaksinkertainen määrä verrattuna edelliseen vuoteen 2009.¹⁵⁹

Kirkon ylimmän johdon kannanottoa tiistai-iltana alkaneeseen eroaaltoon odotettiin aina perjantaihin asti, jolloin kesäkuun alussa arkkipiispan tehtävään asetettu Kari Mäkinen antoi asiasta Kirkon tiedotuskeskuksen kautta lyhyen lehdistötiedotteen. Sen mukaan Mäkinen piti valitettavana ja hämmentävänä sitä, että ihmiset eroavat kirkosta homoseksuaalisuuteen liittyvien kysymysten tai mediakohun takia. Arkkipiispa korosti kirkon moniäänisyyttä ja toivoi, että eroamisen sijaan kirkon jäsenet ilmaisisivat kantansa vaikuttamalla kirkkoon sisältä päin viitaten ilmeisesti kuukauden päästä järjestettäviin seurakuntavaaleihin. Mäkinen sanoi ymmärtävänsä, että monet odottivat kirkolta selkeämpää hyväksyntää homoseksuaalisuudelle, vaikka Mäkisen mukaan kyse oli yhtäläillä ”ihmisten yhtäläisestä arvosta, uskosta, rakkaudesta ja seksuaalisuuden merkityksestä.”¹⁶⁰

Piispojen yhteistä mediajulkituloa ei syksyn 2010 kirkon kriisin alkuvaiheessa, eikä käsitykseni mukaan myöhemminkään nähty. Yhteiseen medialausuntoon olisi ollut mahdollisuus esimerkiksi samana perjantaina, jonka iltapäivänä arkkipiispa antoi erokriisistä ensimmäisen lehdistötiedotteen. Aamulla piispat nimittäin antoivat yhteisen kannanoton maailman ruokaturvan parantamisen puolesta ja toivoivat, että asia huomioitaisiin Suomen seuraavassa hallitusohjelmassa. Muutamat tiedotusvälineistä noteerasivat piispojen ruokaturvakannanoton, vaikka se jäi suurelta osin edelleen kiihtyvistä kirkosta eroamisesta kertovien otsikoiden varjoon.¹⁶¹

¹⁵⁷ Ajankohtaisen kakkosen homoillat 1996 & 2010.

¹⁵⁸ Teinilä 2012, 37.

¹⁵⁹ Haastettu kirkko 2012, 267; Teinilä 2012, 38; Eroa kirkosta.fi: päivittäiset erot 2010.

¹⁶⁰ Arkkipiispa Kari Mäkinen korostaa homokeskustelussa kirkon moniäänisyyttä 15.10.2010.

¹⁶¹ Luterilaiset piispat vaativat ruokaturvaa hallitusohjelmaan 15.10.2010.

Kirkon syksyn 2010 erokriisin aikainen tiedottaminen henkilöityi vahvasti arkkipiispa Kari Mäkiseen, joka oli seuraavan viikon maanantaina haastateltavana Yle TV1:n A-studiossa. Mäkinen kertoi haastattelussa kuulevansa kirkosta lähtijöiden viestissä kysymyksen, kuuluuko Jumalan rakkaus tai hyväksyntä todella jokaiselle ihmisille. Arkkipiispa sanoi toivovansa, että suomalaiset kokisivat, että Kristuksen kirkko ja sen usko voisivat antaa kaikille elämässä perusturvan, eikä kenenkään tarvitsisi kokea irrallisuutta.¹⁶² Arkkipiispa Mäkisen A-studiossa esille tuomassa näkemyksessä, että moni koki pettymystä kirkkoa kohtaan, oli kuultavissa jotain samoja äänenpainoja kuin tässä kirjassa aiemmin esillä olleessa arkkipiispa Martti Simojoen joulukuussa 1964 Juhannustanssi-kohun jälkeen käyttämässä puheenvuorossa, jossa Simojoki arvioi, että ihmisten reaktioissa hänen Hannu Salaman *Juhannustanssit* teoksesta käyttämään puheenvuoroon ilmeni pettynyttä odotusta koko kirkkoa kohtaan.

Miksi kansaa lähti joukolla kirkosta syksyllä 2010?

Massiivinen ja nopea kirkosta eroamisen aalto syksyllä 2010 on Suomen kirkkohistoriassa ainutlaatuinen ilmiö, joka tosin on sittemmin pienemmässä mittakaavassa toistunut keväällä 2011 reaktiona kirkon eräiden herätysliikkeiden Älä Alistu -kampanjaan sekä ja heinäkuussa 2013 kirkkoasioista vastaavan sisäministeri Päivi Räsäsen kansanlähetyspäivillä käyttämään puheenvuoroon. Molemmissa edellä mainituissa tapauksissa asioiden nouseminen suureen mediahuomioon ja vertaaminen homoillan jälkeisiin tapahtumiin todennäköisesti osaltaan kiihdytti kirkosta eroamista. Tarkkaa arviota siitä, mitkä kaikki tekijät aikaansaivat syksyn 2010 kirkosta eroamisen aallon, on mahdotonta tehdä, mutta joitain näkökulmia voidaan tässä esittää.

Esimerkin voimalla oli todennäköisesti kirkosta eroamisen aallossa tärkeä merkitys. Perinteisen median Ajankohtaisen Kakkosen homoillasta ja kirkosta eroamisen lisääntymisestä kertovien uutisten ohella keskeinen, vaikkakin melko vaikeasti mitattava, merkitys oli yleistyneellä suosiotaan kasvattaneella sosiaalisella medialla. Sosiaalisen median aktiivisena käyttäjänä lokakuun 2010 kokemuksiin perustava käsitykseni on, että erityisesti Facebookissa TV2:n homoillan aikana käydyillä keskusteluilla saattoi olla merkitystä siihen, että kollektiivinen kirkosta eroamisen aalto ylipäättänsä lähti niin nopeasti ja voimakkaasti käyntiin. Kirkosta eroamisesta tuli syksyllä 2010 miltei trendi-ilmiö, jossa Eroa kirkosta -sivulla tehty päätös käytiin jakamassa tuttavapiirille sosiaalisen median kautta, mikä osaltaan kannusti muita kirkosta eroamista harkitsevia tekemään lopullisen eroratkaisun ja taas puolestaan kertomaan siitä eteenpäin ja näin kannustaen myös muita tekemään eropäätöksen. Internet-keskustelujen ohella luonnollisesti niin työpaikoilla, harrastuksissa

¹⁶² Haastettu kirkko 2012, 267.

kuin ylipäättänsä kaikkialla siellä missä ihmiset kohtasivat, kirkosta eroamisesta käydyt keskustelut todennäköisesti edesauttoivat sitä, että niin monet tekivät lyhyen ajan sisällä eropäätöksen. Lokakuun lopun 2010 ilmapiirissä kirkon jäseneksi jääminen vaati erityisesti nuorten aikuisten käymissä keskusteluissa monesti jo jonkinlaisia perusteluja.

Kirkosta eroamista koskevissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on todettu, ettei yhtä selkää eroajatyyppejä voida määritellä. Kirkosta eroajia on kaikista ikäryhmistä, vaikka suurin eroajien ryhmä on nuoret aikuiset. Tällä on hyvin kauaskantoisia vaikutuksia luterilaisen kirkon asemalle yhteiskunnassamme, koska tämä merkitsee sitä, etteivät he yleensä liitä lapsiakaan kirkon jäseniksi ja maahamme syntyy vähitellen sukupolvi, jonka elämässä kirkolla on korkeintaan kulttuurihistoriallinen merkitys. Tutkimuksissa kirkosta eroajien ääripäät muodostavat ne, joille kirkon sanomisilla ja tekemisillä on liikkeelle laittava vaikutus itse eropäätökseen sekä ne, joille kirkko instituutioon on muodostunut täysin yhdentekeväksi. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat vain irtautuvat eropäätöksellä yhteisöstä, jonka sanomisiin ja tekemisiin he eivät ole pidempään aikaan kiinnittäneet erityistä huomiota.¹⁶³

Eroa kirkosta -sivuston kolme viikkoa homoillan jälkeen julkaisema tiedote ei ole millään tavoin tieteellinen tai riippumaton tutkimus, mutta antaa tarkemman gallupin puutteessa jotain kuvaa eromaisen syistä. Eroa kirkosta -sivuston mukaan joka kolmas erollensa syyn ilmoittanut oli viitataanut perusteluissaan kirkossa homoseksuaalien oikeuksista käytyyn keskusteluun. Valtaosa perusteli eroaan kirkollisverolla, uskon puutteella tai kirkon merkityksettömyydellä omassa elämässä. Joukossa oli pieni vähemmistö, joka kertoi eronneensa kirkosta sen liian suuren vapaamielisyyden takia. Sivusto kertoi joka neljännen kertoneen eroamiselleen jonkun syyn ja näin ollen arvioi sen perustuvan kymmenen tuhannen eronneen otantaan.¹⁶⁴

Hieman toisenlaisen kuvan kirkosta eroamisen perusteluista antaa suomalaisten uskonnollisia ja moraalisia käsityksiä kattavalla otannalla mitannut *Gallup Ecclesiastica 2011* -kysely, johon osallistuneiden joukossa oli yli myös tuhat kirkosta eronnutta. Tutkimuksen mukaan kirkosta eroaminen oli lähes kaikille harkittu ratkaisu, eikä perustunut hetken mielijohteeseen. Keskeisimpiä perusteluja olivat, ettei kirkolla instituutioon ollut heille lainkaan merkitystä tai etteivät he uskoneet sen opetuksiin. Lähes yhtä merkittävä syy oli halu lopettaa kirkollisveron maksaminen. Vuosina 2010 ja 2011 eropäätösten taustalla oli tutkimuksen mukaan yhä useammin se, että henkilö oli eri mieltä jostain kirkon esittämästä kannanotosta tai sen tekemästä linjapäätöksestä. Vuosina 2010–2011 eronneista peräti puolet (50 %) arvioi edellä mainitun kaltaisen mielipideristiriidan vaikuttaneen ratkaisevasti tai melko paljon heidän eroamiseensa, kun aiempina vuosina eronneista

¹⁶³ Helander 2012, 51.

¹⁶⁴ ”Eroakirkosta.fi-palvelulla on tietoa eroamisen syistä” 2.11.2010.

tätä mieltä oli ollut reilu kolmannes (38 %). Erityisesti tässä tapauksessa eropäättöstä motivoi näkemys kirkosta liian suvaitsemattomana seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Vuosina 2010–2011 eronneista lähes puolet (43 %) piti sitä ratkaisevana tai melko paljon eroamiseensa vaikuttaneena syynä, kun aiemmin sitä oli pitänyt yhtä merkittävänä perusteluna eronneista joka neljäs (25 %).¹⁶⁵

Se, että kirkon suhde homoseksuaalisuuteen nousi syksyllä 2010 niin vahvasti keskusteluun, selittynee osaltaan sillä, että monien suomalaisten moraalisisissa käsityksissä oli edeltäneiden vuosikymmenten aikana tapahtunut merkittäviä muutoksia suhtautumisessa kysymykseen. Samalla on todettava, että vuoden 2011 alussa tehdyn suomalaisten uskonnollisia ja myös moraalisia käsityksiä kattavalla otannalla mitanneen Gallup Ecclesiastica 2011 mukaan suomalaisten kannat suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen olivat voimakkaasti polarisoituneet. Tutkimuksen mukaan 45 prosenttia suomalaisista oli jokseenkin tai täysin samaa mieltä väittämästä, jonka mukaan avioliitto tuli olla miehen ja naisen välisen liitto. Kansalaisten näkemysten kahtiajakautumisesta kertoo se, että lähestulkoon yhtä monta, eli 42 prosenttia oli samasta väitteestä jokseenkin tai täysin eri mieltä.¹⁶⁶

Suomalaisten seksuaalieettisten näkemysten muutosta kuvaa se, että siinä missä vuonna 1982 vielä 56 prosenttia tutkimukseen vastanneista otti homoseksuaalisuuteen tiukimman mahdollisen torjuvan kannan, kun suhtautumista mitattiin kymmenportaisella asteikolla, niin vuonna 2009 vastaavan näkemyksen omaksui enää 14 prosenttia gallupiin osallistuneista. Yli neljäkymmenen prosenttiyksikön pudotus alle kolmessa vuosikymmenessä kuvaa nopeaa asennemuutosta suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen. Myös useissa muissa kirkon opetusten kannalta keskeisissä moraalikysymyksissä on samassa ajassa tapahtunut merkittävää näkemysten muutosta, vaikka se ei ole ollut samalla tavoin jyrkkää. Esimerkiksi avioeroon voimakkaan torjuvasti suhtautuvien osuus on laskenut kolmessa kymmenessä vuodessa kahdeksastatoista prosentista kolmeen prosenttiin.¹⁶⁷ Viimeaikaisissa tutkimuksissa on käsitysten polarisaation ohella todettu, että maassamme uskonnollisesti aktiivisen väestönosan moraalikäsitykset eivät ole muuttuneet samalla nopeudella sallivammiksi kuin muiden suomalaisten.

Ne kansalaiset, jotka näkevät, että totuus löytyy selkeästi yhdestä uskonnosta ja joiden mukaan Raamattua on tulkittava kirjaimellisesti, ovat seksuaalieettisissä kysymyksissä muita vähemmän sallivia. Nämä tutkimustulokset osaltaan selittänevät sitä, että uskonnollisesti aktiivisen ja passiivisen väestön välille on syntynyt merkittävä juopa arvojen ja moraalikäsitysten alueella, mikä näkyy myös homoseksuaalien asemasta käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Vastaava

¹⁶⁵ Haastettu kirkko 2012, 86–88.

¹⁶⁶ Haastettu kirkko 2012, 24–25.

¹⁶⁷ Haastettu kirkko 2012, 24–25.

polarisaatio on havaittu myös, kun kirkon työntekijöille on viime vuosina tehty heidän moraalikäsitteitä arvioivia vastaavia tutkimuksia.¹⁶⁸

Kirkko ja kristillisen politiikan haaste

Lokakuun 2010 homoillan jälkeinen keskustelu sekä kesällä 2013 nähty kirkosta eroamisen aalto henkilöityivät voimakkaasti kristindemokraattisen puolueen puheenjohtajan kansanedustaja Päivi Räsänen persoonaan. Siitä, mitkä kaikki tekijät tähän osaltaan vaikuttivat, on vaikea antaa seikkaperäistä selitystä, mutta jotain näkökulmia tähän voidaan esittää. Kirkon ja kristilliseksi kutsutun politiikan välinen jännite ei maassamme ole 2010-luvun alussa syntynyt ilmiö, vaan se on ollut pinnalla siitä asti, kun kristillisdemokraattien edeltäjä Suomen kristillinen liitto (SkI) aloitti toimintansa 1950-luvun lopulla. SkI:n perustaminen herätti laajaa vastustusta niin muissa poliittisissa puolueissa kuin kirkon johdossa. Liitto asetti seuraavina vuosina ehdokkaita sekä eduskunta- että kunnallisvaaleihin. Menestys pysyi kuitenkin vaatimattomana, kunnes yhteiskunnan nopea murros 1960-luvun lopun vasemmistoradikalismeineen loi riittävän kannatuspohjan uudelle poliittiselle puolueelle.¹⁶⁹

Kuten on jo aiemmin käynyt ilmi, uusien aatteiden esiinmarssi 1960-luvun lopulla kyseenalaisti Suomessa kirkon yhteiskunnallisen aseman. Tästä huolimatta sen johto suhtautui tarjouksista huolimatta yhteistyöhön kristillisen liiton kanssa nuivasti. Vastustus henkilöityi pitkälti arkkipiispa Martti Simojokeen, joka piti ajatusta kristillisestä puolueesta yksinkertaisesti mahdottomana. Simojoki katsoi, ettei kirkon jäsenillä voinut olla poliittisista kysymyksistä yhtä mielipidettä. SkI:n poliittinen paino-arvo lisääntyi vuoden 1970 vaaleissa, kun puolue sai läpi ensimmäisen kansanedustajansa. Saman vuosikymmenen alussa SkI keräsi osaltaan hyödyn Suomen Maaseudun Puolueen hajoamisesta ja sai vuoden 1975 vaaleissa Arkadianmäelle yhdeksän edustajaa. SkI:n keskeisiä teemoja 1970-luvun vaaleissa olivat abortin vastustus, keskioluen myynnin siirtäminen takaisin Alkoon ja Yleisradion ohjelmapolitiikan siistiminen perinteisten arvojen piikittelystä. Vaalimenestyksestä huolimatta vastakkainasettelu kirkon johdon kanssa jatkui. Vuonna 1972 piispat kielsivät kaikkien poliittisluonteisten tilaisuuksien järjestämisen seurakuntien tiloissa. Päällimmäisenä syynä oli, että sananjulistus ja poliittiset puheet olivat sekoittuneet kristillisen liiton kokoontumisissa keskenään. Simojoen kriittisellä linjalla asenteessa SkI:ään nähden jatkoivat myös hänen seuraajaansa Mikko Juva ja John Vikström.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Haastettu kirkko 2012, 27.

¹⁶⁹ Jalovaara 2007, 48–49, 254–256; Jalovaara 2011, 103–104, 116–117.

¹⁷⁰ Jalovaara 2011, 122–127, 132, 146, 157–160, 163–164, 169–171, 197–199, 215–224, 232–233.

Urho Kekkosen kauden päätyttyä yhteiskunnallinen ilmapiiri Suomessa tasaantui, ja samalla kristillisen liiton suhteet muihin poliittisiin puolueisiin ja kirkkoon asteittain normalisoituivat. Vuonna 1991 Skl otettiin mukaan Esko Ahon (kesk.) porvarihallitukseen, jonka se kuitenkin jätti ennen vaalikauden loppua vastalauseena Suomen EU-jäsenyydelle. Vuonna 2001 kristillinen liitto muutti nimensä kristillisdemokraateiksi ja näytti, että puolue on muuttumassa samanimisten keskieurooppalaisten esikuviansa mukaiseksi yleispuolueeksi. Päivi Räsänen vuonna 2004 alkaneella puheenjohtajakaudella kannatusta on kuitenkin haettu pitkälti samansuuntaisista teemoista, jotka ovat tuttuja 1960- ja 1970-luvuilta.¹⁷¹

Virallisen kirkon ja kristillisdemokraattisen puolueen johdon pitkään jatkuneet jännitteet ja kantojen sekoittuminen syksyllä 2010 ei kuitenkaan kaikilta osin selitä sitä, miksi viime vuosien kirkosta eroamisat ovat kytkeytyneet tätä kirjoitettaessa Jyrki Kataisen (kok.) hallituksen sisäministerinä toimivan Päivi Räsänen persoonaan. Kristillinen liitto on 1950-luvun lopulta alkaen kantanut huolta yhteiskuntamoraalin rappiosta, mutta aiemmin sen edustajien konservatiivisetkaan kannanotot eivät ole aiheuttaneet mitään erityisen merkille pantavia kirkosta eroamisen aaltoja. Hyvän vertailukohdan tarjoaa se, että Päivi Räsänen käytti vuoden 1996 Ajankohtaisen Kakkosen homoillassa samansuuntaisia puheenvuoroja kuin neljätoista vuotta myöhemmin vastaavassa ohjelmassa. Ohjelma herätti kyllä vuonna 1996 aktiivista keskustelua, mutta kansa ei silloin lähtenyt joukolla kirkkoherranvirastoihin ilmoittamaan halustaan erota kirkosta. Miksi tilanne oli vuonna 2010 toinen?

Suomen Kuvalehti kysyi Helsingin yliopiston kirkkososiologian professori Eila Helanderilta lokakuun puolivälissä 2013 näkemystä siihen, miksi Päivi Räsänen puheet saivat aikaan usein niin voimakkaita reaktioita monissa suomalaisissa. Helander totesi *Suomen Kuvalehden* haastattelussa, että Suomi – ei niinkään Päivi Räsänen – on muuttunut. Hänen arvionsa mukaan vielä kaksikymmentä vuotta sitten, eli 1990-luvulla, Räsänen puheet eivät olisi suuttaneet juuri ketään, koska silloin paljon nykyistä useammat ajattelivat avioliitosta, seksuaalisuudesta, perheestä, tasa-arvosta samalla tavoin. Merkittävälle osalle suomalaisista myös kirkon opetukset olivat tuolloin tutumpia ja tärkeämpiä. Nyt tilanne on kirkkososiologian professorin mukaan muuttunut siten, että esimerkiksi tasa-arvoista avioliittolakiä kannattaa mielipidemittauksissa yli puolet suomalaisista. Ajan yleinen suuntaus on se, että jokainen tietää parhaiten itse, että mikä hänelle on parasta ja, siinä ei toivota kovasti muita neuvomaan.¹⁷²

Eila Helanderin *Suomen Kuvalehdessä* esittämän arvion mukaan myös sillä on merkitystä, missä yhteiskunnallisessa asemassa kärjekkäitä kannanottoja esittävä henkilö on. Vaikka Päivi Räsänen

¹⁷¹ Jalovaara 2011, 270–271; Päivärinte & Stewart 2008, 56–70.

¹⁷² *Suomen Kuvalehti* 41 11.10.2013 Oletko valmis?

sanoisi puhuvansa vain kirkon rivijäsenenä, hän on kristillisdemokraattien puheenjohtajana, kansanedustaja ja nykyään myös ministerinä merkittävä poliittinen vallankäyttäjä. Vastareaktiot johtuvat Helanderin mukaan osaltaan siitä, että ihmiset eivät nykyään odota kirkon taholta jyrkän moralisoivia puheita, vaan pehmeiden arvojen, välittämisen ja yhteisöllisyyden puolustamista.¹⁷³

Homoillan kaksi kirkollista jälkinäytöstä

Kirkosta eroamisen määrät laskivat alle tuhanteen päivittäiseen eroajaan kymmenen päivää TV2:n homoillan jälleen, mutta pysyivät kuitenkin useamman sadan eroajan päivätasolla aina marraskuun 2010 loppupuolelle asti, mikä selvästi ylittää viimevuosien ”normaalit” päivittäiset keskiarvot. Kirkon johdon suunnalta oli eroamisen kiihkeimpinä päivinä korostettu sitä, että kirkosta ei tarvitse erota, kun sen asioihin voi vaikuttaa demokraattisten päätöksentekojen kautta. Marraskuussa 2010 kokoontui sekä kirkolliskokous että järjestettiin seurakuntavaalit. Kirkolliskokouksen osalta katseet kääntyivät siihen miten se suhtautuisi perustevaliokunnan mietintöön samaa sukupuolta olevien parisuhdelain seurauksista kirkossa ja ponteen, että kirkolliskokous antaisi piispaikokouksen tehtäväksi pastoraalisen toimintaohjeen laatimiseksi rukoukseksi parisuhteensa rekisteröineiden kanssa. Marraskuun kahdestoista kirkolliskokous päätti hyväksyä pöytäkirjan äänin 78–30.¹⁷⁴

Seuraavan vuoden helmikuussa Helsingissä kokoontunut piispaikokous julkaisi kirkolliskokouksen pöytäkirjan mukaisen pastoraalisen ohjeen vapaamuotoisesta rukouksesta parisuhteensa rekisteröineiden puolesta. Ohjeessa määriteltiin, että pappi tai muu kirkon työntekijä voi rukoilla parin puolesta vapaasti tai hyödyntää harkintansa mukaan kirkon rukousperinnettä. Piispat korostivat, että rukous on papistolle vapaaehtoinen eikä tuonut kirkon työntekijöille tai seurakunnalle uusia virkavelvollisuuksia. Piispat myös määrittivät, ettei kyseessä ollut avioliiton vihkimiseen rinnastettava kirkollinen toimitus, siksi rukouksessa ei saanut käyttää avioliiton vihkimiseen tai sen siunaamiseen kuuluvia osia.¹⁷⁵

Parisuhderukouksen ympärillä käydystä aktiivisesta julkisesta keskustelusta huolimatta rukoushetkien lukumäärä näyttää jääneen helmikuun 2011 jälkeen vähäiseksi. Tarkat tilastot puuttuvat, koska kirkko ei niitä rukoushetkien osalta pidä. Kirkon tutkimuskeskus selvitti asiaa vuonna 2012 julkaistua kirkon nelivuotiskertomusta varten ja tämä pohjalta tiedetään, että vuonna 2011 seurakunnista neljässä prosentissa järjestettiin edellä mainitun kaltainen rukoustilaisuus ja

¹⁷³ Suomen Kuvalehti 41 11.10.2013 Oletko valmis?

¹⁷⁴ Kirkolliskokous hyväksyi rukouksen 12.11.2010; Eroa kirkosta.fi: päivittäiset erot 2010.

¹⁷⁵ Piispaikokous laati ohjeen rukouksesta parisuhteensa rekisteröineille 9.2.2011; Teinilä 2012, 37.

yksittäisiä rukoushetkiä oli vastaavasti koko maassa ollut vain kolmekymmentä.¹⁷⁶ Tarkempaa selvitystä siitä, mistä rukoustilaisuuksien vähäinen määrä johtuu, ei ole tehty. Rekisteröidyssä parisuhteessa elää tällä hetkellä lähemmäksi viisi tuhatta suomalaista.

Kirkkoa ja homoseksuaalisuutta koskevan keskustelun katveeseen on jäänyt kirkkohäiden suosion nopea väheneminen. Kun kirkon jäsenmäärä on erityisesti nuorten aikuisten parissa viime vuosina merkittävästi vähentynyt, myös kirkollisten vihkimisten suosio on Suomessa nopeasti laskenut. Vuonna 2011 kirkollisia vihkimisiä oli 15 125, mikä vastasi hieman yli puolta (53 %) koko maassa saman vuoden aikana solmitusta 28 558 avioliitosta. Kirkkohäiden suosion laskua kuvasta se, että vuonna 2007 kirkkohäiden osuus oli vielä 60 prosenttia ja vuonna 1995 peräti 78 prosenttia kaikista Suomessa tapahtuneista avioliittoon vihkimistä. Tilastot kertovat myös, että vaikka puoliset olisivat oikeutettuja kirkkohäihin, yhä useammat valitset nykyään mieluummin maistraatin. Maantieteelliset erot luvuissa, kuten kirkkoon kuuluvuudessakin, ovat huomattavia ja kuvastat luterilaisen kirkon vahvistaman avioliiton menettäneen merkitystään erityisesti pääkaupunkiseudulla.¹⁷⁷

Kirkolliskokouksen parisuhderukousta koskevan päätöksen ohella Ajankohtaisen Kakkosen toinen kirkollinen jälkinäytös oli syksyn 2010 seurakuntavaalit. Kirkko oli tehnyt marraskuun puolivälissä järjestettyjä vaaleja varten mittavan viestintäsuunnitelman, jonka tavoitteena oli lisätä seurakuntalaisen tietämystä vaaleista sekä lisätä nuorten ehdokkaiden määrää ja tehdä ehdokkaita tunnetuksi. Käytössä oli myös ensimmäistä kertaa valtakunnallinen tulospalvelu ja Internetissä toimiva vaalikone. Vaalien näkyvyysuunnitelmia tehtäessä ei vielä tiedetty, että seurakuntavaalien huomioarvo julkisessa keskustelussa tulisi tällä kertaa olemaan homoillan ja kirkosta eroamisellaan jälkitunnelmissa ennen näkemätön ja vaalien valtakunnallinen äänestysaktiivisuus nousisi 17 prosenttiin, kun neljä vuotta aiemmin se oli ollut koko maassa 15,3 prosenttia. Äänestysaktiivisuus kertoi, että kirkon yhteiskunnallisessa asemassa oli vahvoja maantieteellisiä eroja: kun Lapuan hiippakunnassa seurakuntavaaleissa kävi äänestämässä 22,4 prosenttia äänioikeutetuista, Helsingissä aktiivisuus jäi 13,4 prosenttiin.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Haastettu kirkko 2012, 115.

¹⁷⁷ Haastettu kirkko 2012, 108, 115.

¹⁷⁸ Haastettu kirkko 2012, 281, 300; Teinilä 2012, 37.

6. Kirkon huomispäivän seksuaalieettiset ratkaisut

Sukupuolineutraali avioliittolaki ja kirkko

Luterilaisen kirkon pohdiskelu parisuhteen muotoihin liittyvien kysymysten ympärillä ei päättänyt syksyn 2010 homoillan jälkeisten seurakuntavaalien ja kirkolliskokouksen hyväksymän parisuhderukouksen myötä. Maaliskuussa 2011 useiden herätysliikkeiden nuorisojärjestöjen käynnistämä Älä alistu -kampanja teki kirkon suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen jälleen julkisen keskustelunaiheen ja johti useiden tuhansien jäsenten eroon luterilaisesta kirkosta. Eräät keskeiset seurakuntayhtymät lopettivat luottamuselinten päätöksillä kampanjan taustalla olleiden järjestöjen lähetystyön taloudellisen tukemisen, mikä osaltaan kärjisti sisäistä polarisaatiota Suomen luterilaisessa kirkossa.

Avioliiton asemasta ja luonteesta käytyyn keskusteluun vaikutti merkittävästi keväällä 2011 järjestetyt eduskuntavaalit, jotka päättyivät sukupuolineutraalia avioliittolakia avoimesti vastustavien perussuomalaisten suurvoittoon. Hallitusneuvottelut muodostuivat perussuomalaisten yhteisvaluutta Euroa sekä talousvaikeuksiin joutuneiden Etelä-Euroopan maiden auttamista koskevien näkemyserojen vuoksi vaikeiksi ja hallituksen muodostaminen otti tavallista enemmän aikaa. Lopulta kesällä 2011 erinäisten käännteiden jälkeen päädyttiin siihen, että perussuomalaiset jäivät hallitusyhteistyön ulkopuolelle. Konservatiivisia avioliittokäsityksiä esillä pitäneet kristillisdemokraatit sen sijaan otettiin mukaan Jyrki Kataisen kuuden puolueen hallitukseen, ja heidän vaatimuksestaan avioliittolain muutosta ei kirjattu hallituksen ohjelmaan.¹⁷⁹ Tästä huolimatta keväällä 2012 76 kansanedustajaa seitsemästä eri eduskuntaryhmästä jätti eduskunnan käsiteltäväksi sukupuolineutraalia avioliittolakia koskevan laki-aloitteen, joka ei kuitenkaan lopulta päätynyt eduskunnan suuren salin käsittelyyn eduskunnan lakivaliokunnan helmikuun lopussa täpärästi ottaman kielteisen kannan vuoksi. Kun tämä tie sulkeutui, uudistetun avioliittolain

¹⁷⁹ YLE 17.6.2011 Sukupuolineutraalia avioliittolakia ei hallitusohjelmaan.

kannattajat alkoivat keväällä 2013 kerätä pääosin Internetin kautta nimiä sukupuolineutraalia avioliittolakea puoltavaan kansalaisaloitteeseen. Kun keräys tuli päätökseen syyskuussa 2013, koossa oli 167 333 allekirjoitusta. Tätä kirjoitettaessa kansalaisaloite on parhaillaan eduskunnan valiokuntien käsittelyssä ja sen lopputulos on avoinna, sillä ei tiedetä, kuinka paljon aloitteelle on eduskunnan suuressa salissa tukea.¹⁸⁰

Tässä teoksessa on muutamien tapausesimerkkien kautta lähestytty Suomen evankelisluterilaisen kirkon pyrkimyksiä sopeutua Suomessa 1800-luvun loppupuolella alkaneeseen parisuhde- ja perhekäsitysten muutokseen. Historiallisessa jatkumossa kirkon perhe-etiikkaa koskeva argumentointi viimeisen 150 vuoden aikana näyttäytyy eräänlaisena pitkänä viivytystaisteluna, jossa kirkko on yhteiskunnan tuomien muutospaineiden johdosta vetäytynyt aina yhdestä kannanmuodostuksesta seuraavaan. Kirkossa kannettiin 1900-luvun alussa huolta laillistamattomasta yhdyselämästä, sodan jälkeen vastustettiin eronneiden uudelleenviikimistä ja 1960-luvun lopussa vastustettiin homoseksuaalisuutta koskevien näkemysten liberalisoimista. Nyt yhteiskunnan kirkolta mahdollisesti piankin merkittävää kannanottoa vaativassa keskustelussa on sukupuolineutraali avioliittolaki, joka näyttää viimeaikaisen julkisen keskustelun mukaan yhä jakavan kantoja kirkon kentän ohella sen johdossa. Esille tuodut esimerkit osoittavat, että niin kirkon johdon kuin aktiivisesti kirkon toimintaan osallistuvien näkemykset ovat jatkuvasti muuttuneet ajan mukana. Myöskään kirkon konservatiiveiksi itsensä lukevat eivät seksuaalieettisissä kannanotoissaan yleensä toivo paluuta 1800-luvun tai vanhempaan tuhansien vuosien takaiseen eettiseen normistoon.

Kirkon perheasiankeskuksen pitkä-aikainen johtaja ja kirkon perheneuvontatyön varsinainen pioneeri Matti Joensuu arvioi vuonna 1972 Suomen luterilaisen kirkon suhtautumista yhteiskunnallisiin murroksiin siten, että yleisten arvojen liberalisoitumista on usein seurannut konservatiivisen julistuksen voimistuminen kirkossa vastareaktionä muutokseen. Hän näki 1970-luvun alun tilanteessa uuspietistien toiminnassa tästä merkkejä. Joensuun mukaan kirkon päälinja ei puolestaan ole aina muuttuneessa tilanteessa tiennyt miten asennoitua muutokseen ja siksi sen ensireaktio on usein ollut vaikeneminen, jonka aikana haetaan uusia toimintamalleja, jotka pohdinta-ajan jälkeen vähitellen näkyvät kirkon uudenaikaisina kannanottoina.¹⁸¹ Kirkon perhetyön pitkän linjan asiantuntijan neljäkymmentä vuotta sitten esittämät näkemykset ovat monelta osin relevantteja edelleen tänäkin päivänä.

¹⁸⁰ YLE 27.2.2013 Näin valiokunnan jäsenet äänestivät tasa-arvoisesta avioliittolaista; YLE 19.9.2013 Tahdon2013-kampanjan nimienkeräys päättyy.

¹⁸¹ Joensuu 1972, 63.

Suomen luterilaisessa kirkossa suhtautuminen homoseksuaalisuuteen pysyy todennäköisesti vielä pitkään eriäviä näkemyksiä aiheuttavana kysymyksenä. Jos ja kun eduskunta todennäköisesti enemmän tai myöhemmin hyväksyy Suomeen Ruotsin mallia seuraavan sukupuolineutraalin avioliittolain, kirkko joutuneen ottamaan kantaa miten siihen suhtautuu, vaikka uskonnollisten yhdyskuntien todennäköisesti annetaan päättää itsenäisesti avioliittokäsityksestään. Luterilaisen kirkon yhä suuren jäsenmäärän – kolme neljäsosaa suomalaisista on yhä kirkon jäseniä – ja julkisoikeudellisen aseman vuoksi linjan valinta on sille pienempiä uskonnollisia yhdyskuntia moniulotteisempi kysymys. Vaikka kirkon ja valtion suhteet Suomessa ovat jatkuvasti etääntyneet, luterilaisen kirkon papit ovat toistaiseksi virkamiehiä, joiden tulisi viranhoidossaan noudattaa sekä hallintolakia ja tasa-arvolakia. Kirkon voi olla vaikea löytää juridisia perusteluja näiden lakien sivuttamiseen, koska se on itse viime vuosina papiston virkamiesasemaan vedoten vaatinut naispappeuden torjuvia miespappeja toiminaan yhteistyössä naispappien kanssa. Asiasta nousseita kiistoja on puitu ja ratkottu myös oikeussaleissa.¹⁸²

Vertailukohtana voidaan tietenkin todeta, että jäsenmäärältään huomattavasti pienemmällä Suomen ortodoksisella kirkolla on myös julkisoikeudellinen asema, eikä se ole hyväksynyt naispappeutta, eikä näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa todennäköisesti muuta virallista asennettaan samaa sukupuolta olevien parisuhteiden virallistamiseen nykyistä myönteisemmäksi. Julkisessa keskustelussa on ollut merkille pantavaa, etteivät ortodoksisen kirkon opetukset avioliitosta vain miehen ja naisen välisenä suhteena ole joutuneet luterilaisen kirkon tavoin julkisen kritiikin kohteeksi. Niiden muuttumattomuutta vastaan ei ole myöskään protestoitu eroamalla mitenkään merkittävässä määrin kyseisen kirkon jäsenyydestä.

Toisin kuin ortodoksisen kirkon luterilaisen kirkon on tulevaisuuden seksuaalieettisiä linjauksia tehdessään huomioitava se, että jos sukupuolineutraali avoliitto toteutuu ja kirkko päättää olla omaksumatta sitä, on mahdollista, että ratkaisu heijastuu jälleen huomattavana laskuna kirkon jäsenmäärään. Toisaalta myös vihkioikeudesta luopuminen saattaa vähentää kirkon jäsenmäärää, sillä kirkollinen vihkiminen on osalle eräs syy kuulua kirkkoon. Tältä osin tosin voidaan viitata jo aiemmin esillä olleeseen tutkimustietoon, jonka mukaan kirkollisten vihkimysten määrä on ollut viime vuodet jatkuvassa laskussa. Tämä taas saattaa kertoa siitä, että kirkkoon kuulumisen motiivit liittyvät mahdollisesti myös muihin kysymyksiin kuin siihen, miten kirkon seksuaalieettiset linjaukset vastaavat yksi yhteen henkilön omia mielipiteitä.

Kirkon päätöksenteon näkökulmasta valintoja komplisoi entisestään se, että suhtautuminen sukupuolineutraaliin avioliittoon jakaa luterilaisen kirkon papiston voimakkaasti kahtia. *Kotimaa*

¹⁸² Sihvola 2011, 146–147; YLE 6.2.2009 Miespapin saama syrjintätuomio pysyi hovissa.

teki lokakuun lopulla 2013 hieman yli sadan papin otannalla asiasta tutkimuksen, jonka pohjalta ilmeni, että avioliittolain muutosta vastusti 54 prosenttia papeista, 34 prosenttia kannatti sitä ja loput 12 prosenttia ei osannut kertoa kantaansa. Samansuuntaisia tuloksia saatiin myös Kirkon tutkimuskeskuksen vuonna 2012 kirkon työntekijöille tekemässä selvityksessä.¹⁸³

Kirkko joutuu seksuaalieettisiä valintoja tehdessään huomioimaan myös maakuntien ja etelän suurten kaupunkien välillä havaittavissa olevat näkemuserot suhtautumisessa sukupuolineutraaliin avioliittoon. Piispainkokouksen ja kirkolliskokouksen päätöksentekoon saattaa vaikuttaa myös Suomen yhä voimistuva uskonnollinen polarisaatio: siinä missä Helsingin seudulla paikoin enää hieman yli puolet väestöstä kuuluu luterilaisiin seurakuntiin, eräissä Pohjanmaan kunnissa kirkkoon kuulumisprosentti on yhä varsin lähellä sataa.

Kuten kirjan alussa todettiin suhtautuminen homoseksuaalisuuteen jakaa mielipiteitä paitsi kirkkojen sisällä, myös niiden välillä. Seksuaalieettisissä kannanottoja tehdessään Suomen luterilaisen kirkon piispat ja kirkolliskokous joutuu myös punnitsemaan niiden vaikutuksia kirkkojen välisiin ekumeenisiin suhteisiin, joissa suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on viimeisen kymmenen vuoden aikana muodostunut yhdeksi keskeiseksi kirkkoja erottavaksi tekijäksi. Tämä on ilmennyt lisääntyneinä kirkkojen välisinä jännitteinä sekä Kirkkojen Maailmanneuvoston että Luterilaisen Maailmanliiton puitteissa. Esimerkiksi eräät homoseksuaalisuuteen konservatiivisemmin suhtautuvat kirkot ovat katkaisseet kokonaan välinsä sukupuolineutraalin avioliiton syksyllä 2009 hyväksyneeseen Ruotsin luterilaiseen kirkkoon.¹⁸⁴

Suomen luterilaisen kirkon johto on jo myös saanut kokea ekumeenista painostusta liittyen seksuaalieettisiin linjauksiinsa erityisesti Venäjän ortodoksisen kirkon suunnalta. Kun arkkipiispa Kari Mäkinen vieraili yhdessä Suomen ortodoksisen kirkon metropoliitta Leon (s. 1948) ja Suomen katolisen kirkon piispan Teemu Sipon (s. 1947) kanssa kesäkuussa 2012 Moskovassa, matkan isäntä Venäjän ortodoksisen kirkon metropoliitta Kirill (s. 1946) arvosteli julkisesti Suomen luterilaisesta kirkkoa siitä, että se on hyväksynyt rukoushetket samaa sukupuolta olevien parien puolesta. Piispojen Moskovan vierailun aikana Moskovan patriarkaatin Internet-sivuilla julkaistiin tiedote, jossa tehtiin Raamatun jakeilla tehostettuna selväksi, että Suomen luterilainen kirkko on parisuhderukouksen hyväksyessään poikennut väärälle tielle. Tässä yhteydessä patriarkaatin taholta todettiin, että ellei Suomen luterilaisen kirkon kanta selkeydy, edellytykset kirkkojen välisen vuoropuhelun jatkamiselle olisivat tulevaisuudessa vähäiset.¹⁸⁵

¹⁸³ Km 17.10.2013 Enemmistö papeista vastustaa sukupuolineutraalia avioliittoa.

¹⁸⁴ Kotimaa 24 8.2.2013 Mekane Yesus irtisanoutui Ruotsin kirkosta.

¹⁸⁵ Km 21.6.2012 Parisuhderukoukset nousivat Venäjän ja Suomen kirkkojen suhteiden tielle.

Mikä on kirkon riittävä ykseys?

Kaiken edellä todetun pohjalta on ilmeistä, että päätti Suomen luterilainen kirkko suhtautumisestaan sukupuolineutraalin avioliittoon niin tai näin, ratkaisulla on todennäköisesti merkittäviä vaikutuksia niin kirkon sisällä kuin sen asemaan koko suomalaisessa yhteiskunnassa. Avoin toisen osapuolen näkemyksiä kuunteleva dialogi lienee ainut tapa, jolla kirkko voi lähestyä rakentavasti edessä olevia ratkaisuja.

Huhtikuussa 2013 Kirkon tutkimuskeskus järjesti Tampereella *Haastettu kirkko* -seminaarin, jossa käsiteltiin useista eri näkökulmista jäsenenmääräänsä jatkuvasti menettävän Suomen luterilaisen kirkon nykyisiä ja tulevia haasteita. Emeritusarkkipiispa John Vikström piti tapahtumassa merkittävän esitelmän kirkon sisäisestä polarisoitumisesta. Kuten tässä teoksessa on voitu todeta, Vikström ei kaihtanut vaikeidenkaan teemojen nostamista kirkossa keskusteluun toimiessaan 1970-luvun alusta ensin Porvoon piispana ja myöhemmin 1990-luvun loppuun asti arkkipiispana.

Tästä johtuen on perustelua antaa kirjan viimeinen puheenvuoro sen yhtenä ”päähenkilönä” toimineelle emeritusarkkipiispa John Vikströmille. Vikström käsitteli edellä mainitussa *Haastettu kirkko* -tapahtumassa pitämässään puheessa kirkon kahtiajakautumista naispappeuskysymyksen ja homoseksuaalisuutta koskevien käsitysten näkökulmista. Molempien aiheiden ympärillä käydyn debatin ytimessä itse olleena vaikuttajana Vikströmillä lienee näistä aiheista ehkä enemmän ensi käden tietoa kuin kenelläkään muulla Suomen luterilaisen kirkon viime vuosikymmenten keskeisellä toimijalla. Ajanpuutteen johdosta jälkimmäinen – kirkkoa nykyään naispappeutta enemmän polarisoiva – homoseksuaalisuutta koskeva esitelmän osa jäi pitämättä, mutta koska tapahtumassa pidetyt esitelmät on koottu julkaisuksi, ne voidaan tässä yhteydessä nostaa esille.

John Vikström pohti Tampere-talolla huhtikuussa 2013 kirkon eripuolilta maata saapuneista vaikuttajista koostuneelta yleisöltä kuulematta jääneessä puheensa osassa sitä, missä kohdin kirkossa kulkee välttämättömän yksimielisyyden ja sallittavan erilaisuuden välinen raja, kun se muotoilee suhtautumistaan homoseksuaalisuuteen. Vikströmin mukaan asiassa on kyse antropologiasta, ihmiskäsityksestä sekä ihmisten käyttäytymisestä, eli asioista, jotka luterilaisen näkemyksen mukaan kuuluvat kirkossa ensisijaisesti lain ja etiikan piiriin. Vikström uskoo, että yksimielisyys vallitsee siitä, että Jumalan laki tähtää rakkauteen Jumalaa ja kanssaihmissä kohtaan. Tämä voidaan hänen mukaansa Jeesuksen sanoja lainaten kiteyttää Matteuksen evankeliumin seitsemännestä luvusta löytyvään Kultaiseen sääntöön: ”Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille.”¹⁸⁶

¹⁸⁶ Vikström 2013, 37–38.

Vikströmin mukaan erimielisyys alkaa, kun kysytään, miten lain keskeinen sisältö ja tarkoitus on sovellettava ihmiselämän eri tilanteisiin. Hän pohtii, mitkä Raamatun eettiset ohjeet ovat aika- ja kulttuurisidonnaisia, mitkä yleispäteviä. Vikströmin mukaan kirkon ykseys on vaarassa, jos ei voida tunnustaa, että toinenkin osapuoli etsii sitä, mikä on Jumalan tahdon ja lain mukaista. Hän muistuttaa, ettei erimielisyys eettisissä kysymyksissä ole päässyt hajottamaan Suomen luterilaista kirkkoa edes sata vuotta sitten, kun pohdittiin koko maata koskevaa kysymystä siitä, onko teollistuvan ja demokratisoituvan yhteiskunnan oloja järjestettävä Raamatun ja katekismuksen patriarkaalisten ohjeiden mukaan vai ei. Vikströmin mukaan tällöin kirkossa yleistyi vähitellen näkemys, että se huolenpito ihmisen hyvästä, johon Raamatun patriarkaalinen etiikka aikoinaan tähtäsi, toteutuu uudessa sosiaalisessa tilanteessa paremmin demokraattisissa puitteissa. Tämä oli Vikströmin mukaan tuon aikakauden suuri *aggiornamento*, ajantasaistaminen, joka tänä päivänä voidaan kirkossa kauttaaltaan yleisesti hyväksyä.¹⁸⁷

Puheensa homoseksuaalisutta käsittelevän kohdan lopuksi Vikström muistutti, että niin suhtautumisessa erimielisyyttä aiheuttavaan naispappeuteen kuin homoseksuaalisuuteenkin olisi syytä palauttaa mieleen luterilaisen kirkon tunnustuskirjojen määrittelemät ykseyden ehdot, jotka ovat yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta. ”Tämä riittää, *satis est*, sanotaan siellä mahdollisimman painokkaasti. Mitä enemmän muita ehtoja lisätään kirkon ykseydelle, sitä enemmän sitä myös vaarannetaan,” Vikström totesi puheensa homoseksuaalisuutta käsittelevän osan lopuksi.¹⁸⁸ Tämä riittääköön loppusanoiksi myös tälle teokselle.

¹⁸⁷ Vikström 2013, 37–38.

¹⁸⁸ Vikström 2013, 37–38.

Lähteet ja kirjallisuus

Painetut lähteet

Ahonen, Risto

1994 Kirkon vuosikatsaus. – Kirkon kalenteri 1994. Suomen kirkon sisälähetysseura: Helsinki.

Gulin, E. G.

1945 Avioero. Suomen NMKY:n liitto.

Kasvamaan yhdessä

1984 Kasvamaan yhdessä. Piispojen puheenvuoro perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä. Kirkon keskusrahasto: Helsinki.

Katekismus

2000 Katekismus: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi: hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1999. Edita: Helsinki.

Kirkko ja perhekasvatus

1952 Kirkko ja perhekasvatus. Mietintö perhekasvatuksen tehostamista kirkon työssä. Hyväksytty laajennetussa piispainkokouksessa 10.12.1952.

Kirkkokansan kalenteri 1948

1947 Kirkkokansan kalenteri 1948. Toim. Erkki Kansanaho, Toivo Laitinen, Olavi Lähteenmäki, Armo Nokkala & Martti Nortia.

Kirkkokansan kalenteri 1951

1950 Kirkkokansan kalenteri 1951. Toim. Erkki Kansanaho, Kusti Korhonen, Toivo Laitinen & Armo Nokkala. Suomen kirkon sisälähetysseura: Helsinki.

Parisuhdelain seuraukset kirkossa

2010 Parisuhdelain seuraukset kirkossa: piispainkokouksen selvitys kirkolliskokoukselle 2010. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto: Helsinki.

Rakkauden lahja

2008 Rakkauden lahja: piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta. Kirjapaja: Helsinki.

Sinnemäki, Maunu

1968 Yhteisen kodin rakentaminen. – Kirkko Suomessa. Toim. Maunu Sinnemäki. Weilin + Göös: Helsinki.

Vikström, John

1997 Suomen evankelisluterilaisen kirkon yhteiskunnallinen merkitys 1990-luvun lopulla. – Kirkon kalenteri 1998. Toim. Aimo Virtanen. Suomen kirkon sisälähetysseura: Helsinki.

2013 Haastettu kirkko – Osallisuus, yhteisöllisyys, usko. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 32. Kirkon tutkimuskeskus: Tampere.

Lehdet

Aamulehti	AL
Helsingin Sanomat	HS
Helsingin Sanomien kuukausiliite	HS kuukausi
Hufvudstadsbladet	Hbl
Keskisuomalainen	KS
Kotimaa	Km
Maakansa	
Suomen Kuvalehti	SK
Turun Sanomat	TS

Uusi Suomi US
Ylioppilaslehti YL

Kirjallisuus

Ahola, Minna

2006 Sivujuonteesta pääteemaksi. Seksuaalisuus Vartijan sivuilla vuosina 1945–1968. – Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus. Toim. Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori. Tammi: Helsinki.

Alasuutari, Petri

2008 Toisen tasavallan arvot ja niiden rapautuminen. – Suomalaisen arjen historia. Hyvinvoinnin Suomi. Helsinki: Weiling + Göös.

Forsbacka, Raija

1995 Perhe vai ”perhe”? : perheestä käyty keskustelu kirkon hallintoelimissä 1944–1994 modernisaation näkökulmasta. Käytännöllisen teologian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Haastettu kirkko

2010 Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008-2011.: Kirkon tutkimuskeskus: Tampere.

Helander, Eila

2012 Kirkon jäsenyys. – Kirkon kalenteri 2012. Toim. Terttu Etelämäki. Helsinki: Kirjapaja.

Hentilä, Jorma

2007 Kirkot ja homoseksuaalisuus. – Sateenkaari-Suomi. Seksuaalivähemmistöjen historiaa. Toim. Kati Mustola & Johanna Pakkanen. Like: Helsinki.

Huhta, Ilkka

2006 Herätysliike, valta ja seksuaalisuus 1800-luvun Suomessa. – Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus. Toim. Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori. Tammi: Helsinki.

Jalovaara, Ville

2007 Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962. SKSH toim. 200. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.

2011 Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982. SKSH toim. 219. Helsinki: SKHS.

Joensuu, Matti

1972 Avoliitto, avioliitto, perhe. WSOY: Porvoo.

Juva, Mikko

1960 Valtionkirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmenluvun haasteeseen. SKHS:n toimituksia 61. Helsinki: SKHS.

1994 Seurasin nuoruuteni näkyä : muistettavaa vuosilta 1939–82. Helsinki: Otava.

2003 Suomen kirkko seksuaalisen murroksen vuosina 1944 – 2002. – Synti vai siunaus. Homoseksuaalit, kirkko ja yhteiskunta. Toim. Martti Nissinen ja Liisa Tuovinen. Kirjapaja: Helsinki.

Järviö, Nina

2013 Queer-teologia Suomen ja Ruotsin evankelis-luterilaisten kirkkojen homoseksuaalisuutta käsittelevissä lausunnoissa vuosina 1951–2010. Uskontotieteen pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Keränen, Seppo

2010 Ehdollinen demokratia. Urho Kekkonen ja työmarkkinapolitiikka. Kokemäki: Seppo Keränen.

Konttinen, Sari

1999 Naisten toiminta Helsingin ruotsalais-suomalaisessa seurakunnassa vuosina 1880-1899. Yleisen kirkkohistorian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Koskelainen, Laura

2013 Sosiaalidemokraattien suhtautuminen kirkkoon ja uskuntoon vuosina 1946–1952. Poliittisen historian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Kulhia, Ari

2011 Uutta, vanhaa ja lainattua. Tampereen Kaupunkilähetysten kristillissosiaalisen työn asemoituminen hyvinvointivaltion rakentumisessa 1939–1973. Diss. Helsinki. Ari Kulhia: Akaa.

Lassila, Pertti

1990 Otavan historia 3, 1941–1975. Helsinki: Otava.

Linko, Satu

2007 Avioliitto uskon ja rakkauden leikkauspisteessä Suomen evankelisluterilaisen kirkon perhe- ja seksuaalieettisessä keskustelussa. Teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Mahkonen, Sami

1978 Johdatus perheoikeuden historiaan. Suomen lakimiesliitto: Helsinki.

Manninen, Tuuli

2010 ”Ankkuripappi”. Heteronormatiivisen seksuaalietiikan rakentuminen ja puolustaminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Yleisen kirkkohistorian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Markkola, Pirjo

2002 Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. SKHS: Tampere.

2006 Seksi, miehet ja moraali. Miesten seksuaalisuus moraaliskysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. – Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus. Toim. Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori. Tammi: Helsinki.

Meinander, Henrik

1999 Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle. Schildts: Espoo.

Mustakallio, Hannu

2001 Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa: Oulun diakonissakoti 1896–1916. Jyväskylä: Oulun diakonissalaitoksen säätiö.

Mustola, Kati

2007a Finland 1899-1999: A Turbulent past. – Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842-1999. Edited by Jens Rydström and Kati Mustola. Aksant: Amsterdam.

2007b Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa. – Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historia. Like: Helsinki.

Mäkelä, Sini-Päivikki

2003 Paasikivi ja kirkko. Juho Kusti Paasikiven kirkolliset suhteet 1944–1956. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Nevakivi, Jukka

2004 Jatkosodasta nykypäivään, 1944–2003. – Suomen poliittinen historia 1809-2003. Helsinki: WSOY.

Niemelä, Kati

2006 Vieraantunut vai pettynyt? : kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Niiranen, Pekka

2008 Martti Simojoki – kirkon ääni. Kirjapaja: Helsinki.

Nykänen, Elina

2001 Salamasota. Arvomaailmojen ristiriita Juhannustanssit- kohussa 60-luvulla. Pro gradu - tutkielma Jyväskylän yliopiston historian laitoksella.

Pylkkänen, Anu

2004 Oikeuden modernisaatio: yksilöityminen ja yksityisen ja julkisen muuttuvat suhteet. – Suomen kulttuurihistoria. 4 Koti, kylä, kaupunki. Toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää, Minna Sarantola-Weiss. Tammi: Helsinki.

Päivärinne, Tiina & Stewart, Timo

2008 Vakaumuksena välittäminen. SKL 1958 / 2008 KD. Helsinki: KD-mediat.

Relander, Jukka

2004 Jäähyväiset Snellmanille. – Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki. Helsinki: Tammi.

Salonen, Kari

1997 Kirkon vuosikatsaus 1996/1997. – Kirkon kalenteri 1998. Toim. Aimo Virtanen. Suomen kirkon sisälähetysseura: Helsinki.

Sedergren, Jari

2004 Vaarallinen taide ja kansakunnan rajat. – Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki. Helsinki: Tammi.

Seppo, Juha

2003 Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Edita: Helsinki.

2013 Martti Simojoki. 1., Kirkonmies ja muuttuva maailma. WSOY: Helsinki.

Seppänen, Elina

1996 Pääsevätkö homot taivasten valtakuntaan? : samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröinnistä käyty mielipidekirjoittelu keväällä 1996. Uskontotieteen pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Sihvola, Juha

2011 Maailmankansalaisen uskonto. Otava: Helsinki.

Sihvo, Jouko

1976 Avioliitto ja avioero. Tutkimus eräistä avioliittoa ja avioeroa koskevista käsityksistä ja käyttäytymismuodoista 1940-luvun lopusta lähtien Suomessa. Kirkon tutkimuslaitos Sarja A N:o 30. Kirkon tutkimuslaitos: Tampere.

Siitonen, Virpi

2012 ”Kirkon kuuma peruna” : Mielipiteet ja niiden perustelut homoseksuaalisuudesta ja rekisteröidystä parisuhteesta Kotimaa24.fi -sivuston blogeissa. Käytännöllisen teologian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Strömsholm, Gustav

1997 De homosexuella som kyrklig spelbricka. En analys av aktörerna, aktionerna och debatten i Finland år 1993. Diss. Åbo. Åbo: Akademi University press Åbo.

Suomen kirjallisuushistoria 3

1999 Suomen kirjallisuushistoria 3, Rintamakirjeistä tietoverkkoihin. Toimittaja: Yrjö Varpio. Helsinki: SKS.

Suonio, Milla Elisa

2008 Vaikuttaja vai vaikenija? Evankelis-luterilaisen kirkon osallistuminen parisuhdelaista käytyyn keskusteluun Helsingin Sanomissa ja Kirkko ja Kaupunki -lehdessä vuosina 1999 – 2003. Sosiologian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Tarkka, Pekka

1973 Salama. Helsinki: Otava.

Teinilä, Mari

2012 Kovien uutisten vuosi. – Kirkon kalenteri 2012. Toim. Terttu Etelämäki. Helsinki: Kirjapaja.

Toiviainen, Kalevi

2000 Kirkon kaapin päällä – 50 vaikuttajaa. Helsinki: Kirjapaja.

Internet-lähteet

Ajankohtaisen kakkosen homoillat

1996 & 2010 Ajankohtaisen kakkosen homoillat. <http://yle.fi/elavaarkisto>.

Arkkipiispa Kari Mäkinen korostaa homokeskustelussa kirkon moniäänisyyttä

15.10.2010. Arkkipiispa Kari Mäkinen korostaa homokeskustelussa kirkon moniäänisyyttä.

<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/BEC66EA70F5FFD60C22577BD00410F5C?OpenDocument&lang=FI>.

”Eroakirkosta.fi-palvelulla on tietoa eroamisen syistä”

2.11.2010 ”Eroakirkosta.fi-palvelulla on tietoa eroamisen syistä”

http://eroakirkosta.fi/media/none/tiedote_21_2010.html?year=2010.

Eroa kirkosta.fi: päivittäiset erot

2008 & 2010 Eroa kirkosta: päivittäiset erot.

http://eroakirkosta.fi/static/tilastot/paivittaiset_erot.txt.

Finlex avioliittolaki

13.6.1929/234 Finlex avioliittolaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234>.

Kirkolliskokous hyväksyi rukouksen

12.11.2010 <http://www.kotimaa24.fi/uutiset/kotimaa/806-kirkolliskokous-hyvakysi-rukouksen>.

Luterilaiset piispat vaativat ruokaturvaa hallitusohjelmaan

15.10.2010 Luterilaiset piispat vaativat ruokaturvaa hallitusohjelmaan.

<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/9CF792EE3276F775C22577BD0026D3AD?OpenDocument&lang=FI>.

Mekane Yesus irtisanoutui Ruotsin kirkosta. Kotimaa 24.

8.2.2013 Mekane Yesus irtisanoutui Ruotsin kirkosta.

<http://www.kotimaa24.fi/uutiset/ulkomaat/10491-mekane-yesus-irtisanoutui-ruotsin-kirkosta>.

Miespapin saama syrjintätuomio pysyi hovissa.

6.2.2009 Miespapin saama syrjintätuomio pysyi hovissa.

YLE. http://yle.fi/uutiset/miespapin_saama_syrjintatuomio_pysyi_hovissa/5721249.

Näin valiokunnan jäsenet äänestivät tasa-arvoisesta avioliittolaista.

27.2.2013 Näin valiokunnan jäsenet äänestivät tasa-arvoisesta avioliittolaista. YLE.

http://yle.fi/uutiset/nain_valiokunnan_jasenet_aanestivat_tasa-arvoisesta_avioliittolaista/6515459.

Piispainkokous hyväksyi selvityksen parisuhdelain seurauksista kirkossa

10.2.2010 Piispainkokous hyväksyi selvityksen parisuhdelain seurauksista kirkossa.

<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/93BA4E45060D1205C22576C60046E993?OpenDocument&lang=FI>.

Piispainkokous laati ohjeen rukouksesta parisuhteensa rekisteröineille

9.2.2011 Piispainkokous laati ohjeen rukouksesta parisuhteensa rekisteröineille.

<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/707186B3FA338493C2257832004583ED?OpenDocument&lang=FI>.

Piispoilta kannanotto parisuhdelakiin

1.10.2001 Piispoilta kannanotto parisuhdelakiin.

<http://www.evl.fi/kkh/kt/uutiset/lok2001/piisppar.htm>.

Sukupuolineutraalia avioliittolakia ei hallitusohjelmaan

17.6.2011 Sukupuolineutraalia avioliittolakia ei hallitusohjelmaan. YLE

http://yle.fi/uutiset/sukupuolineutraalia_avioliittolakia_ei_hallitusohjelmaan/5379413.

Tahdon2013-kampanjan nimienkeräys päättyy.

19.9.2013 Tahdon2013-kampanjan nimienkeräys päättyy. http://yle.fi/uutiset/tahdon2013-kampanjan_nimienkerays_paattyy/6838161.

Tervo, Liisa

2010 Kirkon toivoton taisto. Avioton seksuaalisuus modernin murroksessa. – Havina 1/2010. <http://www.havina.net/fi/13/kirkon-toivoton-taisto---avioton-seksuaalisuus-modernin-murroksessa.html>.